

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО-МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
ДЕПАРТМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ
И ХОТЕЛИЈЕРСТВО

др Јован Плавша
др Растислав Стојсављевић

НОВИ СВЕТ

- ТУРИСТИЧКЕ РЕГИЈЕ СВЕТА -

- СЕВЕРНА И СРЕДЊА АМЕРИКА -

Нови Сад, 2021

САДРЖАЈ

ТУРИЗАМ СЕВЕРНЕ АМЕРИКЕ	3
ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА	3
РЕЉЕФ КАО ТУРИСТИЧКА ВРЕДНОСТ.....	4
КЛИМА КАО ТУРИСТИЧКА ВРЕДНОСТ.....	7
ВОДЕ КАО ТУРИСТИЧКА ВРЕДНОСТ.....	8
ФЛОРА И ФАУНА КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ.....	9
ДРУШТВЕНИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА	12
ИСТОРИЈА САД.....	12
ИСТОРИЈА КАНАДЕ.....	15
КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА СЕВЕРНЕ АМЕРИКЕ.....	16
ТУРИЗАМ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА	17
РАЗВОЈ ТУРИЗМА У САД.....	17
АПАЛАЧКА РЕГИЈА.....	18
РЕГИЈА ВЕЛИКИХ ЈЕЗЕРА.....	20
РЕГИЈА ПЛАНИНСКОГ ЗАПАДА.....	23
НАЦИОНАЛНИ ПАРКОВИ САД.....	25
КАЛИФОРНИЈА.....	39
ХАВАЈИ.....	40
НАЦИОНАЛНИ ПАРКОВИ КАНАДЕ.....	45
ТУРИЗАМ СРЕДЊЕ АМЕРИКЕ	49
ТУРИЗАМ МЕКСИКА	50
ПРИРОДНЕ ОСНОВЕ ЗА ТУРИЗМА У МЕКСИКУ.....	50
ДРУШТВЕНЕ ОСНОВЕ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА У МЕКСИКУ.....	51
КАРАКТЕРИСТИКЕ ТУРИЗМА У МЕКСИКУ.....	55
ТУРИЗАМ КАРИПСКИХ ОСТРВА	63
ДЕВИЧАНСКА ОСТРВА.....	64
ЈАМАЈКА.....	65
БАРБАДОС.....	66
БАХАМИ.....	67
ХАИТИ.....	68
ПОРТОРИКО.....	70
КУБА.....	71

ТУРИЗАМ СЕВЕРНЕ АМЕРИКЕ

Туризам у Северној Америци у следећем поглављу биће обрађен кроз анализу природних и друштвених услова за развој туризма, националних паркова, али и најважнијих туристичких регија САД и Канаде.

ПРИРОДНИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА

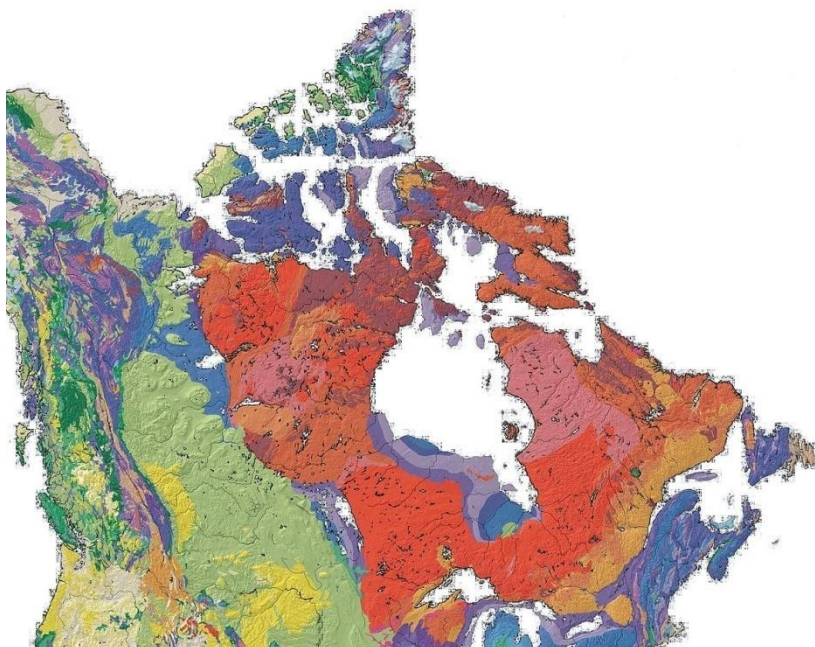
Северна Америка (континентални део) протеже се на север до $71^{\circ}15'$ северне географске ширине - рт Бароу на северу Аљаске (најсевернији де је рт Морис Џесеп на Гренладу - $83^{\circ}20'$ северне географске ширине). За крајњу јужну тачку континенталне масе узимају се различите локације. Најчешће је то, по старим схватањима, доњи део долине реке Аtrato, која се улива у Даријански залив, односно линија између врха овог залива и тихоокеанске обале јужно од панамско-колумбијске границе - између 7° и 8° северне географске ширине. Као граница између Северне и Јужне Америке узима се и Панамски канал, а чешће, по најновијим схватањима, вулканска област (вулкани Попокатапетл и Оризаба) јужно од Анахуашке висоравни (Мексико Сити). Ту се карипска тектонска плоча подвлачи под северноамеричку и планински венци из правца север – југ прелазе у правац запад – исток. Северна Америка има површину од $24.680.331 \text{ km}^2$. Према процени УН за 2021. на овом континенту живи око 600 милиона становника. У три највеће државе - САД, Канада и Мексико, живе око 500 милиона људи.

Карта 1. Туристичко – географски положај Северне Америке

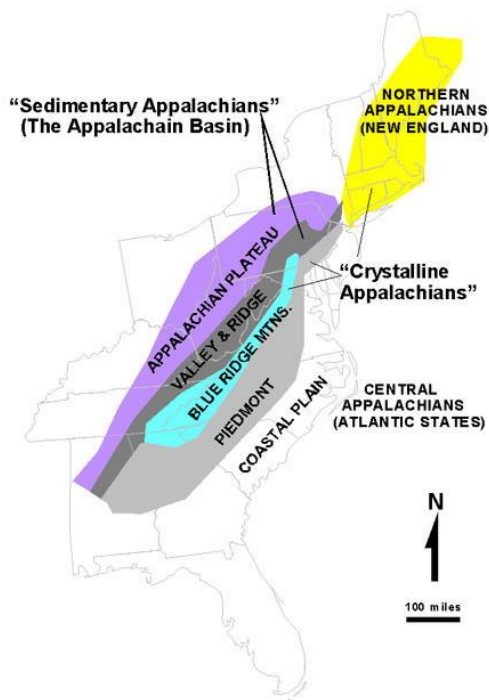
РЕЉЕФ КАО ТУРИСТИЧКА ВРЕДНОСТ

Северна Америка се састоји од четири природне целине: Лауренцијског или Канадског штита на северу, старих громадних (раседних) Апалачких планина на истоку, млађих веначних планина Кордиљера на западу и велике низије између њих. Лауренцијски или Канадски штит прастара је континентска маса, која се од преткамбрија није набирала. Формирана је каледонском орогенезом. Протеже се северно од реке Свети Лоренс и Великих језера. Грађена је од старог кристаластог стења, које су спољашње силе у току геолошких епоха поравнале и створиле низак валовит крај. Каснијим тектонским покретима било је Лауренцијско копно разломљено и на рубовима уздигнуто (600-800 m), а језгра потонула испод морског нивоа (Хадсонов залив), те цели рељеф има изглед изврнутог штита (одатле и назив). Делови Лауренцијског штита су и острва Америчко-арктичког архипелага и Гренланд. На простору Канадског штита налазе се најстарије стене на простору Северне Америке.

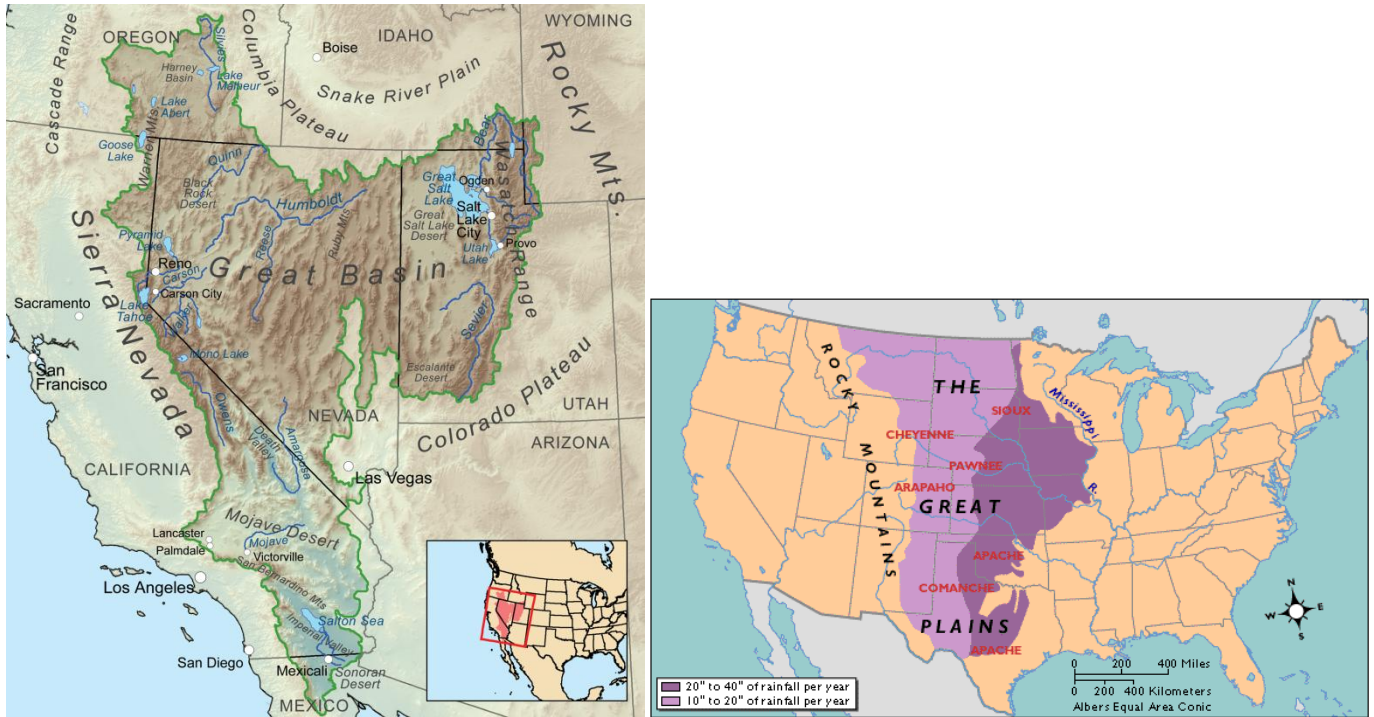
Слика 1. Канадски штит у Северној Америци (обојен црвеном бојом)

Јужно од Лауренцијског штита од североистока према југозападу, упоредо с атланском обалом, пружају се Апалачи (Монт Мичел, 2036 m), који су грађени је од преткамбријских стена и набрани је у горњем палеозоику (херцинско набирање). Према северу ове планине се снижавају и допиру до долине реке Хадсон. Од њиховог источног подножја (Пиједмонт) до Атланског океана пружа се обалска низија (Атлантска обалска равница), која се према северу снизује и понире под морску пучину.

Карта 2. Правац пружања Апалачких планина; Карта 3. Правац пружања Стеновитих планина

На западу је широк планински појас млађих набраних планина Кордиљера, који је настао набирањем слојева велике циркумпацифичке геосинклинале. Послије сваке фазе набирања ерозија је поравнала стари рељеф, па су данашње висине настале каснијим тектонским покретима уз суделовање јаког вулканизма. Од истока према западу у Кордиљерима се разликују три паралелна појаса: Стеновите планине (Rocky Mountains), унутрашњи платои и котлине и Приморске планине. Најстарији део Кордиљера су Стеновите планине, који се пружају од Аљаске до Мексика. У изворишту реке Аркансас уздижу се и до 4399 m (Mount Elbert). Међу унутрашњим платоима (Interior Plateaus) и котлинама најпознатији је Велики Басен (Great Basin) у долини реке Колумбије. Јужно од ње је плато Колорада, у којем је истоимена река усекла врло дубок кањон (Grand Canyon). Приморске планине Кордиљерс су најмлађи део западног планинског система, где орогенетска делатност траје и данас. Они почињу на Аљасци с највишим врхом континента Кинли (Mount McKinley, 6193 m) и деле се у две скупине; Каскадско горје (Cascade Range) и Сијера Невада (Sierra Nevada, 4418 m) на истоку и Приморске планине на западу (Coast Ranges). Залив Сан Франциско у Калифорнији, који с отвореним морем веже Golden Gate (Златна врата), настао је млађим тектонским покретима.

Слика 2. Правац пружања Великог басена; Карта 4. Правац пружања Високих равница

Између Лауренцијског штита, Кордиљера и Апалача пружа се низија грађена претежно од хоризонталних седиментних слојева, од којих су палеозојски најстарији. Велика средишња низија (Great Central Plain) пружа се од Апалача, преко реке Мисисипи. Западни је део низије прелази у Високе равнице (High Plains), односно висораван правца север - југ. У њеном јужном делу пружа се полупустиња Љано Естакадо (Liano Estacado). Јужни део Велике средње низије прелази, уз Мексички залив, у Приморску низију (Gulf Plain), која завршава алувијалном низијом доњег тока Мисисипија. У Мексику веначне планине Сијера Мадре (Источне и Западне) су грађене претежно од кристалних и еруптивних стена и затварају Мексичку висораван (мезету). Мезету окружује неколико вулкана, међу којима су најпознатији Попокатепетл (Popocatepetl, 5.452 m) и Читлалтепетл или Оризаба (Citlaltepetl 5.700 m) и др.

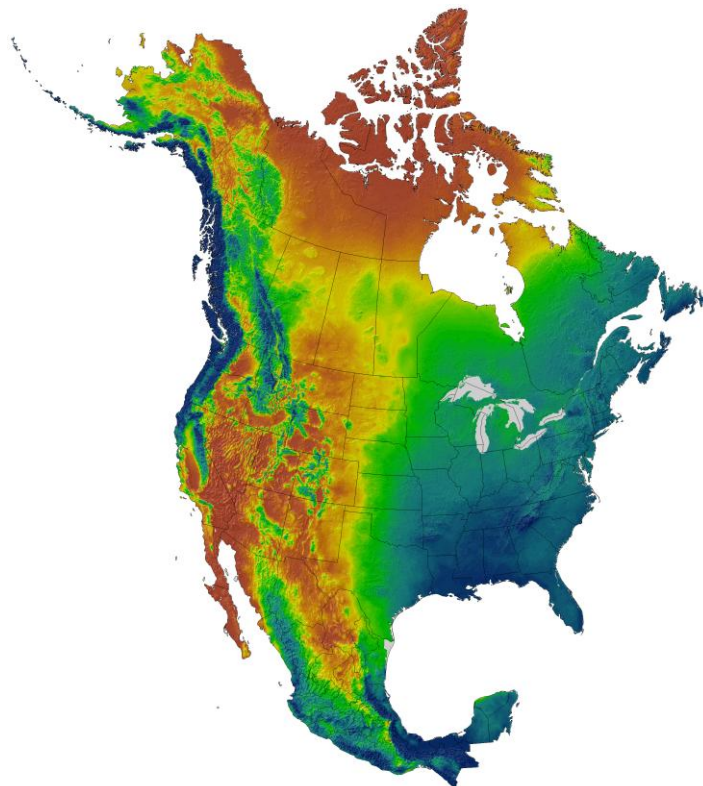

Слика 3. Пружање инландајса (копненог леда) у Северној Америци за време ледених доба

За плеистоценске глацијације покривао је лед готово целу Канаду (око 9 милиона km²), те је на југ допирао до ушћа реке Охаја у Мисисипи. Ту је лед однео млађе седименте све до кристалне подлоге, у којој је продубио некадашње речне долине, издубио удубљења у којима су формирана језера, те израдио фјордове на Лабрадору и на Њуфаундленду (Newfoundlandu). С ледничких наноса ветрови су односили фину прашину и таложили је као лес на другим местима. Друго мање важно средиште глацијације било је у северном делу Стеновитих планина. После леденог доба море је потопило делове ниских обала па су тако настали многи заливи, канали, оства и полуострва.

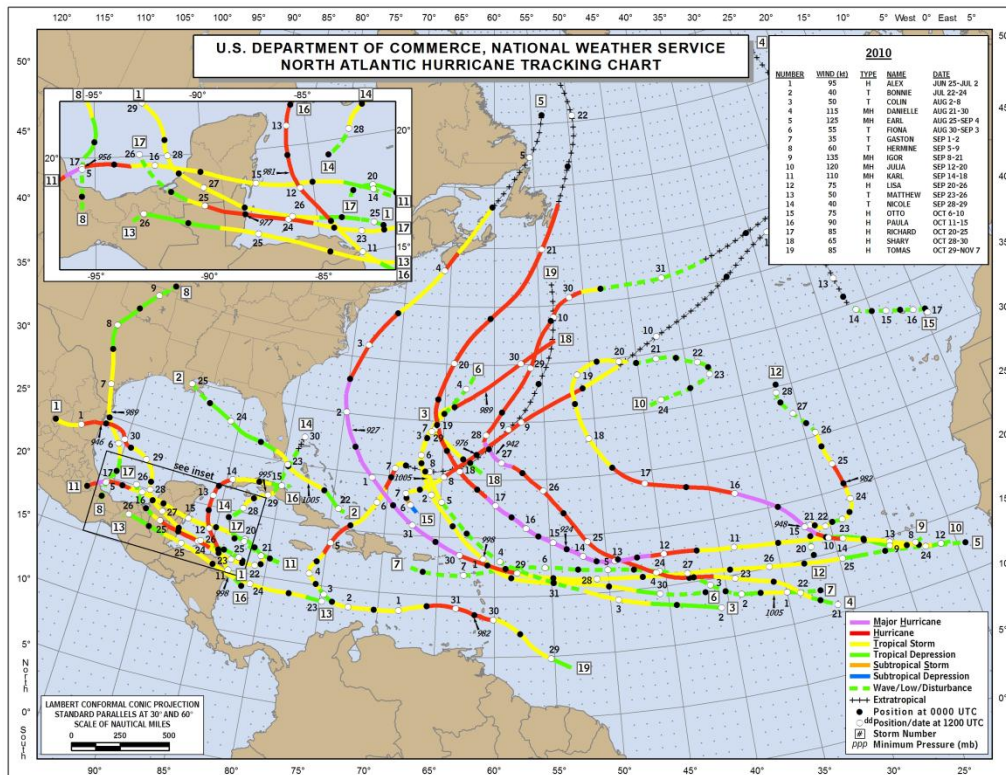
КЛИМА КАО ТУРИСТИЧКА ВРЕДНОСТ

Северна Америка највећим делом припада умереном климатском појасу, само најсевернији крајеви припадају хладном субполарном и поларном, а најјужнији суптропском и тропском појасу. Планине, које се пружају од севера према југу, спречавају јачи утицај топлих и влажних океанских ветрова. Унутрашњост континента отворена је хладном северу и врућем југу. Због тога се у Северној Америци могу разлучити три климатска подручја: источно, унутрашње планинско и подручје Тихог океана. Источно подручје обухвата крајеве између Стењака, Атланског океана и Мексичког залива; отворено је поларним и тропским утицајима, па због тога настају велики скокови у температури, која често за 24 сата падне више од 20⁰С. Хладни северни ветар са снежним мећавама зове се нордер (norther), а врло јак и хладан близард (blizzard). Топли и суви ветар чинук (chinook) дува на подручју Стеновитих планина. Количина кише опада с удаљеношћу од Атланског океана и Мексичког залива. На обали Атланског океана и Мексичког залива годишња количина падавина износи око 1000-1500 mm, а на у источном подножју Стеновитих планина око 300 mm. За време лета чести су јужни и југоисточни ветрови с Атланског океана и у источне крајеве доносе обилне падавине.

Слика 4. Распоред годишње количине падавина у Северној Америци

Обала Мексичког залива повремено је изложена јаким тропским циклонима (hurricane) који каткад продру дубље у унутрашњост. Океанска клима у приморју Тихог океана не продире дубоко у унутрашњост континента због високих планина, које се пружају од севера према југу. Највише падавина има зими (до 3000 mm), због влажних океанских ветрова. Врло много падавина примају и западне стране Сиера Неваде и Каскадских планина (на Сијера Невади висина снега је редовно неколико метара). За равнице и котлине у унутрашњем планинском подручју карактеристична је сува континентска клима с амплитудом температуре 15-20⁰С за 24 сата. Падавина има врло мало. У Великом басену (Great Basin) падавина има мање од 250 mm, а уз доњи Колорадо мање од 100 mm; равница Колорада има 400 до 600 mm. Пустиања Мохаве у јулу има просечну температуру 30⁰С, а њен северни део Долина смрти (Death Valley) 38⁰С.

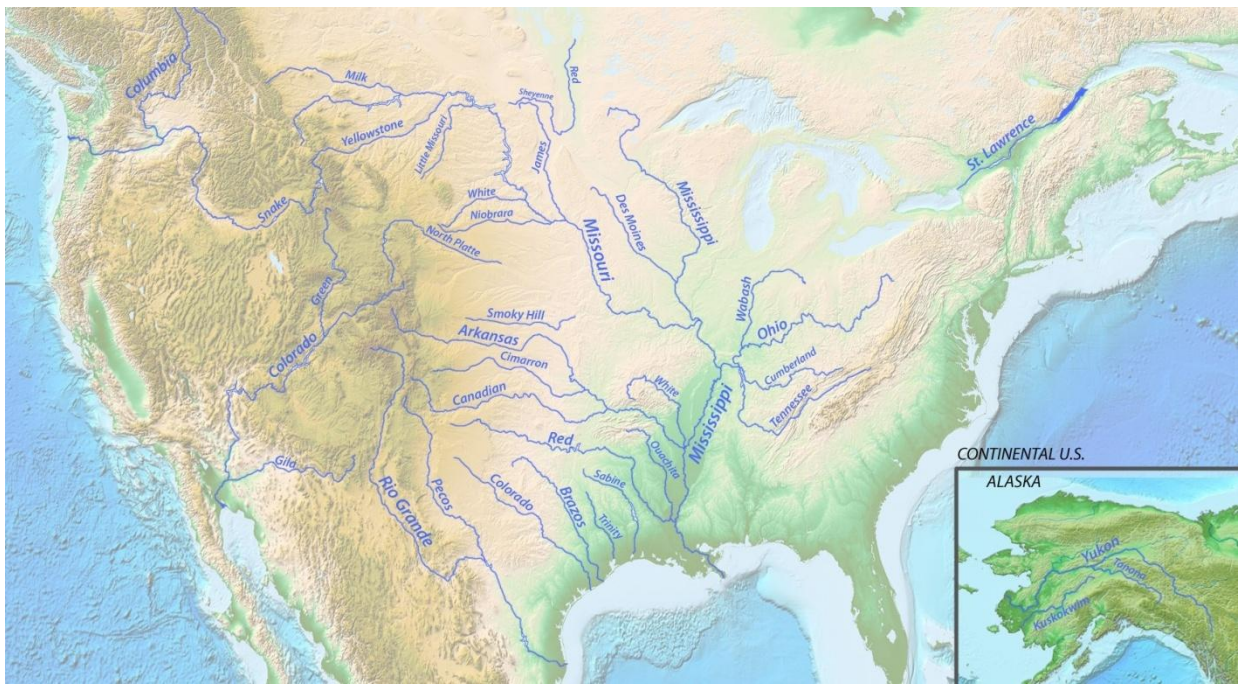

Карта 5. Подручје формирања урагана

ВОДЕ КАО ТУРИСТИЧКА ВРЕДНОСТ

Са површине Северне Америке воде утичу у сликове Северног леденог океана, Мексичког залива, Тихог океана и Атланског океана. Подручја без отицања у море (ендореична) се јављају на простору Великог сланог језера у савезној држави Јута. Највећи део воде отиче према Северном леденом мору реком Мекензи (Mackenzie). Мекензи (4.241 km) спада у највеће реке света. За све реке Тихог океана значајан је нивални (снежни) режим с највишим водостајем лети, када се на планинама отапа снег. Реке које извиру на Приморским и Каскадским планинама, те на Сијери Невади, због обиља воде и јаког пада прикладне су за изградњу великих хидроелектрана с високим бранама и акумулационим језерима. У САД највише су бране Оровил (Oroville, 253 m) на реци Федр (Feather) у средњој Калифорнији и Хувер (Hoover или Boulder, 238 m) на Колораду (јужна Невада и северна Аризона). У Мексички залив долази највише воде (60%) реком Мисисипи. Њен слив обухвата 3,5 милиона km² или више од 1/3 површине САД. У Мисисипи отичу воде средњег и

јужног дела ниске Северне Америке, где влада претежно плувијални режим. Важне су притоке Мисисипија који долазе с Апалача (пособно Охајо), због највишег водостаја на крају зиме и у пролеће. Сливу Мексичког залива припада и Рио Гранде, већим делом гранична река између САД и Мексика. Од река које утичу у Атлански океан већу важност имају само Хадсон (Hudson) и Свети Лоренц (Saint Lawrence). Река Свети Лоренс отиче из Великих језера (највеће језерско подручје на свету, 246.000 km²). Из Горњег језера (Супериор) брзацима (Sault Sainte Marie) вода прелази у Хјурон (Huron) и Мичиген (Michigan), а из њих отиче реком Свети Клаин (Saint Clain) у Ири (Erie), те се преко Ниагариних водопада (водопад Поткова висине 48,2 m на канадској страни и Амерички водопад са 50,9 m) спушта у Онтарио, из којег отиче река Свети Лоренс. Америчке реке имају највеће значење за добијање електроенергије. Према Атлантском океану на истоку отичу мање реке са Апалача које имају огроман хидроенергетски потенцијал. То су: Хадсон, Делавер, Потомак и др.

Слика 5. Хидрографска слика Северне Америке

ФЛОРА И ФАУНА КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

Биљногеографски Северна Америка припада двама флористичким областима: читав простор од севера до мексичке висоравни *холарктичкој*, мескичка висораван, Средња Америка и највећи део Јужне Америке *неотропској*, а крајњи југ Јужне Америке *антарктичкој* области. Те разлике потичу од одвојеног развоја Северне и Јужне Америке у геолшкој прошлости. Биљни се и животињски свет у терцијару до плиоцена развијао одвојено; тек је у плиоцену (пре око 14 милиона година), кад су се оба дела континента спојила, настала јача измена флоре. У то доба продиру многе јужне биљке према северу, а многе се северне спуштају дуж Анда на југ. Насупрот овој одељеној прошлости Јужне и Северне Америке постоји уска веза Северне Америке с Европом и Азијом, што се види по терцијарној флори. Слично овој вези северне хемисфере, и крајњи југ Америке показује везу с разбацаним деловима света јужне хемисфере. Вегетација на америчком континенту такође је разнолика, јер се протеже готово од Северног пола до преко 55⁰ јужне ширине и обухвата све климатске појасеве света. Зато су у Америци развијени сви најважнији облици вегетације, од хладних тундра до врућих пустиња, од степа до савана и од једноличних

четинарских шума на северу до тропских прашума. Холарктичка флорна област заузима готово целу Северну Америку, а дели се у неколико регија. *Еуросибирско-северноамеричка регија* има хладну и умерену климу; регија је према југу омеђена тврдолиснатом, пустињском и степском вегетацијом, а у југоисточном делу прелази у суптропску вегетацију. У вегетацијском погледу састоји се од три појаса; појас тундре, појас четинара и појас лишћара (овај се налази само у атлантском делу).

Слика 6. Вегетациони појасеви у Северној Америци

Тундре (Barren Grounds) заузимају велике површине континента и највећи дио Гренланда. Јужно од подручја тундра простире се широк појас субарктичких четинарских шума, који се деле на шири атлански и ужи пацифички појас. У атлантском се делу подручје четинара спушта до Великих језера, а у пацифичком делу готово до Средње Америке. Главни део шуме састоји се од смрека; борови су врло раширени, али су везани углавном за пешчана и каменита места. Велике површине заузима амерички ариш и балзамова јела, од које се добија кандаски балзам. У северном делу Стеновитих планина налази се ситканска смрека, чуга, туја, дуглазија (панчуга) и велик број борова. На Стеновитим планинама је граница шуме код 3500-3600 m. У југоисточном атлантском делу налази се подручје лишћарских шума с обиљем врста. У тим шумама расту: тулипаново дрво, различите магнолије, шећерни јавор, граб и др. Према југу је храст; ту је домовина багрема који је пренет у Европу. Можемо издвојити четири вегетационе регије на простору Северне Америке: **калифорнијска, северноамеричка пустињска и полупустињска, преријска и неотропска.**

Калифорнијска вегетациона регија истиче се благом и влажном зимом и сувим летом (као у Средземљу). Биљни свет налик је на медитеранске макије, али се од њих разликују у флористичком саставу. Претеже тврдолисно дрвеће и грмље, углавном разни ендемички храстови. Уз храстове налази се тзв. калифорнијски ловор и низ полугрмова и трајних зелени из породице

вресова (Ericaceae), неке ружичњаче, крковине и др. Шикара се зове чапарал по шпанској речи chararral (грмолик храст). Северни крајеви Калифорнијске обрасли су шумом зимзелене секвоје (Sequoia gigantea), која израсте преко 100 m висине. Шуме секвоје углавном су законом заштићене.

Северноамеричка пустињска и полупустињска вегетациона регија обухвата подручје између Сиера Неваде и Каскадских планина на западу и Стењака на истоку. То су крајеви суве климе с врло мало неправилно распоређених падавина. Ваздух је пун прашине, а тло пуно соли. У вези са сланим тлом овде је развијена вегетација слануша. Најзначајнија је биљка трозуб амерички (енгл. sagebrush, Artemisia tridentata), који покрива хиљаде km². У пустињама јужне Калифорније јављају се и кактуси с родовима Opuntia, Mamillaria, Cereus, Echinocactus и др. Дрвеће (тополе, врбе, јасени, ораси и копривићи) расту само уз воду.

Преријска вегетациона регија заузима површине између атлантског и пацифичког шумског подручја. То степско подручје претворено је углавном у плодне оранице. Прерије се одликују врућим летом и сувим и ветровитим зимама, али доста повољним распоредом падавина. Прерија је по изгледу и животним приликама слична степама, али се од њих битно разликује по флористичком саставу; главни су заступници њене флоре америчке врсте, а од заједничких родова ковиље, рђобрада и др. Најзначајније су траве прерије Bouteloua, познате под именом mesquite buffalo-трава, од којих се многе узгајају уз воду.

Неотропска флорна област у Мексику с регијом Centroamericanum истиче се сувом климом и вегетацијом кактуса и агава.

Фауна Северне Америке припада углавном неоарктичкој области арктогеје. Јужне крајеве Северне Америке једним су делом населиле животиње Јужне Америке (неогеја). У геолошкој прошлости кад је Северна Америка била спојена с Евроазијом, није било сметњи да животиње прелазе с једног копна на друго. После, кад их је море одделило, развијала се фауна на сваком континенту посебно. Кад је Јужна Америка спојена са Северном Америком, многе су животиње прешле на северни континент, а за глацијације биле су потиснуте натраг у јужније крајеве или у Јужну Америку. Те су промене оставиле дубоке трагове на северноамеричкој фауни. Одатле велик број врста (особито сисаваца) сродних (или исте врсте) с европским или азијским; односно јужноамеричким, а мањи број ендемичних. У арктичким подручјима Северне Америке превладавају сисари; канадски лос (Alecceus americanus), соб карибу (Rangifer caribou), на оточном подручју мноштво северних медведа, а на обали мора гренландски туљани. Мошусни бик (Ovibos) потиснут је на север, а бизона је остало само још неколико стотина. У планинским крајевима Канаде живе барибал и гризли медвед (Ursus horribilis), северна лисица (Vulpes lagopus), северни зец и др. У крајевима с обиљем воде живе глодари дабар (Castor Canadensis) и ондатра (бизамски пацов; Fiber zibethicus), а од звери видра. У шумама има вукова (Canis nubilus). У средишњем делу континента живе јелени вапити, америчка дивокоса, ракун (и у Мексику), преријски вук или којот (Canis latrans), преријски сисавци, дикобраз. Сисавци и припадници других животињских група јужног дела континента имају обележја мешане северноамеричке и јужноамеричке фауне (јагуар и пума, преријски вук, дикобраз, ракун и др.), а уз њих живе и праве тропске животиње, као тапир (Tapirella bairdi), мравојед (Marmosophaga tridactyla), тоболчар опосум (Didelphus virginiana) и пасанци (Dasypodidae). Птице Северне Америке сродне су птицама Европе и Азије. Дивља ћурка је ендемична врста. За јужне крајеве карактеристични су колибрићи и папиге. Највећа птица грабљивица у Мексику јест харпија (Harpyia harpyia). Све домаће животиње, као говедо, коњ, магарац, свиња, кокош, патка и др., увезене су из Европе. Од гмизаваца значајни су алигатори и крокодили. Отровних чегртуша (Crotalus) има око 20 врста. Филоксера (болест винове лозе) и кромпирова златица потичу из С. Америке.

ДРУШТВЕНИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА

У овом поглављу биће обрађене најважније историјске и демографске карактеристике Северне Америке.

ИСТОРИЈА САД

По писању највећег броја Европљана историја САД и Северне Америке почиње после Колумбовог открића, мада има непобитних доказа који тврде да су око 1000. године до североисточних обала стигли су Викинзи. Индијанци су потомци Азијата, односно монголске жуте расе, која је из Азије у Америку прешла преко данашњег Беринговог мореуза, али у леденом добу, када је овај пролаз био копно или довољно залеђен да би се могло прећи. Почетак новије историје САД јест успешна енглеска колонизација од почетка XVII века (Џејмстаун у Вирџинији, 1607. године, Плимут у Масачусетсу 1620. године након пловидбе *Mayflowera*) која је до краја века довела до формирања 11 колонија: **Њу Хемпшир, Масачусетс, Род Ајленд, Конектикат, Њујорк, Њу Џерзи, Пенсилванија, Мериленд, Вирџинија, Делавер, Џорџија, Северна Каролина и Јужна Каролина.**

Карта 6. Првих 13 основаних колонија у Северној Америци

Након 1680. године Енглеска није више главни извор имиграције; велики број усељеника долази из Немачке, Ирске, Шкотске, Швајцарске и Француске па 1690. колоније броје око 250.000 становника (највећи су градови Бостон, Филаделфија и Њујорк). Французи, који су своја упоришта изградили од реке Свети Лоренс до Великих језера и од Охаја до долине Мисисипија, сукобљавали су се с британским колонистима и ти сукоби – савремени с англо-француским ратовима у Европи и Индији – нису били повољни за Француску. Она је 1763. миром у Паризу (после Седмогодишњег рата), била присиљена Великој Британији предати Канаду и подручја источно од Мисисипија. Подручја западно од Мисисипија и New Orleansa одрекла се у корист свога савезника Шпањолске, која је Флориду морала препустити Британцима. Тек што су Британци са севеноамеричког континента истиснули колонијалног супарника, заоштрили су се њихови односи с колонистима;

забраном насељавања према западу те меркантилистичком и фискалном политиком које су спутавале развитак колонија Британци су појачавали незадовољство колониста. Сукоб бостонских грађана с британским војницима (1770), бацање чаја источноиндијске компаније у море (1773, тзв. бостонска чајанка) и први Континентални конгрес у Филаделфији (1774) били су први кораци у дозревању револуције, коју је убрзало круто стајалиште Велике Британије. Под вођством Џорџа Вашингтона и уз каснију помоћ француских добровољаца, колонисти су у рату 1775-81. поразили Британце, а још у време рата 4. VII 1776. Конгрес је донео Декларацију независности.

Мировним уговором у Паризу (1783) Велика Британија признала је независност САД (први председник G. Washington), које су обухватале подручје од Атлантске обале до Мисисипија и од Великих језера до Флориде. Победоносна америчка револуција утицала је на европске демократске покрете, особито у Француској и Енглеској. Постреволуцијско раздобље обележава процес осигурања независности и унутрашње консолидације: 1787. донесен је Устав, а вођа републиканаца (противник федералиста) Томас Џеферсон био је главни иницијатор закона о грађанским слободама. За његова председниковања (1801-1809) у Савез је ушао Охајо, а Луизијана је била откупљена од Француске (1803). Дугогодишњи рат између Британије и Француске погодовао је развиту америчке индустрије и трговања али је британско ометање америчке трговине довело до англо-америчкога рата 1812-14, који је завршио без резултата и допринео настанку уверења о потреби развита индустрије и унутрашњег америчког тржишта. Због тога су за председника Џејмса Монроа (1817-25) утврђене високе заштитне мере и пришло се изградњи прометница. Тадашњи привредни развитак био је на Северу капиталистичко-индустријски, а на Југу пољоделски рад на темељу робовскога рада на великим плантажама памука; таква структура условила је пораст унутрашње напетости (1820. Мисуријским споразумом граница је ропства била утврђена на 36⁰30' северне ширине). Године 1819. САД су од Шпаније окупирале Флориду, а 1823. проглашена је тзв. Монроова доктрина, којом су формулисана главна начела спољне политике САД: немешање у европске послове и спречавање интервенције европских сила у послове америчког континента. Уз постепену демократизацију тадашњи друштвени развој карактерише пораст радничкога покрета и велика имиграција (1852. САД имају више до 23 мил. ст.).

Карта 7. Територијално ширење САД

Године 1845. Тексас, оделивши се од Мексика, улази у Савез, због чега је избио рат (1846-48) у којем је Мексико претрпео пораз, а САД стекле Нови Мексико и Калифорнију. Порасту супротности између Севера и Југа преидонело је доношење Закона Канзас-Небраска (1854). Којим је делимично укинута Мисоурски споразум те који је поларизирао друштвено-политичке снаге и потакнуо крваве сукобе између робовласника и аболициониста на том подручју и тако био увод у грађански рат. Избором републиканаца и противника ропства *Abraham Lincoln* за председника САД (1860) почела је акција Југа за отцепљење. Јужне су државе 1861. формирале Конфедерацију, али су у рату до 1865. биле поражене.

Године 1867. САД су од Русије купиле Аљаску. Забрана ропства, изградња железничке мреже, велика имиграција из Европе, проширење унутрашњег тржишта, голема природна богатства и брз развитак технике погодовали су наглom развоју индустрије па су САД поткрај века прва светска индустријска земља; такав развој пратили су концентрација индустријског и финансијског капитала, што узрокује заоштравање класних супротности и пораст радничког покрета. Привредна експанзија условила је спољнополитичку, особито на пацифичком простору где су САД 1898. анкетирале Хаваје и након рата са Шпанијом стекле Филипине, Порто Рико и Гуам. За председника Теодора Рузвелта (1901-1909) проведен је план изградње Панамског канала и појачана политика хегемоније на оба дела америчког континента, што је проузроковало отпор у државама Јужне Америке. За време председника Вудроа Вилсона (1913-21) уведен је прогресиван порез на доходак, фармерима су дате кредитске олакшице, донесени су закони против трустова и САД су након раздобља неутралности и силне ратне коњуктеуре – ушле у I светски рат на страни Антанте (1917) и знатно придонеле њеној победи. Након рата ојачала је изолационистичка струја па САД нису потписивале Версајски мировни уговор ни приступиле Лиги народа. Раздобље просперитета окончано је 1929. године тешком економском кризом, која се порширила на цели капиталистички свет; на њену врхунцу у САД је било више од 10 милиона незапослених.

С новим председником Френклином Деланом Рузвелтом (1933-45) почиње политика *New Deal*; донесен је низ мера на пољу привреде, радничког законодавства и финансија, чиме су последице кризе постепено уклоњене. Након избијања II светског рата САД подупиру Савезнике, а пошто су Јапанци 7.12.1941. године напали Перл Харбур (Хаваји) и саме ступају у рат, у којем су придонеле победи Савезника и из кога су изашле економски знатно ојачане и заузеле водеће место међу капиталистичким државама. За тзв. "хладног рата" у земљи долази до кампање против прогресивних организација и симпатизера левице (а на спољнополитичком плану САД играју водећу улогу у организацији Северноатлантског пакта (НАТО) и сличној организацији у југоисточној Азији, подупиру Чанг Кај-Шека у Кини, војни удар против демократске владе у Гватемали (1954) и суделују у корејском рату (1950-53), који је придонио јачању противкоминистичке кампање у земљи. Председник Џон Кенеди (1961-63) убијен је у атентату у Даласу. Године 1961. дошло је до неуспеле инвазије кубанских емиграната на Кубу, а идуће године до кризе која је, због инсталирања совјетских ракетних рампа на Куби, запретила свету општим ратом и била решена директним разговором Кенедија и Хрушчова (тзв. Кубанска криза). Након тога дошло је до попуштања затегнутости у односима са СССР-ом. За време председника Линдона Џонсона (1963-69) САД су се војно ангажовале у Вијетнамском рату, а доминантан унутрашњи проблем био је револт црначког народа који тражи реализацију својих права (1964. донесен је Закон о грађанским правима који забрањује сваку расну дискриминацију). Распадом Совјетског блока и СФРЈ, односно социјализма, САД остају једина велесила.

ИСТОРИЈА КАНАДЕ

Око год. 1000. Викинзи с Гренланда допловили су до канадске обале, а 1497. Џон Кабот (John Cabot) искрцао се на Њуфаундленду 1534-36. Жак Картије (Jacques Cartier) с француском експедицијом истражио је крај уз St. Lawrence и запосео га као Нову Француску. Истраживање унутрашњости наставио је на почетку XVII века Самуел Шемплејн (Samuel de Champlain) који је утемељио више насеља нпр. Кебек (Quebec, 1608) и постао 1620. први гувернер нове колоније. Као супарници Француза појавили су се већ тада Енглези чија колонизација напредује неупоредиво брже од француске и који су 1629. привремено заузели Кебек. Након рата за шпањолску баштину Француска је миром у Утреху 1713. уступила Британији Њуфаундленд, Акадију (Akadia, Нова Шкотска) и крај око Хадсонова залив. Борба за колонијалне поседе завршила је за седмогодишњег рата поразно за Француску. Британци су 1759. заузели Кебек, а мировним уговором у Паризу 1763. Француска им је морала одступити целу Канаду. Године 1791. Уставним законом дотадашња колонија Кебек била је подељна на два дела: Доњу Канаду (Кебек) с претежно француским и Горњу Канаду (Онтарио) с претежно британским становништвом; извршна власт била је у рукама британскога генералног гувернера који је има и право вета на све одлуке покрајинских парламената. Након слома устанка (1837) Луиса Папина (Louis Papineu) у Доњој Канади, којем је циљ био независна француска република и Вилгема Лиона Мекензија (William Lyon Mackenzie) у Горњој Канади, који је тражио независност и републикански устав по узору на САД, британска је влада 1840. ујединила оба дела земље у политичко-административну целину са заједничким парламентом. Отада се канадска држава брзо развија, а тај развој прати и све већа имиграција. Године 1867. проглашена је федерална унија Канаде, Нова Шкотска и Нови Брансвик, која је добила статус доминиона. Компанија Хадсонова залива, власник пространих подручја, продао је своје поседе канадској влади; против тога узалуд се подигло становништво Саскачевена (Saskatchewan), Алберте и Манитобе на челу с Луисом Риелом (Louis Riel, 1869-70. и 1885). Године 1871. Канади је придружена Британска Колумбија, а 1878. био је цели териториј Британске Северне Америке (осим Њуфаундленда) укључен у донимион Канаду. У Првом светском рату Канада се борила на страни Савезника (међу којима је била и В. Британија), а након рата све се више афирмисала као независна политичка сила. Године 1926. њен положај у Комонвелту (Commonwealth) био дефинисан на Империјалној конференцији, а 1931. на темељу тзв. Вестминстерског (Westminsterskog) статута, постаје и формално независна држава. У Другом светском рату ступила је 1939. на страну Савезника, а након рата своју је сарадњу са САД проширила низом уговора и суделовањем у западном војном савезу. На власти се смењују либерали и конзервативци. Године 1949. Канади се прикључио дотадашњи британски доминион Њуфаундленд. Новије унутрашње прилике обележују политичке борбе сепаратиста Квебека, који теже независности и федералиста.

Ретка насељеност и традиционална орјентација на искоришћавање природних богатстава земље нису погодиле стварању већих урбаних средишта. Интезивнија урбанизација наступа тек у XX веку.; док је на почетку века само једна трећина Канађана живела у урбанизованим подручјима, већ 1970. више од половине становништва живи у градовима изнад 100.000 становника. Међу њима по величини знатно одскачу Монреал, Торонто и Ванкувер. Њихова изградња одвијала се углавном у традиционалним оквирима следећи у почетку европске, а касније америчке урбанистичке обрасце са снажном концентрацијом изградње у средишту (City) и пространим насељима на периферији. Приливом становништва после Другог светског рата сви већи градови започињу опсежну реконструкцију својих старих средишта, то је битно изменило њихов урбани лик. У Montrealu је од 1958. реконструисан Place Ville-Marie којим доминира група 45-спратних небодера повезаних пространим подземним етажама с трговима и сервисима. Значајно обележје граду дали су објекти саграђени за светску изложбу Експо (EXPO) 1967. Реконструкција средишта Торонта започиње средином педесетих година XX века када настају 50-спратни небодери Торонто

доминион центар (Toronto Dominion Centre) и Трговачки и научни центар (Commerce Court et Science Centre). Најатрактивнија грађевина Торонта је импозантни комплекс Градске већнице с двојним заобљеним куполама које је 1958. пројектовао В. Равел (V. Ravell).

КАРАКТЕРИСТИКЕ СТАНОВНИШТВА СЕВЕРНЕ АМЕРИКЕ

Северноамерички простор карактерише изражена урбанизација. Градско становништво чини 80% становништва САД и Канаде и 70% Мексика. Од 1820. године (10 милиона) до почетка 21. века (290 милиона) становништво САД је порасло за 29 пута, а у последњих 55 година се удвостручило. У урбанизованом подручју између Бостона и Вашингтона (Бо-Ваш), с Њујорком као средиштем, живи око 80 милиона становника, а у Калифорнији између Сан Франциска и Лос Анђелса око 30 милиона. Већи део становништва потиче од европских досељеника (у САД 87%). У насељавању северноамеричког копна Европљанима издваја се више имиграцијских таласа. Прва колонизација углавном је ограничена на северо-источно Атлантско приморје; француски Кебек или Квебек (Quebec) основан је 1608, англосаски Бостон 1630. Већи интерес за нове просторе јавља се у другој половини XVIII века. Губитком Канаде (1763) Французи су потиснути с атлантске обале. Независност САД привлачи нове досељенике; колонизира се већи део атлантске обале готово искључиво англосаским елементом. Године 1790. међу досељеним Европљанима превладавају Енглези и Шкоти (89%). Шумовити планински гребени у залеђу и отпор староседелаца индијанаца велика су препрека првим колонизацијама према унутрашњости (углавном дуж речних токова и колским путевима). Насељавање великог северноамеричког простора омогућено је тек развитком саобраћаја (1832. отворена је прва железничка пруга Бостон - Олбени). Од 30-их година 19. века нагло јача имиграција. Почиње снажно насељавање унутрашњости (оснивање и развој градова). Насељава се плодна средишња низија претежно Немцима, Ирцима, Енглезима и Швеђанима (аграрна колонизација), а креће насељавање запада потакнуто масовном потрагом за златом (златна грозница), потпомогнуто градњом железница (1869), која долази до Тихог океана (у Канади 1885). Талас имиграције, који почиње 80-их и 90-их година 19. века (индустријализација) и траје до Првог светског рата уз западноевропску струју све више доноси романске и славенске досељенике из јужне и источне Европе (највише 1900-1914). То је велика масовна имиграција (годишње до 1,2 милиона људи), а усељавања нешто мањег интензитета била су и после Другог светског рата и крајем 20. века.

Усељенички ток преко Тихог океана почиње средином XIX века (Кина, Јапан). Усељавање црначког становништва врши се углавном крајем XVII и у XVIII веку присилним довођењем црнаца из Африке. Црнци данас чине 12% становништва САД. У раздобљу 1820-24. уселило се у САД укупно 55 милиона људи. У Канади, која готово упоредо са САД продире од истока према западу јача имиграција почиње тек око 1900; од 1923. користи се као пролазна земља за кружно усељавање у САД. Око 22% европских послератних (1946-57) исељеника уселио се у Канаду, готово једнако као и у САД у истом раздобљу. Становништво Канаде углавном је британског (44,6% 1971) и француског (28,6%) порекла.

Мексико и остали део Средње Америке, је подручје ране шпанске колонизације. Становници су претежно местици (мешанци белаца и индијанаца) Северна Америка данас има око 1.500.000 индијанаца. У доба доласка Колумба на овом је простору је живело 10-15 милиона индијанаца. До 80-их година XVIII ст. већина племена Атлантског приморја и Мексичког залива била је потиснута у унутрашњост. индијански резервати у САД обухватају данас само 2% државне површине, а у Канади мање од 1%.

У густини насељености Северне Америке постоје велике разлике. Највећа је у северном Атлантском приморју, где местимично прелази 500 ст./km². Североисток САД једно је од подручја највеће концентрације становништва на Земљи. Густо су насељени крајеви око Великих језера.

Становништво Канаде окупљено је великим делом у јужном граничном појасу. Према западу густина опада (планинско и међупланинско пространство веома ретко је насељено, мање од 3 ст./km²), а пустињска подручја су ненасељена). Гушће је насељено приморје Тихог океана (Калифорнија, 60 ст./km²), а у Мексику је због повољне климе најгушће насељена Мексичка висораван (посебно југоисточни део). Густина насељености опада од југа према крајњем северу континента, где живе малобројни Ескимии (око 20.000 у Канади) и где превладава анекумена.

ТУРИЗАМ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА

Сједињене Америчке Државе су федерација, коју чини 50 чланица и федерални дистрикт Колумбија у коме је главни град Вашингтон. Граничи се (осим Аљаске и Хаваја) на северу с Канадом, на југу с Мексиком, на истоку излази на Атлантски океан, на југу на Мексички залив, а на западу на Тихи океан. Хаваји су у средишњем делу северног Пацифика, а најближе острво, од западне обале САД удаљено је око 3.750 km. Ова острвска скупина има површину 16.760 km² и око 1,2 милиона становника. Хаваје су САД анектирале 1898. Аљаска обухвата северозападни део Северне Америке. Површина Аљаске је 1.530.693 km², а има око 700.000 становника. Читава територија САД има површину 9.529.063 km² а по процени за 2021. године ту је живело око 350 милиона становника.

РАЗВОЈ ТУРИЗМА У САД

Убрзан развој САД, посебно технолошки са интензивном механизацијом, довео је до више слободног времена, те потребе да се то време корисно употреби. Интересантна су запажања америчких туризмолога Косгроуа (Cosgrove) и Џексона (Jackson) о психолошко-филозофској компоненти америчке доколице (слободног времена) и њеном утицају на специфични развој туризма у САД. Они нам говоре о пуританским убеђењима првих досељеника у данашње средње атлантске државе који «нису имали позитиван став према доколици, како кажу као циљу по себи, већ су веровали у религију рада». Аскетизам и радна етика протестаната каналисала је ставове и напоре имигрантских популација које су биле одговорне према акумулацији богатства Новог света који је у том погледу много обећавао. Треба се само подсетити америчких имиграција када су оне већ постале масовне половином XIX века. Ирци су емигрирали у време велике глади у северозападној Европи. Немци су оставили своје мале поседе у Бадену и Виренбергу јер нису могли спојити крај с крајем. Привредне кризе у европским индустријама остављале су армију незапослених и сви су они тражили уточиште углавном у Новом свету јер није било другог избора. Таква популација имигранта у новом и непознатом простору имала је посебан однос према доколици и раду. Питање је било како започети живот, коме су ишчупани корени, како опстати и успети у свеопштем метежу.

Косгроу и Џексон даље кажу: многи су се снашли па и обогатили – разни Рокфелери и Вандербилти, чак су почели живети на «високој нози», али нису испољавали жеље за путовањем. Очито је да је то био период адаптације и консолидације имигрантске популације. Зато је «прва генерација америчког доколичарског друштвеног статуса» трошила своје богатство такмичарски – са циљем да се покаже престиж, али са мером и код куће. Једини људи којима су путовања у свет нешто значила били су литерате и уметници. Тек првих деценија овога века многи Американци су по први пут почели да траже нове хоризонте за упражњавање своје доколице, и то изван своје земље. Атлантис се полако претварао у «басен» који су прелазили луксузни бродови, а у њима је била друга генерација америчких милионера која више и није славила пуританске идеје о светости

рада, голо поседовање богатства таквом друштвеном слоју није представљало све у животу. Култура и некакво светско искуство почели су бивати ствар престижа и статуса, а њих је требало тражити пре у Европи него у Северној Америци. Тако је почела «велика тура» у Европу а постепено је добила велике размере – око 10-15 милиона посетилаца годишње; посебно су били актуелни европски центри као што је Лондон, Париз, Оксфорд, Хајделберг, Венеција или Рим.

Међутим, величина САД, покретљивост савременог америчког грађанина у условима високог животног стандарда и доколице (слободног времена) у условима високоиндустријског па чак и кибернетизованог друштва, рефлектовало се на масовни «поход на природу» у домовини. Јер, сви нису могли стићи до Европе. Споменути туризмолизи кажу: оно што је Британцима празниковање у иностранству, па је утолико «празник» већи уколико је путовање даље и скупле, то је за просечног Американца «излет за викенд» до заштићених делова природе или до кампинга. Тако су се испољиле значајне разлике у схватању и, може се рећи стилу, између Американаца и Европљанина у гледању на туризам. Јер, 10-15 милиона америчких туриста који посећују Европу годишње, мали је број у односу на стотине милиона домаћих америчких туриста који крстаре њиховом великом земљом. Запажања Косгроуа и Хексона олакшавају да се схвати разлика о којој говоримо и сву специфику америчке туристичке привреде.

У САД домаћи туризам је превалентна компонента њихове туристичке привреде. Статистике показују да око 300 милиона Американаца годишње посети националне паркове, преко 5 милиона скијаша су туристи бројних скијашких центара, из великих урбаних средишта америчког североистока на стотине хиљада туриста налазе рекреацију и одмор викендом у Апалачким планинама лети, слично је и са Флоридом и Калифорнијом. Такође је велик број туриста који посећују суседне државе – око 40 милиона Мексико и око 15 милиона Канаду, али и то су, у ствари, викенд туре, па и оне имају карактеристике домаћег америчког туризма. У САД можемо издвојити следеће следеће туристичке регије: **1) Апалачка регија, 2) Регија великих језера, 3) Регија планинског запада, 4) Национални паркови САД, 5) Флорида, 6) Калифорнија и 7) Хаваји.**

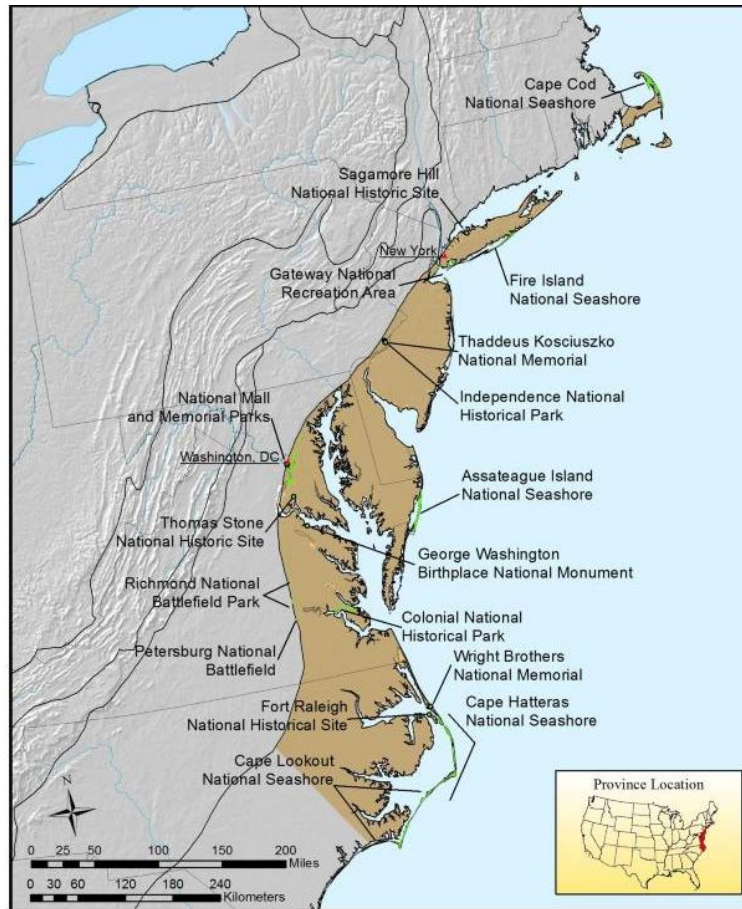
АПАЛАЧКА РЕГИЈА

Апалачка регија захвата северне и средишње Апалачке планине и суседни део атлантске обале са великим дисперзионим центрима (Њујорк, Бостон, Филадельфија, Балтимор и др.) као и купалишта на обали. То је најгушће насељено подручје државе - њујоршки мегалополис са 18 милиона и Нова Енглеска са око 15 милиона становника већ чине велико туристичко тржиште. Међутим, регија гравитира целом простору између обале Атлантика и Великих језера у којој је око 80 милиона становника.

С обзиром на положај регије, преовлађују маритимни климатски утицаји. Због хладне лабрадорске струје, свежији него на одговарајућим географским ширинама европских атлантских обала. Она спречава да се копно изразитије загреје емитираном топлотом из океана, стварајући између копна и океана познати *хладни зид* (cold wall) који има значајног утицаја на средње и северно апалачко подручје. Због тога на обали и нема изразитих туристичких купалишта. На туризам неповољно делују падавине које доносе ветрови са Атлантског океана. Зато су лета влажна, прохладна и често са тмурним временом, са релативно кратком инсолацијом. Зими овде дувају хладни северни ветрови који знатно снижавају температуре ваздуха.

Уз релативно густу насељеност (за америчке прилике) и снажну привреду овог подручја, урбанизација је достигла висок ниво. Њујорк (насељаван као Нова Холандија од 1614. године, затим као лучко средиште и тврђава (Форт Амстердам) био је један од главних поморских терминала на обали, а под данашњим називом (од 1664. године када су га освојили Енглези) за непуну четири века постао је један од највећих урбаних агломерација на свету – око 18 милиона становника. Поред Њујорка, на североисточној обали има низ великих градских средишта која су

готово срасла у једну урбану целину (конурбацију). Због тога је Апалачка регија највеће туристичко исходиште САД, велика туристичка тржница како домаћих тако и туриста који се крећу ка другим земљама.

Карта 8. Природне вредности Апалачке регије

Домаћи туризам се манифестује у оквирима викенд-туризма. У дане викенда милиони људи крећу се из урбаних средишта ка густим апалачким шумама, воденим акумулацијама којих је у овим крајевима много и у долине река које су дисецирале Апалачке планине. То су реке великог воденог протицаја са много брзака, водопада и клисурастих теснаца, погодне за кајакарење, сплаварење и лов на пастрмке. На источном пиједмону (подножју) планинског система, који је тектонским одсеком оштро одвојен од планине, налази се чувена «линија водопада» (Fall Line), дуга преко 1000 km са бројним водопадима као посебном туристичком атракцијом у регији. Робинсон, који ову регију назива »Нова Енглеска«, што је у ствари њен историјски назив, сматра да ова регија има и антропогених привлачности. По њему, то је једини регион северноамеричког континента где је историја колонизације нешто више од бледе приче. Наиме, колонијализам је донео један изражени арихтектонски стил својеврсне лепоте и особене разлике у односу на архитектуру у другим крајевима велике државе. То су мала насеља Нове Енглеске која су успела да се очувају од налета урбанизације, па су већ и због тога тако изолована, визуелно привлачна сама по себи. Лети су то места која примају излетнике, а зими када забели снег који некада достиже дебљину и до 3 m, на Ајдиродечким и Кетскил планинама и северним побрђима Апалача размили се на десетине хиљада скијаша. Ту је најпознатији зимски туристички центар Лејк Плесид, у коме су до сада организоване два пута организоване Зимске олимпијске игре (последње 2000. године) Најпосећенији део Апалача је национални пут Блу риџ - истоимени гребен (око 20 милиона посетилаца годишње). Међутим, велика урбана популација се не ограничава само на викенд

туризам. Туристички токови су управљени и на веће дистанце, ка Флориди и преко велике низије и прерије у средишту државе, све до Стеновитих планина на западу. То су трансконтинентални туристички токови који су тако типични у америчким условима живота и у условима тако развијеног домаћег туризма.

РЕГИЈА ВЕЛИКИХ ЈЕЗЕРА

Регија Великих језера је такође исходишно туристичко подручје, односно емитивна туристичка регија. То је условљено пре свега неповољним климатским условима у том подручју јер се налази на путањи зимских струјања хладних ваздушних маса са Арктика, а лети топлих и влажних из Мексичког залива (влажност појачава и испаравање са великих језера). Зиме су врло хладне (Чикаго има просечну јануарску температуру ваздуха $-3,3^{\circ}\text{C}$) а лета влажна и спарна. Затим, после Нове Енглеске, подручје Великих језера је најурбанизованије подручје САД. У туристичким кретањима преовладава «бег» из климатски неповољног поднебља и урбаних средина које замарају. Некада је околина Великих језера била шумовит крај са бујним четинарским шумама. Са развојем урбанизације крчене су и шуме тако да нема много лепих пејзажа у овој регији. Шуме су знатно оштећене и такозваним киселим кишама, које су логична последица нагле и интензивне индустријализације и великог загађивања ваздуха. Најбоље очуване шуме су око јужних обала Горњег језера и северозападно од Мичигена. Веома је интересантна јужна обала Горњег језера и у геолошко-рељефном смислу. Ова обала је углавном изграђена од разнобојних старих архајских пешчара, који се јављају као стрми одсеци (10-20 m) у којима је језерска вода формирала разне микро-облике. Најчешће се овај део обале обилази туристичким бродима. На простору између језера Мичиген и Горњег неколико је интересантних река, а издваја се Тахваменон са водом риђе боје и лепим водопадима.

Карта 9. Велика језера у Северној Америци

Нешто западније је привлачна и долина реке Висконсин (делом и кањонска) у којој је доста шумских површина и стенских облика. Места која се радо посећују су и индијански резервати, као и неколико заштићених делова природе и историјских резервата, нека острва у језерима (на пример Мекинак), те остаци некадашњих утврђења. Овде такође доминира викенд туризам на језерима, на Нијагариним водопадима (најпосећенији водопад на свету), у ловиштима суседних канадских шума. Последњих 20-так година развија се и наутички туризам. Поред Лети су туристички токови усмерени ка западу (Стеновите планине, Приморски Кордиљери), затим према Флориди и Калифорнији. Америчко туристичко тржиште понуде озбиљно рачуна на посетиоце из подручја Великих језера. Сами градови око Великих језера, немају значајније културно-историјске знаменитости, али се са неким новим садржајима настоје привући посетиоци (високе зграде као видиковци, фонтане, забавни паркови, ексклузивни ресторани, спортско-рекреативне површине, посебно терени за голф, тенис и бејзбол). Највећи број пословних људи долази у централне делове градова (Дан таун), где су бројни облакодери и седишта готово свих компанија и банака, али и музеји и галерије. У Чикагу је једна од највиших зграда у свету Сирс тауер (343 m), са које (са 111 спрата) се види највећи део града и јужни део Мичиген језера. У Милвокију, осим 70-спратнице, са рестораном видиковцем на врху, интересатне су и три куполе у којима су ботаничке баште (тропска, пустињска и суптропска). И Детроит има сличну вишеспртницу као видиковац. Мада сви већи градови имају и неке интересантне четврти, у којима су се сконцентрисале одређене етничке групе, ипак су најпопуларнији кинески, италијански и грчки квартали у Детроиту.

ФЛОРИДА

Флорида је полуострво крајњег југоистока САД, које дубоко залазећи на северноамерички југ имеђу Мексичког залива и Атлантика. Са острвима Западне Индије чини природни мост између источних делова Англоамерике и севера Латинске Америке. По својим природним обележјима то је ниско, чак мочварно полуострво, суптропског поднебља и бујне суптропске вегетације. Полуострво је све до 1763. године било под шпанско-мексичким утицајем када су га поменуте године заузели Енглези. У 1812. године Америчка унија као зачетник САД купује Флориду под претњом силе у време председника САД Хемса Монроа од кога и потиче чувена «Монрова доктрина» - Америка Американцима. Тек 1845. године Флорида постаје једна од савезних држава САД. С обзиром на дуги период шпанског утицаја и мешања Шпанаца са индијанцима на Флориди, осећа се снажна шпанско-мексичка традиција, па чак и етногенеза становништва која је утицала да се у одређеном проценту формирају карактеристике местика (од лат. *mixtus* – помешан).

Природни ресурси Флориде који имају туристичку валоризацију су значајни. Ниска и брежуљкаста флоридска кречњачка зараван састављена је од кречњачких стена у којима су током карстификације изграђене многобројне пећине, јаме и други крашки морфорлошки облици рељефа значајни за туризам. Мада је терен у основи кречњачки, на кречњаку се формирао слој глине, па је то условило формирање бројних језера и њихових отока, па се у хидрографском погледу представља као врло специфичан терен, а бројни хидрографски објекти имају туристичке вредности – купалишни туризам, спортови на води, риболов. Дуж западних и јужних обала налазе се живописне лагуне, затони, ртови, заливи и многобројна полуострва и острва. Од острва Ки Вест југозападно од Флориде протеже се ланац острва према североистоку поред саме обале Флориде, обрастао бујном зимзеленом вегетацијом која као вечно зелени декор украшава топле плаже које поред суптропске климе загревају и топле воде флоридске морске струје. Један део флоре процвета већ у јануару, па зато није чудо што Флорида има тзв. рајске вртове - најчувенији «Kajlern Garden Stejt », или заштићене паркове који личе на џунглу као што је «Hailand Haimok Stejt Park». На југозападу Флориде пажњу туриста привлачи национални парк Еверглејдс.

Источна обала, иако мање разуђена, у купалишном туризму је више афирмисана. Разлог су пешчани спрудови поред обале што их стварају источни ветрови, односно таласи које они покрећу,

које ветар развејава и ствара широке пешчане плаже – понегде и неколико стотина метара. Поред њих је широка пучина Атлантика која и зими емитује топлоту. Такав сплет природних чинилаца омогућио је Флориди да се развије у актуелну зимско-туристичку регију САД, што не значи да као туристичка регија није актуелна и лети као купалишна зона, који у САД, и поред њихове просторне величине нема у другим обалским подручјима, изузев Флориде и југозападне обале Калифорније. Тако је на атлантској обали изграђено неколико туристичких центара који имају клијентелу и зими и лети, нпр: Свети Августин, Дејтон Бич, Њу Смирна Бич, Веро Бич, Вест Палм Бич, Дилреј Бич, Форт Ладердејл и најпознатији Мајами Бич (beach – бич, у преводу жало - плажа, морско или језерско жало). Мајами Бич је развио купалишни туризам и спорт на води (једрење и риболов), а зими постаје стециште америчког монденског света и богатих. Иначе, дуж целе обале изграђени су савремени хотели и еклузивне приватне резиденције. Флориду посећују углавном домаћи туристи. Она је саобраћајно веома добро повезана са унутрашњошћу САД; 34 асфалтна пута и аутострада повезују је са другим деловима државе. Она има 13 лука у које могу да пристану и највећи бродови, у којима имају своје агенције 65 америчких и иностраних компанија. Дуж обале одржава се стални пловни пут од Кеј Веста ка Њу Орлеансу и даље уз реку Мисисипи.

Карта 10. Туристичка карта Флориде

Од туристичких атракција споменућемо само неке: алигаторска фарма, фарма нојева, врт кипариса, фарма расних паса на којој се организују и псеће трке, баште џунгле, Јапански врт у Ватсон парку, фосилни музеј где се чувају испуњене (балсамоване) животиње флоридске фауне, као и клониране фигуре ишчезлих животиња. Из домена културне традиције најзначајнији су: Горн музеј у граду Апалачиали (музеј је добио име по иноватору који је измислио и конструисао машину за прављење леда и народ овог суптропског подручја, у којем лед на суптропској врућини много значи, одужио му се отварањем музеја у његову част); Галерија слика и слуптура у Сарагоси (у њој је највећа концентрација слика холандског сликара Рубенса); Уметнички музеј у Мајамију у палати у венецијанском стилу која се налази на обали једног канала; старе, типичне шпанске куће у Светом Аугустину, једном од најстаријих градова које су Европљани подигли на америчком тлу; резервати Симинола индијанаца, читава села на јужном делу Флориде у којима индијанци праве предмете домаће радиности, а који су познати широм САД; и, на крају, многобројне тврђаве јер

Флорида чини поморску границу САД, и то у једном подручју (Кариби) које је било циљ многих европских колонијалних сила од самог открића Америке, што потврђује и садашња политичка подела тог простора. Посебно је значајна за Американце тврђава Fort Picens из које је испален први топовски хитац у судбоносном «цивилном рату» и Ки Вест, и данас јака поморска база САД у Карибима. Туристима се приређују прави «мали фестивали» - ревије флоридског фолклора у знаку од времена шпанске доминације, па до старих војничких униформи. Церемонијал је веома упечатљив; службеници туристичких агенција облаче ношње из периода који треба представити, а испред војних тврђава туристе дочекују топови и посада у старим униформама. Једна од највећих атракција је забавни парк Дизниленд код Орланда. То је један од највећих забавних паркова ове врсте у свету, а нуди разнолике садржаје за дечији узраст, али и за одрасле, као и вишедневну понуду за породице базирану на разним активностима, те могућност спортских и спортско туристичких садржаја за рекреативце и активне спортисте.

Ако се све што је речено сведе под заједнички именитељ, онда је сасвим коректан закључак да је Флорида регија туризма и одмора. То показује и статистика о туристичким кретањима из које се види да промет туриста стално расте. Посебно треба нагласити значај Флориде као средишта пословних људи, бизнисмена који се крећу између Англоамерике и Латинске Америке, који управо у туристичком амбијенту Флориде комбинују пословност са одмором. Статистика бележи да пословни људи током године посете Флориду у броју око 20 милиона и да им је дужина боравка као рецептивних посетилаца веома различита.

РЕГИЈА ПЛАНИНСКОГ ЗАПАДА

Западна планинска регија се простире на око 1/3 територије државе, а простире се од приближно стотог меридијана који на више места дели Велику средишњу низију од заталасане Прерије, па све до обале Пацифика. То је планински запад САД, још познатији из америчке културне историје као «Дивљи Запад». То се велико подручје састоји од више тектонско-геоморфолошких целина. Са степеничастих успона, полазећи од средишње равнице према западу, протеже се планински венац Стеновитих планина (Rocky Mountains) са више врхова и преко 4.000 m. На крајњем западу, поред уске пацифичке равнице, пружа се Сијера Невада и Каскадске планине (Cascade Range) а између њих леже суве пустиње (Аризона, Долина смрти и др.), полупустињске висоравни и котлине (нпр. Висораван Колумбија, Висораван Колорадо са познатијим кањоном и Велика завала и издужене долине као што је Калифорнија, Сиетл и Вајлемент). У климатском погледу западна регија је простор планинске климе на високим планинама, суве па и пустињске са међупланинским висоравнима и котлинама са повољном климом. У целини гледано, регија је изразито планинска, права планинска тврђава великих размера и сложене тектонско-морфолошке структуре и поднебља. Са становишта туризма, јасно је да се ради претежно о зони планинског туризма, прецизније речено климатизма, рекреационог туризма, а у појединим туристичким локалитетима све се више развија алпинизам. На такве природне ресурсе наслања се и културна историја америчког запада која је највише у вези са насељавањем овог простора и сукобима европских имиграната и аутохтоних индијанаца.

Кад је реч о индијанцима Англоамерике, треба знати да је у овим просторима писана њихова новија историја. Када су Европљани открили Америку, у њеном средњем делу наишли су на индијанске цивилизације, а у Северној Америци на индијанска племена која су живела у малим селима, хранећи се кукурузом, дивљачи и рибом. У првом налету Европљана чак је процветала индијанска култура. Од белаца су Сијукси (племена Sioux) добили коње, племена Навајо овце, а Ирокези оружје, али и болести. Они су постли сметња експанзији европских имиграната и до сукоба је морало доћи. Племена Нове Енглеске, тешко погођена болешћу, потучена су у првом већем рату са колонизаторима (1636-38) и у Рату краља Филипа (1675-76). У данашњем Њу

Церсију, Делаверу и Мериленду, где је живео велики индијански народ Делавери (Delaware), тај народ је поражен од Холанђана (1660), обешчашћен од своје сабраће Ирокеза (они су све припаднике Делавера учинили «обешчашћеним женама» - неспособним ратницима који треба да служе) и превареним од Квекера (протестански мисионари). За јужна племена власници плантажа, под вођством познатог плантажера Ендруја Џексона (Andrew Jackson) изборили су се за закон да их «уклоне»; око 50.000 Чероки (Cherokee) индијанаца скупљено је 1838. у концентрационе логоре и послано на зимски марш до Оклахоме («Караван суза»). Многи су помрли. Слично су прошла и друга индијанска племена. Најдуже су у отпору издржала племена Симиноле (Seminole) у мочварама Флориде. Историја развоја Англоамерике нам говори да су индијанци практично уништени онда када је уништен и преријски бизон, чиме су уништени темељи њихове егзистенције, а бизон је уништен када су му железничке пруге преградиле његове стазе по прерији; пошто је сметао саобраћају, морао је бити уништен (The Times Atlas svjetske povijesti, допуњено издање за Југославију, стр.122). Оно што је остало од индијанаца, то данас углавном живи у резерватима. Таквих резервата има највише у подручју америчког запада; чак представљају и туристичку атракцију америчке западне туристичке регије.

Слика 7. Туристи у кањону рекје Колорадо

НАЦИОНАЛНИ ПАРКОВИ САД

Национални паркови главне туристичке локалитете и, рекло би се, основне туристичке ресурсе. Од 53 национална парка САД, већина их је на западу, а неки од њих имају светску репутацију: Јелоустонски, први национални парк САД, Глацијални, Јосемитски, Секвоја парк, Гранд кањон и многи други. Национални паркови САД, који су у неку руку и претече савремених националних паркова у многим државама и туристичким регијама света, у америчким приликама су веома значајни туристички локалитети.

Изузетно брз развој овог простора и висок ниво животног стандарда, оставља много слободног времена, па се релативно рано јавила потреба боравка у исконској природи. Међутим, све то доводи и до угрожавања животне средине, односно нарушавања природне хармоније, али и неких антропогених вредности, због тога је Америка још у XIX веку почела законски да заштићује поједине просторе.

" Брзо насељавање САД, посебно у XIX веку, често је пратило веома изражено нарушавање односа у природи. Кречена су велика шумска пространства, преоравана прерија, убијан велики број бизона и других животиња, убијани и пресељавани индијанци и друго, па се још у XIX веку, осетила потреба за заштитом изузетно вредних простора. Угрожавање природе се појачава порастом броја становника, индустријализацијом, урбанизацијом, али и дерурализацијом. Концентрација становништва САД на ужим просторима, развој различитих технологија, које се често руководе само профитом, доводи до појачаног угрожавања свих делова биосфере, чак се деградација шири и ван ње. Појачано и убрзано угрожавање изискује интензивнију и комплексну заштиту, која мора да се планира на локалном, регионалном, националном, али и на глобалном нивоу. Због тога се и у САД стално шире простори који подлежу заштити и разноликој контроли. Поред тога, простори заштићене природе, углавном су добро туристички валоризовани и посећује их велики број туриста (неке локалитете годишње посети чак и до 20 милиона посетилаца).

Први заштићени резерват природе и национални парк. Кроз насељавање Америке, упознавани су нови изузетно вредни предели, које је требало што комплексније заштитити. САД су прве под заштиту ставиле одређене делове природе, и то као резервате и националне паркове. Можда је на то, поред очигледног угрожавања утицало и поменуто писмо индијанског поглавице, јер су десет година након тог писма (1864), Јосемитска долина са Мерипоса шумом (посебно шума секвоје) проглашене заштићеним резерватом. Конгрес САД је поклатио држави Калифорнији Јосемитску долину, али уз услов "...да ће земљиште бити одржавано за јавну употребу, посете и рекреације; да ће бити неутуђиво сачувано за сва времена...". Овај указ потписао је председник Абрахам Линколн, а са њиме је промовисана државна политика у газдовању јавним земљиштем, које је због његових природних и антропогених вредности потребно заштитити. Детаљнијим упознавањем планинског запада откривени су чудесни предели, а један од таквих простора је и северозападни део државе Вајоминг, око горњег тока реке Јелоустон. Увиђајући изузетне природне вредност овог простора Конгрес САД је 1. III 1872. године донео закон о проглашењу првог националног парка у свету (Јелоустонски национални парк). Указ о проглашењу Јелоустонског националног парка потписао је председник Алисис Грант.

Први истраживачи природних лепота планинског запада. Свест индијанаца о планети као једној породици и живљење у хармонији са природом, било је блиско многим белим досељеницима, па су и они доприносили упознавању и заштити разноликих предела. Упознавању прекрасних предела и локалитета планинског запада САД поред индијанаца, допринели су и поједини каубоји, ловци, копачи злата и други, током својих појединачних, често случајних, открића. Значајан допринос упознавању природе дали су и бројни сликари, преко чијих су радова, ове често тешко приступачне пределе могли упознати и други житељи САД. Један од првих сликара, чија дела су призивала лепоте природе запада САД, био је Џорџ Кетлин. Његова платна су приказивала индијанце и њихов живот у природи Јужне Дакоте, о чему је 1832. године и писао у

новинама ("ове лепоте треба гледати, штитити, одржавати и чувати за будућност"). На делу тог простора данас је национални парк Бедлендс. Џон Џемс је 1839. године сликао живи свет и индијанце на подручју где је данас национални парк Глејшер (Монтана). Године 1869. Џон Мјуир је са одушевљењем писао о Сиера Невади, подручју Јосемити и Централној долини у Калифорнији. Он је са својим пријатељима ентузијастима, више година упознавао подручје Јосемити, а касније је у магазину Век (The Century), једним од најбољих који су приказивали природу, заједно са уредником Робертом Андервудом Џонсоном, написао и илустровао више чланака. Захваљујући писању Мјуира и борби за очување природе, те анимирању Конгреса, на простору планинског запада проглашено је неколико националних паркова. Због тих заслуга Хон Мјуир се с правом сматра оцем система националних паркова САД. Џон Весли Пауел је 1869. године пловио кањоном Колорада, те картирао исти и околни плато. ширење сазнања о лепотама запада потпомогли су и бројни фотографи, а за пионира панорамске фотографије сматра се Вилијам Хенри Џексон, чије фотографије јосемитских предела обилазе Америку. Целовитом упознавању природе и њене заштите веома много су допринеле бројне научне експедиције, како цивилне тако и војне. О систему националних паркова и осталим заштићеним деловима САД данас брине Сервис националних паркова, са бројним службама, које чувају природу, а брину и о посетиоцима.

Заштићена природа САД је четири пута већа од површине Србије. На почетку 21. века САД имају 53 национална парка, мада се у америчкој литератури као њихови наводе и паркови на острвима Америчка Самоа у Пацифику (један НП) и на Вирџин острвима у Карипском мору (један НП). Површина националних паркова САД је 206.994 km² или 2,2% државне територије. Паркови су веома разнолики како по карактеристикама и вредностима, које садрже, тако и по локацији и величини. Најпространији је национални парк Ренгел-Сент Елиас са 33.294 km², следе национални паркови Капије Арктика (30.096 km²), Динели (18.967 km²) и Кеитмеи (14.698 km²) сви на Аљасци, затим Долина смрти (13.471 km²) у Калифорнији и Невади, Глацијални залив (12.900 km²) и Језеро Кларк (10.547 km²) на Аљасци, те Јелоустон (8.879 km²) - Вајоминг, Монтана и Ајдахо и други. Најмању површину заузима национални парк Врући извори (22 km²) у Арканзасу. Највећи број националних паркова (34) је на простору планинског запада.

Карта 11. Национални паркови у САД

Поред националних паркова систем заштите националних вредности обухвата 359 различитих локалитета (са националним парковима 412 локалитета), са укупном површином 332.000 km² или 3,5% територије САД. Као заштићени део природе издвојено је 37 националних историјских паркова, међу којима су најпространији Чако култура (135,9 km²) у Новом Мексику, Камберланд кланац (81,8 km²) у државама Кентаки, Тенеси и дистрикту Вашингтон, те Жан Лафит (80,1 km²) у Луизијани, а по површини најмањи је Јорктаун национално гробље (1,2 ha) у држави Вашингтон. У заштићене просторе уврштена су и 73 национална споменика, међу којима су најпространији Кеип Крушенстерн (2.639,2 km²) на Аљасци, затим Кактус оргуље (1322,8 km²) у Аризони и Диносаур (843,4 km²), а по површини најмањи је Тврђава Клинтон (0,4 ha) у држави Њујорк. Под заштиту је стављено и 15 националних забрана, међу којима највећу површину има Ренгел-Сент Елиас (19.411,1 km²) на Аљасци, а најмањи је Неуетек (26,3 km²), такође на Аљасци, као и 2 национална резервата Град стена у држави Ајдахо и Ибијс пристаниште - Вашингтон. Међу 13 националних војних паркова најпространији је Чикемеууга и Чеитенуга (32,5 km²) у државама Хорхија и Тенеси. У заштићене локалитете спада и 10 националних бојишта, три национална бојишта парка и једно национално бојиште место. Међу 73 национална историјска места најпознатија су она у којима су рођени популарни председници САД, а од 26 националних меморијалних локалитета најпознатији је Маунт Рашмор у Северној Дакоти. Издвојено је и шест националних гробаља. Интересантна су заштићена подручја која обухватају националне морске обале и море непосредно уз њих (10), те језерске обале и део акваторије уз њих (четири). Од четири националне стазе (пута) најинтересантнији је Блу Риц (352 km²) у државама Вирџинија и Северна Каролина. Привлачност овог простора и непосредна близина великих милионских градова на атлантској обали, условили су да Блу Риц постане најпосећеније заштићено подручје. Године 1999. посетило га је 19.837.000 лица. Као привлачни локалитети истичу се и девет националних дивљих и изузетно лепих река, затим шест националних река, те 19 националних рекреативних површина. Међу ових 19 рекреативних површина су и Златна капија (297,8 km²) у Калифорнији, по броју посетилаца друга заштићена површина (14,0 милиона лица) и Језеро Мид (5.982,7 km²) у Аризони и Невади, по посећености трећа зона (9,0 милиона лица). Поред тога, заштићена су и три националне изузетно лепе стазе, једно интернационално историјско насеље и 43 остала парка и површине. Осим наведених простора свака савезна држава има могућности да заштити своје делове, па је укупна заштићена површина већа од поменуте.

Заштићену природу САД годишње посети скоро 300 милиона људи. Национални паркови и остала заштићена подручја привлаче све већи број посетилаца. Године 1954. заштићене зоне посетило је 50 милиона људи са купљеном улазницом. Након 12 година већ их је посетило 133 милиона лица, а 1994. око 270 милиона, да би 2000. у њима боравило око 287 милиона туриста. Напред су већ помињане најпосећеније заштићене зоне, а од националних паркова у 1999. години најпосећенији је био парк Велике димне планине у Тенесију и Северној Каролини, који је обишло 10,3 милиона гостију. По посећености следило је меморијални пут Џорџ Вашингтон у државама Вирџинији и Мериленд и у федералном дистрикту (6,9 милиона), затим национална рекреативна зона Гетвеи у државама Њујорк и Њу Џерси (6,8 милиона), Неичес треис пут у државама Мисисипи, Алабама и Тенеси (6,4 милиона), Кип слободе - држава Њујорк (5,4 милиона), национална рекреативна површина Дилеврски водени простор (5,0 милиона) у државама Пенсилванија и Њу Џерси, Кеип Код национална морска обала у Масачусетсу (4,9 милиона лица), национална обала Заливска острва у државама Флорида и Мисисипи (4,6 милиона), национални парк Гранд Кањон у Аризони (4,6 милиона), Јосемитски национални парк у Калифорнији (3,5 милиона), национални парк Олимпик у држави Вашингтон (3,4 милиона посетилаца) итд.

Национални парк Јелоустон се налази у средишњем делу планинског запада САД, на простору развођа пацифичког и атлантског слива. Највећи део парка смештен је у северозападном угаоном делу државе Вајоминг, а уским појасом прелази на запад у државу Ајдахо и на север у државу Монтану. Има површину 8.879 km², а углавном се пружа на платовском планинском

простору од 2.000 до 3.000 m апсолутне надморске висине. Напред је наведено да је ово први национални парк у САД и у свету (1872), а његовој заштити претходили су случајни доласци на овај простор, али и организовање неколико експедиција. Најпре су на подручје данашњег парка стигли ловци и појединци који су хтели да се населе у западном делу државе. Године 1807. на ово подручје долази ловац и каубој Џим Брицер, затим војник Џон Клотер, са експедицијом Луиса и Кларка, која се спојила са групом М. Лиса. Сви су они били одушевљени природним лепотама краја и животом индијанаца, па су о њима причали својм познаницима, а касније Клотерова група публикује своја истраживања. Већ 1834. овде стиже већи број каубоја и истраживача, који о пределу причају невероватне приче. У 1869. години подручје посећују Дејвид Фулсом, Чарлс Кук и Вилијам Петерсон и о својим истраживањима у Чикагу објављују чланак. Посебно су писали о стубовима паре и окамењеној шуми. Следеће године, у августу, на ово подручје стиже експедиција коју је предводио Хенри Вејшбурн, која је у свом саставу имала 19 истраживача и представника америчке коњице. Експедиција је истраживала шест недеља по снежним гребенима, Гранд кањону Јелоустонске реке, око Јелоустонског језера и по гејзирским басенима. Следеће 1871. на подручје Јелоустона стигла је и научна геолошка експедиција под вођством Фердинанда Хејдена са групом инжењера и војних стручњака. Обе групе су извршиле детаљна истраживања, картирања и фотографисања, посебно експедиција Хејдена, у којој су били фотограф Вилијам Хенри Џексон и сликар Томас Моран и о свему су писали. Са комплетним материјалом Хејденова експедиција је настојала добити подршку у Сенату. Предложили су и да се простор уреди за туристе и заштити, на основу чега је Конгрес донео закон о проглашењу националног парка, а исти потписао преседник Грант, уз попутни текст који каже да овај регион "... мора бити изузет од насељавања, и стављен под посебан режим одржавања ради разоноде, користи и уживања људи."

Данашњи изглед подручја Јелоустонског парка последица је тектонских покрета и вулканске активности у терцијару (пр 45-56 милиона година), када је простор издигнут до садашњих висина. Поред тога, значајног удела у формирању данашњег рељефа имали су и ледници у плеистоцену, те на неким секторима интензивна речна ерозија и дејство других спољних сила. У рељефу се истичу платои (Пичстон и Мејдисон на југозападу, Централ у средишњем делу, Ту Оушн на југоистоку и Мирор на североистоку), на висини између 2.000 и 3.000 m, а изнад њих издижу се највиши врхови Холмс 3.150 m на северозападу, Вејшбурн 3.122 m на истоку (вулкан стар око 50 милиона година) и шеридан 3.142 m на југу. Југозападним делом (дијагонално), односно од запада према југу парк пресеца разводни гребен, који раздваја речне токове у два велика слива. Према сливу Мисурија и Мисисипија, односно Мексичког залива, отичу Геилеитин и Јелоустон, са својим притокама, а ка Пацифику реке Снеик и Фолс. Удубљења која су оставили ледници и вулканска активност испунила је вода и тако су формирана веома интересантна и бистра језера, од којих је најпознатије Јелоустонско, на 2.265 m надморске висине, са 219 km² површине и са највећом дужином од 32 km. Температура језерске воде је око 5°C, мада је у малим заливима, где се уливају топли потоци температура виша. У Јелоустонском језеру је неколико острва, а највеће је Френ острво. Интересантна су и шошонско, Луисово и језеро Харт у јужном делу парка. Језера су погодна за риболов и пловидбу, односно рекреацију. Река Јелоустон је отока истоименог језера и изградила је веома интересантну долину са импозантним кањонима, а најпознатији су Гранд (кањонске стране имају висину и до 900 m) и Црни кањон, те са клисурама и ширим секторима, где река чак и меандрира (Хејден долина). У зависности од стена кроз које се река пробијала формирала је и кањон В или У облика. На неколико сектора њеног тока формирали су се водопади и брзаци. Најпознатији водопади су Горњи (33 m) и Доњи (93 m), на јужном почетку јелоустонског Гранд кањона и Кула водопад (40 m) на северном завршетку истог кањона. Делове речне долине лепе и стенске масе разноликих боја, од тамних или црних, преко зелених (обрасле маховином) до светлих, по којима су поједини сектори добили име. Интересантни су и кањони на притокама реке Јелоустон (Леимер и Лава), али и на притокама реке Геилеитин (Медисон и Фаирхол кањон на истоименим рекама). И реке које отичу према Пацифику имају интересантне

кањоне - Луисов кањон на истоименој реци, отоци Луисовог језера, Бичлер кањон на реци истог имена. На овим рекама такође је неколико лепих водопада (Гибон, Фаирхол, Луисов, Твистер, Тинди, Реихид, Ирис, Колонада, Бечир, Пећина, Дуга, Тераса и др), каскадских сектора и брзака. Осим планинских гребена, платоа и кањонских долина интересантна су долињска проширења, речна или глечерска - Медисон на западу, Хејден у средишњем делу, Пеликан на истоку итд.

Простор Јелоустонског националног парка карактеришу честе и нагле промене времена. И у току летњих дана могу се смењивати топло сунчано време и оштра хладноћа, брзо се накупе густе, бели или сиви облаци, које за час нестану и смени их прозирно чисто плаво небо. Овај простор карактерише ветровитост, која брзо може донети невреме или стабилно време. Зими је цели простор под снегом, када интересантно делују површине на којима се јављају топли извори. Током летњих дана температура ваздуха достиже и 25°C, док ујутро, чак и у јулу и августу, може доћи до мржњења.

Изузетно богатство представљају и четинарске, посебно борове шуме, које прекривају већи део парка (под шумама 80% парка). Током лета травњаци око река (посебно Хејден долина у горњем току Јелоустонске реке) и ливаде на околним брежуљцима су под цвећем. За многе посетиоце праву атракцију представља фауна, посебно гризлији, црни медведи, јелени, бизони, преријски вукови, пеликани, лабудови и друге животиње. До 1923. године у парку је обитавао и сиви вук, а преријски вук је донешен из Канаде.

Међутим, већина посетилаца ужива у посматрању и фотографисању пост-вулканских појава. Радом вулкана (вулканска активност трајала је око 10 милиона година) формиран су многи облици - платои, купе, кратери и друго. По интересантним вулканским облицима, које је преобликовала ерозија, посебно се истиче Спеисмен плато у североисточном делу парка, у коме је 27 усправних окамењених црвених стабала (боја је последица састава - силицијум, кварц, руда гвожђа, те рада воде и др). На другим локалитетима формиран су интересантни облици у риолитно-базалтним стенама, посебно код Горњег водопада (на северу) и Опсидиан клифа (на западу). Али праву атракцију представљају топли извори, гејзири и солфатаре. Јелоустонски национални парк је простор са највећом концентрацијом гејзира на свету. Најпознатији извори су Мамутски (Огромни) у северозападном делу парка - врели кречњачки извори који су изградили педесетак правилних басена, степенасто поређаних преко вулканске подлоге, а имају изглед порцеланисаног бигра. Гејзирска површ у западном делу парка (гејзирски басени Доњи, Средњи и Горњи у сливу Фаирхол реке и шошонски гејзирски басен код истоименог језера), има преко 700 врелих извора и велики број импозантних гејзира. Највећи гејзир је Ексцелзиор, са кратером промера 20 до 25 m, а периодично избацује воду до висине 95 m. Затим, истиче се: Велики фонтана гејзир из кога сваких девет сати избија вода у степенастом стубу преко 60 m висине. Једну од највећих атракција представља Стари верни гејзир који има ерупцију просечно сваких 65 минута са стубом воде и водене паре до висине од 60 m. Грото гејзир је непредвидив али сталан у једној половини дана, када из њега избија велики број танких млазева (7-8 m висине) уз различите звукове, што даје фантастичан и застрашујући приказ. Из Крвавог гејзира избија вода црвене боје, која се обоји пролазећи кроз црвене седименте. Гејзир Кошница који избацује млазове воде и водене паре кроз уске рупице до 70 m. Тврђава гејзир је вероватно најстарији у парку, а има ерупцију у две фазе. У првој фази избацује воду до 25 m висине у трајању од око 20 минута, а затим се чују звукови још један сат. Још је велики број разноликих гејзира. Веома интересантан је и локалитет код Фонтаин поинт пота са блатним кратерима, разнобојним минералним седиментима, од којих су изграђени различити облици, а најчешће подсећају на месечеву површину.

Нешто северније су гејзирски басени Монумент, Гибон и Норис. Норис басен је познат по изворима чија температура достиже и 237°C, али и по импозантним вулканским стенама. Врући базени имају углавном стајаћу воду која добија боју од различитих минерала. Ту се формирају разнолики сићушни облици, јединствени у свету. У зависности од температуре воде, у њој живе

разнолике бактерије и алге и дају јој зелену, наранџасту или жуту боју. Мешањем ове воде стварају се нове нијансе, а преливањем преко нижег терена добијају се невероватни облици и нове нијансе. Овде се јављају бројне фумароле и кључајући блатни базенчићи, а у парку је око 10.000 овских или сличних вулканских појава. Многе фумароле су подземне, где хемијски и механички делују на стене и глину. У калдерама вода и растопљене материје имају разнолику боју и формирају невероватне облике, а избијајући на површину често подсећају на ванземаљске пределе. У средишњем делу парка истчу се Кратерско брдо (сумпорни извори), Ђавоље брдо са Ђавољом и Сумпорном калдером, Блатним гејзиром и другим појавама. Блатни гејзир има изглед огромног котла у коме блато куља, на температури до 60°C, а повремено се дешавају ерупције блата. И на овом сектору бројни су и разнолики врући извори. Плато Солфатара је уз јужни део Јелоустон Гранд кањона, где су бројне солфатаре и каскаде. У Парку је још великим бројем природних вредности. У главној сезони (лети) у овом националном парку дневно борави и до 30.000 лица, а годишње га посети око 3 милиона људи. Њима је на располагању 435 km различитих путева и стаза, а могу одморити или дуже боравити у 930 хотелских соба и 15 ресторана. Боравак у парку је изузетан доживљај, а да све буде у потпуном реду контролише се на неколико улаза, такође и на више патролних пунктова унутар парка. Патролне службе су на услузи свим посетиоцима у читавом парку, али су ту и да упозоре на свако угрожавање ове предивне средине.

Национални парк Јосемити. За многе љубитеље природе Јелоустонски национални парк је најатрактивнији у САД. Међутим, по природним лепотама нимало не заостаје ни национални парк Јосемити у Калифорнији. Национални парк Јосемити налази се у средишњем делу источне Калифорније, око 320 km источно од Сан Франциска. Највећи део парка заузима високе планинске просторе западног дела Сиера Неваде. На релативно малом простору могу се видети спектакуларни и непоновљиви локалитети, па многи овај простор називају и "земља чуда".

Национални парк Јосемити је основан 1890. године на површини од 3.045 km². Данашњи изглед парка углавном је последица вулканске активности, тектонских покрета, рада ледника и речне ерозије. Парк карактеришу прекрасни врхови (највиши су Куна 3.960 m и Лејл 3.934 m), кањони, ледничке долине, стеновити одсеци (до 1.000 m висине), водопади, шуме секвоја, интересантне животињске врсте и др. Још 1864. године запажене су научне и естетске вредности парка, па је амерички Конгрес донео уредбу о заштити дела Јосемитске долине са Мериписа шумом, те је то први законом заштићени предео на Земљи. Уредба је обавезивала државу Калифорнију "да овај простор мора одржавати и чувати за сва времена, а да се он јавно користи, за уживање и рекреацију". Највеће заслуге што је овај простор проглашен за национални парк припадају Џону Мјуиру, који је 1869. године са одушевљењем писао о Сиера Невади, подручју Јосемити и Централној долини у Калифорнији. Како за њега и његове савременике, тако и за данашње посетиоце, ова "земља чуда" представља невероватан доживљај, посебно Јосемитска долина, где се на свега 12 km² сместио велики број природних феномена.

Главне црте рељефа парк је добио пре око 50-60 милиона година, кад су, покретима алпијске орогенезе издигнути планински венци Сијера Неваде. Изражени покрети издизања, спуштања и ломљења, осим планинских венаца створили су и платое и брда, а дуж линија раседања формиране су речне долине. Последње издизање завршено је пре леденог доба. У време издизања била је интензивна и вулканска активност. Вулкански изливи су оставили импресивне гранитне стенске одсеке. Различитом ерозијом неке долине су продубљене, а поједини делови парка су и уравњени. Каснијим радом ледника преобликоване су неке раније настале форме и створени нови облици. Крећући се низ планинске стране и кроз долине ледници су носили много материјала и остављали бројне морене. Ледници су продубили долине, а на неким секторима делове кањона су трансформисали у дубоке долине. На неким секторима ледници су пресекли раније речне удолине, па су неке попречне долине остале као висеће, а водотоци се преко прекрасних водопада спуштају на нижи терен. Најнижа тачка националног парка је на висини 610 m (југозападни део, у долини реке Мерсид), а пошто највиши врх достиже 3.960 m, то је висинска

разлика од 3.350 m. Планинским гребенима доминирају интересантне и разнолике стенске масе, често вертикални одсеци. Међу најинтересантније стенске локалитете свакако спадају: Катедрала, Спирална катедрала, Камене куполе, Камена полукуполе, Камени стражари, Три брата, Ел капитањ (1.069 m), Вашингтонске колоне и др.

Положај и карактер рељефа, као и удаљеност од мора, условљавају појаву четири годишња доба на простору националног парка. Висинска разлика значајно утиче на климатске карактеристике, а промене времена су честе и интензивне. Док је на нижим пределима пролеће на вишим деловима још је зима. Може се рећи да највиши делови немају летњу сезону, а пролеће почиње у јулу траје 7-9 недеља. У време отапања снега водотоци имају велику количину воде, а неким водопадима је веома тешко прићи. Најпогоднији период за посету парку је лето, када температуре у току дана могу достићи 25°C, а ноћи се спусте до 7°C. Зимом се овде ужива у дуготрајном снежном покривачу.

Кроз парк протиче неколико река, а најзначајније су Мерсид, Јосемити, Тоулум и Ренчери. Реке су на раседним линијама или у ледничким удубљењима формирале прелепе долине, са различитим облицима, интересантним језерима и водопадима. Најимпресивнији делови долина су кањони, а посебно се истичу Велики Тоулум кањон и Велики јосемитски кањон, али читава јосемитска долина је импресивна. На реци Јосемити је неколико прелепих водопада и каскада. Највиши водопад је Рибон или Трака (484 m), али посебно атрактивну целину представљају Горњи (429 m) и Доњи (93 m) јосемитски водопади, који се преко каскада или брзака (205 m) настављају један на други. Уз њих атрактивни су Бриделвеи (186 m), Невада (178 m) и Вернал (95 m). У Малој јосемитској долини су Илилоут (111 m) и Ватервил водопад. Неки водопади су активни током целе године, а има и оних који током топлог и сушног дела године остану без воде. Веома су интересантна и језера, којих је у парку око 200, а најинтересантнија су Мерсид, Грант, Елизабет, Рок Ајланд, Едит, Бејрап и Лаурел. Бистри и брзи водотоци и језера су веома погодни за риболов.

По читавом парку има доста површина са четинарским шумама, а истичу се шуме бора, јеле, кедра и посебно секвоје. Вегетацију парка карактерише спартовност, а може се издвојити пет зона, почевши од грмолике већ изнад 600 m, преко појаса храста, јеле, кедра и бора, те четинара канадске и Хадсонове зоне, до артичко-алпске зоне изнад 3000 m. Гигантске секвоје су најтипичније у јужном делу парка (Мерипоса шума) и на западу (Мерсид и Тоулум шума). Сива секвоја у Мерипоса шуми има пречник 8,25 m, обим 28,9 m, висока је 63 m и стара 3.800 година. На вишим деловима планина, посебно у југозападном делу, су пашњаци погодни и за скијашке терене. У парку своје станиште налазе бројне животиње, које се прилагођавају одређеним вегетационим зонама, а за посетиоце су најинтересантнији калифорнијски планински јелен, риђи рис, којот, видра, сива лисица, гризли, црни медвед, куне, ракуни, ласице, торови, јазавци, бодљикава свиња, веверице, те бројне птице.

На простору националног парка Јосемити живе индијанска племена Мивак и Паиуте. Племена Мивак Јосемитску долину назива "ахвахни" што значи "место зјапећих уста". Од њихове речи "узаумути" (велики гризли) је настало и име долине и парка. Поред традиционалног начина живота, који све више нестаје, индијанци су познати по прављењу познатих плетених корпи.

За детаљно разгледање уређено је више рута (око 1200 km), дуж долина, по планинама (планинарење, алпинизам), а један део атрактивности се може видети при вожњи аутомобила. На строго одређеним местима у парку посетиоци могу камповати, а у Јосемитском центру за посетиоце могу добити све потребне информације. У Мерипоса шуми може се кроз музеј сазнати све о секвојама. Између импозантних камених одсека, поред брзих и бистрих река, прекрасних водопада и брзака, те кроз очуване шуме годишње прође 3,5 до 4,1 милиона туриста.

Национални парк Глејшер налази се у Стеновитим планинама, на северозападу Монтане, уз границу са Канадом. На север, преко границе, на овај парк наставља се канадски национални парк Ватертон леик, те заједно чине Вотертон-Глејшер интернационални парк. Глејшер национални парк је формиран на површини од 4.054 km². На истраживању овог простора највише су урадили

Џејмс Вилард Шулц и Џорџ Бирд Гринел. Гринел је био одушевљен природним лепотама и вредностима, па је убеђивао Конгрес да ово подручје прогласи за национални парк, што је и урађено 1910. године. Касније су до парка грађене саобраћајнице и завршене до 1932.

Овај простор је почео да се формира пре око 500 милиона година, када је ту било плитко море у коме су таложени седименти, који су издигнути каснијим тектонским покретима (иловаче, кварцити, кречњаци). Кроз ове стене у терцијару се пробија магма, најбоље очувана у Гаден долини на Златној планини. Уз издизање долази и до спуштања појединих делова, те каснијег деловања спољашњих сила, посебно речне ерозије. У последњих милион година изглед простора значајно мењају ледници (у леденом добу било их је око 90), који су имали дебљину и до 1.200 m, а до данас су се задржали само на највишим врховима (Кливленд 3.190 m, Стимсон 3.091 m, Кинтле 3.033 m, Џексон 3.010 m итд). Данас су најзначајнији глечери Гринел и Спери, површине око 600 ha, а лако су доступни планинарима.

Стеновите планине, односно њихов део Луисов гребен, пружају се централним делом парка, од северозапада према југоистоку и представљају континентално развође, делећи воде у два слива - атлантски и пацифички. Ледници су створили различите облике (долине, морене, вертикалне одсеке, спектакуларне врхове и друго), а уз изражену дисецираност рељефа и ерозију, формиране су брзе и снажне реке, а најзначајније су: Мидл Форк Флетед, Норт Форк Флетед, Сент Мери, Ватертон, Екокеле, Кварц, Дач, Мекдонел, Ниек, Кеул и др. Бројне цркве и валове испунила су мања или већа језера, а најинтересантнија су: Мекдонел, Сент Мери, Шербурн, Ватертон, Кинтле, Боумен, Лоцинг, Харисон и друга. Најидеалније време за посете парку је летњи период (јун-август), када су током дана температуре од 15,5°C до 21°C, а ноћи се могу спустити и до 4°C. Међутим, у екстремним случајевима максимална дневна температура ваздуха може достићи 32°C, а на највишим деловима минимална се ноћу може спустити и до -6°C. У оваквим условима формирала се веома интересантна флора и фауна, са великим бројем различитих екосистема у долинама и на планинским деловима. Изнад 2.400 m је арктичка флора - тундра, у којој живе поларни медвед, гризли и јелен (лос). Медвед на неким деловима живи и до 2.800 m. На нешто нижим висинама расте бујна шума, посебно у западном делу (црвени кедар, ариш, бреза, бор, велика и субалпска јела), а у њој живе козорози, којоти, веверице, црвене лисице, шумски лавови и др. Међу најинтересантније делове спадају и сектори Гансиг и Лоцинг са прекрасним цвећем и високом стазом (12 km) у Гаден долини на истоку, затим Мени Глејшер, Ејсберг треил, Медисин вели и др. На простору парка има преко 1000 биљних врста, а у њему живи преко 60 врста животиња и преко 200 врста птица. Обилазак парка по теже приступачним пределима, под сталним снегом и ледом, са бројним сипарима, јаругама и стрмим одсецима, могућ је само уз водичку службу. Делови парка могу се обићи и на бициклу и јахањем. Поједини сектори су веома погодни за спортски риболов, а неки за зимске спортове.

У оквиру националног парка туристи се могу сместити у центрима за посетиоце у Апгару, Сент Мерију и на Логан пасу. Сваки од ових центара има ренџерску службу. Глејшер располаже и са 13 камп-логора и седам мотела, а најпознатији кампови су Сент Мери и Фиш крик. Кроз национални парк Глејшер пролази једна од најинтересантнијих стаза - Сунчани пут, којом се долази до највећих атракција парка - Мекдонал језеро, Мекдонал водопад, Гарден вал, глечери (најпознатији Џексон), Логан превој (2026 m) и друге. За обилазак парка уређено је око 1200 km стаза.

Национални парк Гранд кањон се налази у средњем делу тока реке Колорадо, а у северном делу државе Аризона. Кањон представља невероватно дело природе, односно реке Колорадо. У националном парку кањон је дуг 350 km, а има дубину 1.000-1700 m, са површином од 4.869 km². Кањонске стране су веома стрме, често и потпуно вертикалне. Највиши део националног парка представља врх Империл (2683 m) у источном делу. На централни део кањона, којим протиче Колорадо надовезује се велики број мањих, такође веома интересантних кањона.

Први Европљанин који је 1540. године угледао ово чудо природе био је шпански колонијални официр Гарсија Лопез де Карденас, који је са 12 војника требао да истражи област западно од Новог Мексика. Гранд кањон је тада представљао непромостиву препреку даљем кретању. Једно од најинтересантнијих истраживања извршио је 1869. амерички геолог и геоморфолог Џон Пауел. Он је први у чамцу прошао низ брзакe Колорада, а такав обилазак реке и данас представља атракцију и велику смелост. Након бројних истраживања део кањона је 1908. године проглашен националним спомеником, а 1919. уз проширење и за национални парк.

Кањон је усечен у висораван (плато), а његова ширина варира од 6 до 29 km. Најизраженији платоски сектори су: Воухала плато, Кеибаб плато, Пауел плато, Кенаб плато и други. Из платоских сектора издиже се велики број разноликих "камених храмова", који читавом простору дају несвакидашњи изглед. Поред "камених храмова" среће се и читав низ других облика, али и безброј прекрасних видиковаца. Читава висораван издигнута је у еоцену (пре око 50 милиона година), а касније је била подложна ерозији, издизању и вулканској активности. У ледено доба и у интерглатијалима овде је дошло до интензивне ерозије, а усецање се наставља до данашњих дана. Колорадо се усецао преко милион година, а у почетку је меандрирао по платоу данашње Аризоне и Новог Мексика. Ерозивним радом Колорадо је у Тихи океан однео 5.000 km³ материјала, односно просечно годишње пет милиона m³. Својим усецањем Колорадо је открио и научницима и другим посетиоцима приближио геолошке слојеве земље старе и преко две милијарде година (прекамбрија). Различити слојеви су разне старости, али и састава, структуре и боје. Пролазећи преко њих или кроз њих, вода добија различиту боју, те је по томе и река добила име (colour - боја). На контакту слојева различите старости и састава избијају бројни извори. На току кроз кањон река Колорадо има неусаглашен ток са бројним брзацима и степеницама, што представља велику препреку пловидби, али и велики изазов за љубитеље дивљих вода.

Дубоки кањон је представљао, а делом и данас представља делимичну препреку кретању човека, али и биљног и животињског света, па стога, поједине врсте, живе само на одређеним секторима овог релативно сушног подручја. Највредније су шуме жутог бора, јела, грмоликог храста, планинског махагонија, рогача, ниског бора, разнобојног грмља и трава, а у полупустињским пределима чести су кактуси и друге ксерофитне биљке. У шуми бора живе веверице, а на шумо-травним просторима срне и јелени, а у кањону се срећу и планински лавови, лисице, којоти, зечеви, разни гуштери, те сове, орлови, патке и друге птице. У Колораду и њеним притокама има разних врста риба и друге водене фауне.

Кањон су још од праисторијских времена насељавала индијанска племена, од којих је остало преко 300 разрушених локалитета. Неки локалитети су високо изнад реке, на вертикалним литицама, а некада су били уз саму воду, што говори да се река и у новије доба интензивно усеца.

Изградњом модерних аутопутева, који пролазе северно (аутопут 15) и јужно (аутопут 40) од парка, као и других модерних прилазних путева убрзан је и олакшан прилаз. Уређене стазе за пешачење, вожњу бициклом, јахање на коњима и слично, па изузетно уређени и опремљени видиковци омогућавају детаљно упознавање кањона, те овде стиже све већи број туриста. Гран кањон је, после парка Велике димне планине најпосећенији национални парк у САД, који је 1999. године обишло 4,58 милиона посетилаца (30% странци), а око један милион људи, преко организованих туристичких летова, парк је видело из ваздуха.

Национални парк Долина смрти, уз Блек Кањон (1999, Колорадо) и Секверо (1994, Аризона), спада међу најмлађе националне паркове САД. За национални парк проглашен је 1994. године, а раније (од 1933) Долина смрти је била национални споменик. Највећи део парка налази се у источном делу Калифорније, а само мали североисточни део је у Невади. Парк се пружа у правцу северозапад - југоисток, заузимајући најнижи део Великог (међупланинског) басена и има површину 13.471 km². Долина смрти је депресија у бесплодној и сувој висоравни југозападног дела САД. Ову висораван, у дужини од око 1.700 km, од Тихог океана одвајају планински ланци Каскадске планине и Сиера Невада. Планине спречавају да у унутрашњост продру влажне масе, па

овде кише ретко падају, а дешава се да прође и неколико година без кише. Просечно годишње не падне више од 70 mm, а максималне измерене температуре прелазе и 50°C. Издужена и уска удолина Долине смрти протеже се између два низа планина - планинског ланца Панаминт (3.368 m) на западу и Амаргос Реинца (2.663 m) на истоку. Знатан део долине (1.400 km²) је испод морског нивоа, а најнижа тачка -86 m је код Бед Вотера, у средињем делу. Интересантно је да се највиши врх континуалног дела САД, Маунт Витни (4.417 m, Сиера Невада) налази свега 67 km западно од Долине смрти. Након издизања овог простора (алпијском орогенезом) спољна ерозија је разарала стене, створила бројне усеке и кањоне, али и изазвала обрушавање и таложење, па осим макро бројни су и микро облици.

Многи који су упознали овај простор кажу да би на улазу у Долину смрти могао да стоји натпис који по Дантеу стоји на улазу у пакао - "Ви који улазите оставите сваку наду", јер мало је места на земљи која својом негостољубивошћу заслужују да носе епитет "пакао на земљи." До овог простора прво су стигли копачи злата, који су након 1948. године хрлили у Калифорнију. Копачи су мислили да дуг и напоран пут преко планинског запада могу да скрате пролазећи кроз ову долину. Међутим, већина никада није стигла у "обећану земљу", већ је своје кости оставила у овом паклу.

Због неповољних климатских, хидрографских и педолошких услова (мало падавина, значајно испаравање, заслађивање земљишта, у прошлости и потоци су доносили со) вегетација у Долини смрти је веома оскудна. Само понегде јавља се спарушена трава или закржљало жбуње, а доминира специфичан микрорелеф са бројним ситним избочинама и удубљењима ("ђавоље голф игралиште"), те бројне пешчане дине и каменити предели. Због тога, овом пределу у потпуности одговара индијанско име "Томеша", што значи спржена земља. Данас је ово ненасељен и готово безживотан крај, а пре стотињак година било је другачије. У сланим наслагама долине било је доста улексита, минерала који се може прерађивати у боракс, па су на бази те прераде око 1880. овде никла мала рударска насеља. Рудници и насеља су касније напуштени, а данас делују сабласно иако има покушаја њиховог адаптирања у туристичке сврхе.

Без обзира на претежно пустињски карактер и негостољубивост овог простора, национални парк обилује бројним интересантостима, често спектакуларним призорима. Једну од највећих атракција представља Убехебе кратер (широк 800 m, дубок 228,6 m) у северозападном делу парка, који је формиран падом метеорита пре око 2000 година. Око њега је још неколико мањих кратера. За многе посетиоце изузетне атракције представљају бројни кањони, међу којима су најинтересантнији: Ехо, Титус, Мозаик, Геипваин, Котонвуд, Мербл, Ханаупах, Голдн, Џонсон, Варм спрингс, Емигрант, Вирцин спринг кањон и други. Изнад кањона и долина много је интересантних локалитета, са којих се пружа изузетан поглед на Долину смрти. Свакако, најатрактивнији је Дантеов видиковац, у централном делу парка, на 1669 m. Веома атрактивно је и суво језеро Реистрак, у северозападном делу, по чијој испуцалој површини је много камења које померају ветрови. Зимом језеро обично има воде, која се заледи, а преко леда ветар помера камење, те остају необични трагови. У централном делу је још неколико сувих језерских басена, а кањонима и другим долинама повремено се могу појавити водотоци и мањи извори. Највећи повремени водоток је Амаргоса ривер у југоисточном делу. Некадашња рударска насеља, као руине остала су и у парку и у његовој околини. То су: Баларат (подигнут 1879), Ледфилд (1926), Панамуинт Сити (1874), Риолит (1905, имао чак 10.000 житеља) и други. Многи poste Боракс и Мутаранго музеј, те шкотски замак.

Национални парк Динели је у средишњем делу јужне Аљаске и обухвата Монт Меккинли, највишу планину северноамеричких Кордиљера (6.194 m) и неколико околних гребена и импозантних врхова (Фореикер 5.304 m, Хантер 4.444 m, Силвертон 3.966 m, Мадр 3.698 m, Брукс 3.639 m, Расел 3.587 m итд). По површини (18.967 km²) то је трећи национални парк САД (Ренгел-Сен Илиас 33.294 km², Капије Арктика, 30.096 km²), који је формиран 1917. године, превасходно као подручје заштите животињског света и недирнуте природе. О овом подручју први пут је

писано 1897. године као о америчком Евересту. Године 1900. Џаџ Џемс Викаршем је на овом подручју истраживао налазишта злата. У 1903. петорица истраживача су доспели до 2.400 m. Следећи је ове просторе посетио доктор Фредерик Кук (1906. и 1910) познати истраживач поларних предела и са неколико својих сарадника добро упознао подручје Меккинлија. Група становника Аљаске 1909. године је упозорила на угрожавање фауне (посебно развојем рударства) и успела да освоји највиши врх Меккинлија. Две године касније ово подручје је истарживала група под вођством Арчдикона Хадсона Стака. После њих планински простор и глечере истраживала је експедиција Харија Карстенса. Ова истраживања су помогла да се простор Меккинлија прогласи за национални парк.

Парк је издужен у правцу североисток-југозапад (као и планински ланац), а осим интересантне флоре и фауне, изузетну природну вредност представљају разнолики облици рељефа и релативно велики број глечера. Овај простор данашње црте макро рељефа добио је алпијском орогенезом крајем мезозоика и у терцијару, а касније су на површини значајне промене проузроковале спољне силе посебно глечери и речна ерозија. Веома моћни глечери у плеистоцену су формирали бројне циркове, валове, вертикалне одсеке, а њихова ерозија и данас мења рељеф. По деломичном повлачењу леда кроз валове су потекле реке (Нинеине, Чулитне, Кахилтне, Меккинли, Берпеив, Тоуклеит, Сенчуери, Севих итд), а у бројним удубљењима формирана су језера (најпознатије Вондер). Ледници и данас ове хидоробјекте санабдевају водом, а реке су изградиле интересантне долине. Из циркова, спуштају се ледници, а најпознатији су: Малдроу (дуг 51,5 km), Елдриц, Рат, Теукоситна, Чидотлотнеи, Кахилтне, Леикуна, Хирон, Фоуреикир, Стреицтеи, Хеирпер, Треилеики, Брукс итд. Упознавање ових предела представља изузетан доживљај, у чему уживају обични посетиоци али и алпинисти и други. Релативно велика географска ширина, високопланински простор, са много леда и снега и други фактори утицали су на то да се на простору испод снежне границе формира вегетација тундре (лишајеви, маховине, планинско сезонско растиње и трава, али и целогодишња вегетација). У летњој сезони импресивне су цветњаче: лабрадорски чај, маховинаста руменика, назубљено дрво, каменика, пролетна лепотица, планински јасмин итд. У нижим просторима расту четинарске шуме. Атрактивне животиње су: гризли, соб (карибу), лос, козорог, вукови, којоти, црвена лисица, рис, мачке, дабар, дикобраз, мормот, црвена и арктичка веверица, леминг, те више врста птица.

Иако се ради о простору који је веома удаљен од најразвијенијих и густо насељених делова САД, ипак се уз помоћ савремених саобраћајних средстава релативно брзо стиже до ових подручја. На Аљасци постоји неколико аеродрома, а најближи Меккинлију је онај код Фербанкса. Уз источну границу националног парка пролази Аљаска хаивеи - аутопут којим се лако стиже до ових простора. Најповољније време за посете овом парку је летња сезона.

Национални пут Плави гребен (Блу Риџ) је најпосећенији заштићени простор у САД. Он је заштићени простор на истоименом гребену Апалача, којим је изграђен и аутопут. Пут се пружа између националних паркова Шенандо у држави Вирџинији (североисток) и Велике Димне планине уз границу Северне Каролине и Тенесија (југозапад). Међутим, највећа површина је у Вирџинији од града Реуноук до НП Шенандо. На југозапад од овог простора заштићена зона је само непосредно уз пут. Интересантан апалачки простор, са лепим пејсажом, који највећим делом испуњавају уређене шумске површине, затим шеталишта, видиковци, места за одмор и рекреацију, те уређени простори са храном и пићем, тржни центри, лепа градићи и села и друго, постали су најважније викенд-пикник излетиште, околног густо насељеног простора. Но, овај пут вероватно не би имао тако велик број посетилаца да се не наставља на интересантне националне паркове и друге заштићене зоне. Заштићени пут Плави гребен има дужину 755 km и укупну површину 352 km². Пут пролази заравњеним планинским гребеном који достиже висину од око 1000 m. Северозападно од пута су интересантне заштићене националне шуме "Џ. Вашингтон" и "Г. Џеферсон", те друге природне вредности. Јужније од пута такође има већи број интересантних простора за шетње, одмор и рекреацију.

Акадија национални парк у држави Мејн (188 km²), основан 1919. године, са заштићеном разуђеном обалом на острву Маунт Дизерт и суседном обалом. *Арчис* је у држави Јута (293 km²), основан 1971. године, који је заштићен због карактеристичних облика у стенама, лукова, прозораца, високих стена у облику столова, изграђних ерозијом. *Бедлендс* у Јужној Дакоти (971 km²), основан 1978. године. Национални парк је формиран због фосила у сувом земљишту прерије, те због бизона, јелена, оваца и антилопа које живе у Стеновитим планинама и у прерији. *Биг Бенд* (3205 km²) је у Тексасу, уз границу са Мексиком. Основан је 1935. године, а у њему је заштићен део тока Рио Грандеа, са кањонским секторима, околни мањи кањони на притокама, разнолик рељеф полупустињског угођаја и планина Чисос. *Бискајн* се налази у држави Флорида (692 km²), а у њему су заштићени корални гребени јужно од Мајамија. Националним парком је проглашен 1980. године. *Блек кањон* у држави Колорадо (122 km²), за национални парк проглашен је 1999. године, а заштићује прекрасни кањон (висок до 900 m) препун разноликих облика. *Брис кањон* је у држави Јута (143 km²), предео необично еродираних стена брилијантно колорисаних. *Кањонландс* у држави Јута (1350 km²), основан је 1964. године, а заштићен је због предивне природе са импресивним црвеним стенама кањона, сводова, високих шилака. *Капитол Риф* у држави Јута (968 km²), основан је 1971. године са колорисаним седиментним стенама у високим и уским теснацима. *Карлсбад Кејвернс* је у држави Нови Мексико (187 km²), основан је 1930. године, са највећим пећинама на свету. *Чанел Ајлендс* у држави Калифорнија (997 km²), основан је 1980. године. Парк је богат морским сисарима, птицама и археолошким налазиштима. *Кратер Лејк* је у Орегону (732 km²). Парк је основан 1902. године, а велику вредност у њему представља дубоко плаво језеро у средишту угашеног вулкана. *Драј Тортухес* је око 175 km од југозападне обале Флориде (259 km²), а основан је 1992. године. Карактерише га богатство подводног света, али и тврђава Џеферсон (1873) на малом острву. *Еверглејдс* је на Флориди (4231 km²), а основан је 1934. године. То је национални парк са сланом и слатком водом, те са разноликом вегетацијом и богатим светом птица и других животињских врста. *Катије Арктика* је на Аљасци (30096 km²), а основан је 1980. године. Парк је значајан због дивљине која је сачувана на Бруксовим планинама. *Глејшер залив* је на Аљасци (12899 km²). Основан је 1980. године, а од 1925. до 1980. године био је национални споменик. Значајан је због дивљег животињског света, могућности посматрања китова, обиласка глечера и других прелепих пејзажа. *Гранд тејтон* је у Вајомингу (1240 km²), а основан је 1929. године. Значајан је због сликовитих планина и високих планинских врхова. *Грејт бејсин* је у Невади (308 km²). Парк је значајан због биолошких и геолошких атракција. Основан је 1986. године. *Велике димне планине* (2086 km²) је уз границу Тенесија и Северне Каролине. Основан је 1934. године да би се очувале велике шумске површине на планинском гребену Апалача. *Гвадалупе планине* је у Тексасу. У њему се налази највиши врх Тексаса Гвадалупе пик (2625 m) и изузетно богатство других рељефних облика. Основан је 1966. године. *Халеакала* је на Хавајима (112 km²). Значајан је због истоименог живог вулкана (3488 m) и разноврсних вулканских појава. Основан је 1960. године. *Хаваји волканис* је национални парк (839 km²) кога чини вулканско подручје на острву Хаваји, са два велика кратера Мауна Лоа (4169 m) и Килауеа. Основан је 1916. године. *Врући извори* је национални парк у Арканзасу. На простору од 22 km² налази се 47 топлих минералних извора, који имају терапеутске вредности. Парк је основан 1921. године. *Ајл ројал* је у Мичигену и највеће је острво (2287 km²) Горњег језера са језерима и бројним лосовима. Национални парк је основан 1931. године. *Џошуа три* се налази у Калифорнији (3183 km²). Основан је 1936. године. Парк је у полупустињи коју карактерише Џошуа дрвеће и бројне биљне и животињске врсте. Национални парк *Катмани* се налази на Аљасци (14698 km²). Експанзија гловог цвета на овом простору је омогућила опстанак браон медведа. Парк је познат по рибарењу и медведима. Катмани парк је основан 1980. године, а од 1918. је национални споменик. *Кенаи фјордс* се налази на Аљасци (2683 km²). Парк се налази у приобалном подручју. Проглашен је националним парком углавном због животињског света - планинске козе, морски сисари, птичији свет. За национални парк је проглашен 1980. године. *Кингс кањон* је парк у Калифорнији (1848 km²). Веома је значајан због

великог кањона, високих планина и гигантских секвоја. Проглашен је националним парком 1940. године. Национални парк *Кобук волеј* је на Аљасци (7003 km²). Основан је 1980. године. Значајан је као антропошки центар око Кобук реке на северозападној Аљасци. *Лејк Кларк* је национални парк на Аљасци (10547 km²). Парк се одликује дивљом природом од рукавца Кук реке до Енкориха. Парк је основан 1980. године. Национални парк *Лејсен вулканик* се налази у Калифорнији (425 km²). У парку су импресивни вулкански феномени, а националним парком је проглашен 1916. године. *Мамот кејв* се налази у држави Кентаки (211 km²). Основан је 1926. године. Чини га огромна пећина, кречњачки лавиринт са подземном реком. *Меса Верде* је национални парк у Колораду (208 km²), који је проглашен 1906. године. То је најбоље очувано праисторијско станиште индијанаца на простору САД. *Маунт Реинер* је смештен у држави Вашингтон (942 km²), а за национални парк је проглашен још 1899. године. Националним парком је проглашен због глацијалног система, густих шума и пространих ливада. Национални парк *Норт каскадис* се налази у држави Вашингтон (2019 km²). За национални парк је проглашен 1968. године. То је алпски предео без путева са зупчастим врховима, планинским језерима и глечерима. *Олимпиј* национални парк је у држави Вашингтон (3691 km²), а основан је 1938. године. Парк обухвата крајњи пацифички северозапад влажних шума. *Петрифид шума* се налази у Аризони (374 km²), а основан је 1962. године. У њему је природа представљена окамењеним дрвећем. *Редвуд* се налази у Калифорнији (441 km²), а основан је 1968. године. У овом националном парку је црвена шума представљена највишим дрвећем на свету (преко 110 m). У националном парку *Роки маунтин*, у Колораду (1.063 km²) има 107 врхова преко 3.000 m. Парк је основан 1915. године. *Сагваро* национални парк се налази у Аризони (366 km²). Назив је добио по гигантском кактусу Сагуаро, који је карактеристичан за пустињу Сонору. У шуми кактуса неки примерци понекад досежу висину и до 15 m. Основан је 1994. године. *Секвоја* је у Калифорнији (1.610 km²). То је један од најстаријих национални паркова, основан је 1890. године. Назив је добио по гигантском дрвету - секвоја на Високој Сијери и на планини Витни. *Шенандо* је национални парк у Вирџинији (7896 km²) основан 1926. године, а у њему је заштићено дрвеће на планинском делу Апалача. *Теодор Рузвелт* је основан 1978. године. Налази се у Северној Дакоти (282 km²) у оквиру кога је Мала Мисури река, ранч Теодора Рузвелта и недирнута природа. *Војаџерс* је у Минесоти (872 km²), основан је 1971. године. Карактерише га дивља природа те нуди вожњу кануима, риболов и шетњу. *Винд Кејв* је у Јужној Дакоти (113 km²). Основан је 1903. године. Карактеришу га кречњачке пећине и јаме, Црна брда и стада бивола. *Ренгел Сент Илијас* се налази на Аљаски (33.294 km²). Основан је 1980. са очуваним дивљим светом и другим највишим врхом у САД. Овај парк се налази у суседству сличног канадског националног парка. Парк *Заиен* је у Јути (586 km²). Основан је 1919. године. Захвата срце пустиње у јужној Јути са богатством необичних облика, насталих ерозијом и вулканизмом, а процес стварања је сталан.

У близини паркова је увек неки већи или мањи туристички центар који је нека врста терминала за туристе и прво прихватилиште, али и таквих који представљају праву туристичку атракцију. Представимо настанак једног таквог туристичког центра – *Аспен*, у источном подножју Стеновитих планина (држава Колорадо), комплетна туристичка станица која је настала као последица једне индивидуалне иницијативе и пословности, што га је уздигло до познатог светског туристичког центра. Аспен је пре II светског рата мали али богати рударски град на америчком западу. Његов привредно-рударски напредак био је драматичан; добијало се сребро у време док је још било новчана подлога. Град се обогатио што се може закључити и по његовом културном животу: раскошни хотели, позориште, опера, градске новине, јавне приредбе о актуелним проблемима друштвеног живота, културне и спортске манифестације. Али, кад је сребро 1893. године престало да буде подлога новцу у оптицају, Аспен је такорећи преко ноћи економски крахирао. Затворена су рудничка окна, рудари су се раселили, а остало је само малобројно становништво које се преоријентисало углавном на сточарске аграрне делатности. Остали су и многобројни јавни објекти неискоришћени. Била је случајност да је Аспен 1945. године посетио један послован човек – Валтер Пепки. Одушевљен положајем града у планинском подножју и

преосталим палатама из доба економске коњуктуре Аспена, дошао је на идеју да оживи град преко туристичке привреде.

Најпре је инвестирао у изградњу смучарске успињаче, дуге 4 km, од периферије града (1.020 m) до планинских смучарских терена (3.390 m). С временом град постаје позната зимска станица. Доласком туриста оживела је привреда у целини и смогла је снаге да поврати граду стари економски процват. Поново је оживљена традиција Аспена као средишта научних скупова, јавних дискусија о различитим проблемима друштвеног живота, затим културно-уметничких приредби. Када је Пепки дошао на идеју да у Аспену организује прославу 200 година од рођења немачког песника Гетеа и том приликом позвао у свету познате културне и јавне раднике (Игор Стравински, Димитри Митропулос), као и друге врхунске интерпретаторе уметности (нпр. Синфонијски оркестар државе Минеаполис). То је на развој туристичке привреде деловало као што су олимпијаде у местима у којима су одржаване имале снажних рефлексија на њихов туристички развој. Данас је град на гласу «вечног скијашког центра», а због различитих културно-уметничких и научних трибина и поготово честих музичких приредби, он носи и назив «Салцбург запада». Аспен је пример како у туристичкој привреди много значи иницијатива и предузимљивост.

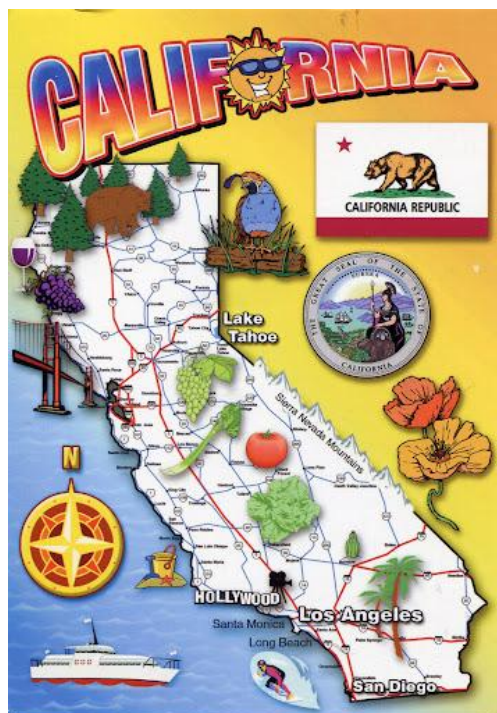
Поред Аспена, у западној туристичкој регији велику туристичку функцију има *Денвер* преко којег се стиже до у средиште регије, у њен најдивљивији део, затим у његовој близини *Колорадо Спрингс* који је настао као лечилиште испод високе планине Фронт и израстао у рекреациони центар алпинизма. На обали Сланог језера је *Солт Лејк Сити* (у њему одржана зимска олимпијада 2002) у дивљини Стеновитих планина и пустињског подручја Неваде. Нешто јужније, у подножју планине Спринг и надомак Долине смрти (позната копнена депресија –86 m) налази се Лас Вегас, познати центар хазарда (коцкарнице и карташки клубови) и монденског провода, понајвише холивудског уметничког естаблишмента.

Робинсон подвлачи разлике између америчких и европских националних паркова. Разлика је пре свега у величини површине у корист америчких паркова, а затим амерички паркови нам се представљају у чистом природном амбијенту, што није случај са европским у којима може бити чак и насеља – села, па и градова. У америчке националне паркове нико не сме да се усели; из њих ништа не може да се изнесе; нема лова, сем риболова и то на строго одређеним местима; све што је природа створила мора остати нетакнуто. Оперативне агенције одређују стазе кретања, кампује се само на одређеним местима, излети се изводе такође у одређеним маршрутама. Мотели и хотели и спавалишта имају режим пословања сходно функцији националног парка. Колико национални паркови значе Американцима као туристичко-рекреациони локалитети, најбоље показује број посетилаца: Робинсон наводи да је далеке 1920. године било око 5 милиона посетилаца, у седамдесетим годинама око 100 милиона, а са порастом становништва САД и слободног времена тај се број перманентно повећава, па заштићену природу, крајем другог и почетком трећег миленијума годишње просечно посети око 300 милиона лица.

Комерцијални туризам у западној регији управо је отпочео са отварањем Јелоустонског и других националних паркова у САД, као и са масовним аутомобилизмом и излетничко-екскурзионим туризмом. Сви су паркови посећени, радо се залази у Велики кањон реке Колорадо, раритети некадашње шпанске културе на југозападу и индијански резервати. Робинсон сматра је амерички запад заправо интегрисан у државну територију САД тек од отварања националних паркова, аутомобилизма као посебног америчког стила живота и масовног домаћег туризма. До тада, скоро да је сматрана безвредним планинско-пустињским простором. Планинске савезне државе су профитирале од својих пејзажа, а многи који су посећивали западну регију, ту се се стално и населили.

КАЛИФОРНИЈА

Калифорнија захвата југозападни део САД и највише је истурена према западу и Пацифику. Површина јој износи 424.000 km² и има око 38.000.000 становника (2020). Према унутрашњости (средишњи део) простире се висока Сијера Невада (4.417 m), на коју се према северу надовезују Каскадске планине (4.317 m). Дуж обале су Приморске планине (2.741 m), а ниски део Калифорније су долине река Сан Хоакина, југоисточно од Сан Франциска и Саркамента северозападно од овог града. Ове долине (помињу се и под именима Силицијумска или Силиконска удолина) раздвајају Сиера Неваду и јужни део Каскадских од Приморских планина. На самом југу ове државе у долини доњег Колорада и у близини границе са Мексиком, такође је нижи простор у коме је најнижи део Салтон језеро (70 m). Међутим, најнижи део Калифорније представља Долина смрти (-86 m), која је издужена између Пенеминт и Емергоса гребена. Као интересантност може се поменути да југозападно од Сан Франциска, на обали Пацифика, завршава тектонски ров Сан Андреас, који почиње на југу са Калифорнијским заливом, и по коме се ломи (раздваја) копно Клифорније. Обала је уска и слабо разуђена, а на њој доминирају конурбације Сан Франциска и Лос Енџелеса, док су остала насеља су углавном у њиховој гравитационој сфери. У уском двојном заливу - Сан Франциско - Сан Пабло, који је уским пролазом Голден гејт или Златна врата (преко њега је изграђен истоимени мост једна од атракција овог простора) повезан са Тихим океаном, формирала се велика агломерација Сан Франциско - Оуклан - Сан Хозе (конурбација 4.100.000 ст.). Северни део залива Сан Пабло, преко заједничког ушћа прима реке Сакраменто и Сан Хоаким. Ова агломерација је важно саобраћајно чвориште, где завршавају друмови и пруге са истока, севера и југа, а ту је и неколико аеродрома и лука. Овде пристају туристички крстарећи бродови, а ту је почетак или завршетак бројних авио летова, ка осталом делу САД или другим континентима. Низ планинске просторе, посебно низ западне обронке Сиера Неваде, према долини Сакраменто и Сан Хоакима слива се велики број водотока, чије интересантне долине, бројна ледничка језера, шумске површине и други биљни и животињски свет, привлаче велики број љубитеља природе. За љубитеље природне напривлачнији су национални паркови Јосемити, Секвоја, Кингс кањон и Лејсен вулканик, али и бројни резервати и споменици природе, рекреативне површине и друго.

Слика 8. Најзначајнији туристичке атракције у Калифорнији

Калифорнијска обала нема већих туристичких ресурса и поред дуге пацифичке обале. Обала је релативно хладна и магловита, нарочито северни део око Сан Франциска, због хладне Калифорнијске морске струје која доноси хладнију воду делом из јужог појаса хладног Аљаског залива, а делом из дубљих и хладнијиг слојева овог дела Тихог океана. Погодније климатске карактеристике су на јужном делу обале, око Лос Анђелеса, а најповољније на крајњем југу, око Сан Дијега, где су климатске карактеристике сличне онима у Јадранском приморју. На јужном делу обале доминира огромна агломерација Лос Анђелеса (13,3 милиона ст.), која спада међу десет највећих у свету. Агломерација се развила на завршетку јужних путних праваца, који долазе са истока преко долине Колорада. И овде је интензиван лучки саобраћај (пристају и велики туристички бродови, али и бројне луксузне јахте најбогатијих људи Америке и читавог света), а још већег интензитета је авионски и хеликоптерски (у Калифорнији постоји неколико релативно изолованих мањих насеља у којима готово свако домаћинство поседује мали авион, са главном улицом као пистом). Испред Лос Анђелеса је архипелаг Каналска острва, у коме се издваја шест већих острва и неколико канала (пролаза) између њих. Острва колико-толико штите обалу, па је овде, уз повољнију климу, развијен и купалишни туризам. Уз обалу се реда читав низ туристичко-купалишних центара, међу којима се истичу: Санта Моника, Ридондо Бич, Хермоса Бич, Сансет Бич, Хантингтон Бич, Њупорт Бич, Лагуна Бич и друга. Агломерацију Лос Анђелеса окружују планина Сан Габриел (3.068 m), Сан Бернандино (2.402 m) и Санта Ана (1.733 m), на чијим падинама су водотоци изградили читав низ мањих кањона и других интересантних долина. Северозападније су југоисточни обронци Приморских планина, док је су на север крајњи јужни делови Сиера Неваде. И у овом подручју има доста заштићених делова природе (кањони, делови планина, језера, шуме, пустиње - Мохова) и индијанских резервата, где посебно током викенда борави много житеља ове велике агломерације. Један од најинтересантнијих простора свакако је национални парк Долина смрти. Једна од највећих атракција читаве агломерације је Дизнијев забавни парк, први ове врсте, подигнут у Енехејму. Међу веће атракције спада и филмски град Холивуд, са студијима, приватним вилама, познатим глумцима, али и са бројним скандалима.

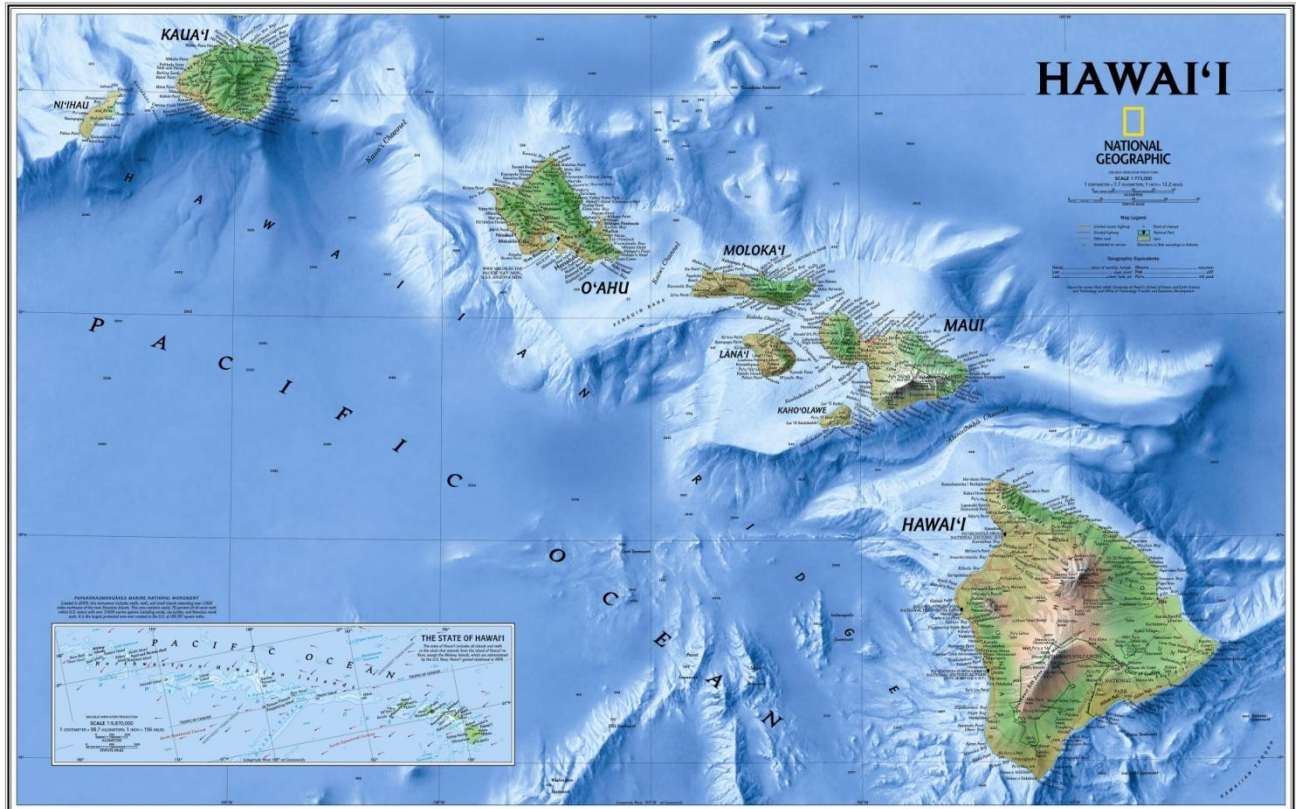
На најјужнијем делу обале Калифорније највеће насеље је Сан Дијега, око кога је неколико резервата природе и индијанских резервата. Северно од Сан Дијега купалишно-туристички центри су: Оушенсаид, Карлсбад, Дел Мар и Ла Хола, а јужно је центар Империјал Бич.

Калифорнија је у време колонијалног освајања Америке најпре била шпански посед (Нова Шпанија), а иницијативу у колонијалним освајањима све од открића Америке па до XVII века имали Шпанци. Већи део Калифорније узеле су САД од Мексика, као шпанског наследника на овом простору 1850. године. Зато Калифорнија и данас има печат шпанско-мексичке традиције која је остала још од првих шпанских досељеника и њихових католичких мисионара која се осећа, поред осталог, и у именима насеља, али и у све већем броју хиспанске скупине, посебно у јужном делу ове државе.

ХАВАЈИ

Хаваји (16.674 km², око 2 милиона ст.) су веома привлачна острвска скупина, у средишњем делу северног Пацифика. Од Сан Франциска су удаљени око 3.850 km, од Токија 4.200 km, од Њујорка 8.000 km, а од Сиднеја 8.200 km. Међу 130 острва, острваца и хриди, истиче се осам острва: Хаваји (10.451 km²), Мауи (1.885 km²), Кохолаве (116,5 km²), Ланаи (362,5 km²), Молокаи (685,5 km²), Уау (1.538 km²), Кауаи (1.445 km²) и Нихау 183,3 km. Хавајска острва су вулканског порекла, а њихово стварање је почело у терцијару, пре око 25 милиона година и још траје. Око 1/4 острва је ниже од 200 m, око 1/2 је између 200 и 600 m, а 1/4 је изнад 600 m. Хавајски вулкани избацују доста лаве, а најпознатији су Килауеа, Мауна Лоа (4.160 m) и Мауна Кеа (4.205 m) на Великом острву или острву Хаваји (по коме је и цели архипелаг добио име), те Халеакала на острву

Мауи. На вулканима су формиране интересантне купе од вулканског пепела и туфа високе по неколико стотина m. Морски таласи су формирали прекрасне клифове (висине од 30 m до чак 1.100 m) а на копну су интересантне речне долине, међу којима је најимпресивнији Велики кањон (Ваимеа) на острву Кауаи, просечно висок око 800 m, мада је на једном месту дубок 1.115 m. Укупна дужина обала Хаваја је око 1.210 km, а поред клифова на њој се налазе 283 плаже (вулканске, карбонатне, коралне; црне, зелене, беле, сиве и др), а најпознатије су: Ваикики на Уау, Хапуна на острву Хаваи и најдужа Папохаку (4 km) на Малокаиу.

Слика 9. Хаваји

Хавајске плаже омогућавају бављење многим воденим спортовима, а најзаступљенији су: сурфовање, роњење, једриличарство, једрење на дасци, пливање, риболов, јахтинг и друго. Поред осталих вредности, туристе на Хаваје привлачи веома угодна клима. Доста сунца, углавном лагани поветарац и североисточни пасати, топло али не превруће, температуре уједначене. Но, без обзира што се ради о острвима постоји и разлика у клими, посебно између страна окренутих ветру (североисточне) и оних у заветрини, те између ниског приобаља и високих планинских предела. У нижим пределима средње месечне температуре се крећу од 22⁰С (јануар) до 27⁰С (август), док су на планинама (1550 m) 11⁰С (јануар), односно 14,5⁰С (август). Највиша забележена температура је 37,8⁰С (Пахали на Великом острву), а најнижа -12,8⁰С на врху Мауна Кеа. С обзиром на температуре ваздуха и воде (лети 25-26⁰С, зими 23-24⁰С; салинитет 35‰) купалишна сезона траје током читаве године. Боравак на Хавајима, у топлим летњим месеста, само донекле, отежава висока релативна влажност. Нижи предели на страни окренутој према ветру примају 2000-3000 mm падавина, а у заветрини свега 500-600 mm (Пуако на Великом острву чак само 240 mm), док врх Ваилеале (1.740 m) на острву Кауаи, са годишњим просеком од 11.684 mm, спада у највлажније локалитете на Земљи. Без обзира што на острвима просечно паде око 1.850 mm падавина, мало је сталних водотока (Кауконахуа 48,3 km на Уау, Ваилуку 36,5 km на Великом острву и Ваимеа 32 km на Кауаиу), а то је последица велике порозности вулканских стена. Велика дисецираност рељефа

условила је велики пад водотока, бројне брзаке и водопаде. Најпознатији водопади су Акака и Хиаве на Великом острву, те Ваимоку на Мауиу. Флора и фауна Хаваја представља изузетну вредност и посматрано према површини, овде је највећи број ендема на Земљи, од којих су многе угрожене. Пре доласка белаца на острвима је било 70 аутохтоних врста птица, међутим убрзо су 24 врсте изумрле. Многе туристе привлаче бројне врсте риба и других морских животиња. На приветреним странама биљни покривач представљају прашуме, које се распростиру и до 3.000 m висине. На заветренима, знатно сувљим странама јавља се степска вегетација. Да би се природа што боље заштитила на острвима су формиран и национални паркови. Хавајски вулкански национални парк на Великом острву, површине око 1.000 km², чине два активна вулкана и прекрасни пејсажи, од тропских плажа до субарктичких врхова Мауна Лое. Најинтересантнији део парка је Килауеа калдера на 1.243 m (дуга 4 km, широка 3 km), а 30 km западније је кратер Мауна Лое. Халеакала национални парк је на југоисточној страни острва Мауи, а чине га вулкан Халеакла и Кипахулу долина. Пречник вулкана у нивоу мора је 40 km, а највиши врх је на 3.055 m. До врха се може стићи и аутомобилом, а сам локалитет предствља изузетан видиковац, као током дана, тако и при изласки и заласку сунца. Кратер вулкана је дуг 12 km, широк 4 km и дубок 923 m, а у њему су формиран разни вулкански облици. На Хаваје први становници су стигли са острва Маркес (Француска полинезија) око 750. године, а у 10 веку долазе Тахићани, који намећу своју власт. Има претпоставки да су Шпанци дошли до Хаваја у другој половини 16. века, али да су то крили. Џемс Куку који је пловио за Британију, до острва стиже 1778. године. У 18. веку на острва стижу и Кинези, још више у 19. веку, а Јапанци долазе у другој половини 19. века. На Хаваје су стигли и Кореанци, Филипинци, Самоанци, афрички црнци, а има и Порториканаца, Мексиканаца, Немаца, Норвежана, Руса, Шпанаца и других. Ова етничка шароликост привлачи пажњу бројних туриста. Посебно су интересантни хавајски плесови, музика, стари занати, прављење венчића и огрлица, а свакако не заборавља се и разноврсна кухиња. Све ово и бројни други садржаји нуде се туристима и кроз бројне манифестације током читаве године. Највеће и најзначајније насеље на острвима је Хонолулу (око 400.000 ст.) на острву Уау - мешавина прошлости и садашњости и мање привлачан него што се да закључити са фотографија или кроз аудио-видео запис. Нема много плажа (оне су изван града), а од културно-историјских грађевина доминира краљевска Палата Лолани, резиденција краљева крајем 19. века, затим Катедрала (1843) - најстарија у САД, озидана од коралних стена, Алоха торањ, те Кинеска четврт, Полинежански антрополошки музеј и друго. Град Ваикики (25.000 ст.), некада једина хавајска туристичка дестинација, а данас је у њему око половине смештајних капацитета, уз најлепше плаже архипелага, на којима дневно просечно борави око 65.000 туриста. Туристи радо посећују акваријум и зоолошки врт, а учествују и у коњским тркама и на концертима. Посебно за туристе из осталог дела САД интересантан локалитет је Перл Харбур, где су Јапанци 07. 12. 1941. бомбардовали и уништили већи део америчке флоте, а погинуло је и 2.335 војника. Ту је формиран Меморијални комплекс који годишње посети преко 1,5 милиона људи. На острву Уау, многи посетиоци радо обиђу и Дијамантску главу - купа од туфа (228 m) формирана у експлозији вулкана, затим Ханаума Беј Бич парк, Морски парк (корњаче, јегуље, раже, ајкуле и друге рибе), Полинежански културни центар - седам села (годишње посети око 1.000.000 људи). На острву Мауи радо се посећује старо седиште поглавица - град Лахаина, затим Канапали са највише смештајних капацитета после Ваикикија, Стаза на југоисточној обали, а највећа атракција свакако је вулкан Халеакала. Велико острво нуди бројне обилке формиране у лави, на пример подручје Кона, залив Каилуа са плажама, плажа Хапуна са белим песком, планина Мауна Кеа, језеро Ваиау у кратеру на 3.906 m, затим привлачан је град Каилуа-Кона, који је још у 19. веку био одмаралиште краљевске породице, а у њему Палата Хулихе (1838), Хило (35.000 ст.) главни град Великог острва Историјски парк Пухонуа о Хунаунау и др. Међутим, највећа атракција је Хавајски вулкански национални парк, који годишње посети преко 2,5 милиона туриста. На осталим острвима углавном се ужива у природним лепотама (могу се разгледати и из хеликоптера), али се граде и нови туристички локалитети, као што је Принсевил на острву Кауаи, са модерним

хотелима, апартманима и 22 тениска терена. На овоме острву је и Ваимеа кањон или Велики кањон Пацифика - дубок 835 m.

Године 2003. Хаваји су имали 830 објеката за смештај туриста (158 хотел), а у њима је било 75.000 соба (1972. године било је 35.797 соба), од чега око 50.000 у хотелима. Уз хотеле, може се боравити и у бројним hostelима, апартманима, камповима и објектима који нуде само преноћиште и доручак. Највише хотела (82) и соба (37.00) је на острву Уау, док је највише објеката (240) на острву Мауи, а доминирају апартмани (112). Године 1922. Хаваје је посетило 9.700 туриста, 1950. већ их је било 46.593, а до 1960. број гостију расте на 296.249 (за 6,4 пута). Број туриста убрзано расте на самом почетку 70-их, па је 1970. регистровано 1.745.904 лица, док је 1980. било 3.928.789 туриста, а 1990. већ 6.723.531, те 2000. на острвима боравило 7.014.508 туриста. Нормално, због удаљености острва готово сви туристи стижу авионом 99,4%, док је свега 38.642 стигло бродом. Природни услови омогућавају доста равномеран распоред броја туриста. Највише туриста је ипак у августу (око 650.000), а најмање у новембру (око 545.000). Најбројнији туристи су из континенталног дела САД (54,2%) и Јапана (30,4%), а из других земаља број је знатно мањи (Канада 4,8%, Кореја 1,7%, В. Британија 1,2% итд). Током последњих десетак година туристи су на Хавајима остваривали просечно 55.000.000 до 60.000.000 ноћења, а то значи да се просечна дужина боравка креће од 8,5 до 9 дана. Просечна искоришћеност смештајних капацитета креће се између 72% и 79%, што се може сматрати као солидно.

ТУРИЗАМ КАНАДЕ

Положај. Канада заузима северни део Северне Америке. На северу граничи са Северним леденим морем, на истоку и североистоку с Атлантским океаном, на југу и северозападу (Аљаска, 2.541 km) са САД (6.416 km) и на западу с Тихим океаном; с крајњим координатама од 42⁰9' до 83⁰00'N и од 52⁰7' до 139⁰0'W. Обухвата 9.984.670 km²; према процени 2021. године у Канади је живело око 38.000.000 становника.

Канада као друга англоамеричка држава, у туристичком погледу има сличне трендове као њен велики јужни сусед. То је и логично с обзиром на сличне друштвено-економске услове живота. Канађани такође имају висок животни стандард, затим уобичајени су дуги одмори, динамика живљења условљава и њихову просторну мобилност, а по менталитету канадски туриста је спреман да потроши на задовољство у доколици, баш као и туристи САД.

Велики географски простор био је важна одредница за развој домаћег туризма. Примарне атракције су велики шумски комплекси у којима се уз лов и одмара, морске обале иако релативно хладне у краткој летњој сезони су купалишни туристички локалитети у густим селима поред обале, а затим неки природногеографски објекти такође привлаче туристе – плимски талас у заливу Фанди од 27 m, чувени водопади на реци Св. Џон, а на северу и на планинама вечити снег и лед по којем крстаре Трапери и Ескимии. На далеком западу Канаде на Стеновитим планинама су спектакуларни пејзажи са низом врхова изнад 3.000 m, са глацијалним конфигурацијама и бројним ледничким валовима и ледничким језерима. Неколико националних паркова као што су Банф (Banf), настао само после 15 година иза Јелоустона, Џаспер (Džesper), Вотертон, уређени су по угледу на нанационалне паркове у САД. Паркови су веома приступачни јер леже на трансконтиненталној железничкој линији, док Банф и Џаспер аутострада, за коју стручњаци кажу да је пример инжењерске вештине, омогућава туристи видике на неке од најлепших планинских пејзажа на континенту. Уз аутостраду постоје и смештајни туристички центри као рекреационе станице и много мањих туристичких објеката који су удаљени од пута, а лоцирани су обично уз неку локалну природну атракцију. Дуж целог пута стално се проширују туристичке инсталације, од туристичке инфраструктуре до сасвим наменских туристичких објеката. Иначе, Канада је земља са 38 националних паркова, расутих по целој земљи.

У источном делу земље, где је и највећа концентрација канадске популације, нарочито у низији уз Св. Лоренц и на полуострву Лејк, те су због тога делови јужног Квебека и јужног Онтарија (две канадске провинције – покрајине) постали важни рекреативи локалитети из којих се лако може отићи у дивљину на северу. Зими, Лаурентијски висови (око 900 m) у провинцији Квебек дебело су прекривени снегом, па су претворени у комплексан зимско-спортски туристички центар. Лети се аутострадом јужног Квебека и Онтарија домаћи туристи запуте у пропланке и шумарке поред пута, уз језеро и реке поред којих се кампује такорећи сваког викенда. Многи одлази и у животињске резервате, нпр. у Аглукин (Aglouki)n – провинцијални парк јужно од реке Отаве и у Манскока језерску област источно од Џорџијанског залива.

Карта 12. Канада

Као и САД и Канада је «млади изданак» европске цивилизације пресађене на тлу Англоамерике. Норманско откриће Канаде још у X веку није имало никаквих историјских последица. Али, почетком XVI века Французи надиру долином Св. Лоренца све до Великих језера оснивајући Нову Француску и будуће градове (Квебек 1608, Монреал 1642). Међутим, Енглези су били јачи на овом терену, па су преузели од Француза Нову Шкотску 1713. Квебек 1759. и Монреал 1760. године. Године 1867. ујединиле су се британске колоније Квебек, Онтарио, Нови Брансвик и Нова Шкотска у доминион Канада (Канада у преводу са индијанског – насеље), а нешто касније у доминион су укључене и северне и западне провинције. Тек 1926. Канада је постала самостална чланица Британске заједнице народа. По величини своје територије она је друга држава света, али је по величини популације релативно мала.

Део становника Канаде су пасионирани туристи, како на домаћем терену тако и у оквиру светских туристичких токова. Робинсон наводи да више од пола свих одраслих Канађана узима одмор и већи део њих у време одмора бави се туристичким активностима. Они који се одлуче на неке иностране туре, највише одлазе у САД, што је и логично јер САД и Канада су суседи, а осим

тога, 90% канадске популације живи углавном уз америчко-канадску границу на растојању од неких 300-400 km. Затим, та је граница једна од најотворенијих граница у свету тако да не преставља скоро никакве препреке при прелазу. И на крају, комуникационе везе између два суседа су управо у функцији струјања робе, новца и људи, типичне појаве у демократским земљама слободног тржишта. То су разлози – да Канађани чине око 30% туриста који посећују САД, а то је око 15 милиона туриста. Међутим, тај масовни туристички тренд није нарочито комерцијално ефектан; мада су Канађани познати по томе да троше као индустријски туристи више него било која друга нација, трошак по глави становника у САД је изразито мали – тек око 90 \$. То се објашњава чињеницом да већина путује у САД на кратке екскурзије и у властитом аутомобилу. Међутим, треба нагласити да негде око 10% канадских туриста има статус прекоморских туриста који посећују највише Европу; на првом месту Велику Британију, затим Француску, Немачку, Швајцарску, Холандију и Италију, али и острва Средње Америке, нарочито Бермуде, а у Средњој Америци Мексико. Али статистике бележе да канадски прекоморски туриста углавном мења боравиште, што заиста потврђује констатацију да је пасионирани туриста којег интересују нови географски простори са новим природним и антропогеним садржајем. Са овим мора да рачуна свака туристичка земља. Канаду последњих година просечно посећује 15-18 милиона страних туриста, у највећем броју из САД. Године 2010. било је 16,2 милион страних туриста, а зарада је износила 15,8 милијарди \$, док је 2015. регистровано 18 милиона и остварена зарада од 16,2 милијарде \$.

НАЦИОНАЛНИ ПАРКОВИ КАНАДЕ

Са површином од 9.976.140 km² Канада је на другом месту на Земљи (иза Русије), а заузима готово половину копненог тупа Северне Америке и велика је као Европа. На том огромном и углавном ретко насељеном (укупан број становника 31,5 милиона), па чак и ненасељеном простору, налази се на веома разнолику природну средину. Треба додати да се готово читава Канада налази у северном делу северне хемисфере (северно од 45 упоредника) и да на острву Елсмер допире до 83°. Поред разноликог рељефа, има и веома разуђене обале (укупна дужина обала 243.791 km), мада је највећи део архипелага канадског севера током читаве године залеђен. Најнижи део канадског копна представља простор око Хадсоновог залива, што је најнижи део пространог изврнутог Канадског штита. У давној геолошкој прошлости овде је постојало старо Лаурентијско копно, које је на југу обухватало простор Великих језера, а према североистоку се протезало преко Арктичког архипелага и Гренланда, те се преко Финоскандијског штита у северној Европи повезивало са прастарим северним копном Ангаром. На простору Лаурентијског копна, поред бројних специфичности, на многим локацијама истичу се изузетно интересне старе геолошке формације. Покретима херцинске орогенезе (касни палеозоик), којим су издигнути Апалачи, захваћен је само мали југоисточни део Канаде. Стеновите и Приморске планине, као и међупланински платои, на западу Канаде издигнути су у другој половини мезозоика и почетком кенозоика, када се благо спустио средишњи део Канадског штита, а његови рубови мало издигли. Планински запад је највиши простор Канаде, где су платои на око 2.000 m, а виши планински делови на преко 3.000 m, док је највиши део планина Логан (5.959 m), у близини границе са Аљаском. Интензивни лацијални и постлацијални процеси значајно су преобликовали површину Канаде и створили разнолике рељефне целине и бројна језера, а водотоци, уз друге спољне агенсе, и даље мењају овај простор. Пошто се Приморске планине, на западу Канаде, стрмо издижу изнад пацифичког приморја, благотворни утицаји североисточног Пацифика, којим се крећу воде топле Аљаске морске струје, не продиру у унутрашњост континента. На западним падинама Приморских планина излучи се велика количина падавина у облику кише и снега (2.000-3.000 mm), а подно источних падина Стеновитих планина годишње се излучи и мање од 500 mm. Источно приморје

Канаде је под доминантним утицајем хладне Лабрадорске струје, те је и ту релативно мала количина падавина (уски приморски појас преко 1.000 mm, а у преријским покрајинама је испод 500 mm). Север Канаде и острвски архипелаг су под поларним утицајем те уз поларну и субполарну климу количина падавина не прелази 250 mm. Овакви односи (географска ширина, однос копна и мора, рељеф, морске струје, отвореност простора и друго) утицали су да поред поларне и субполарне климе на северу, средишњи простор Канаде има оштро-континенталну климу, која према југоисточном приморју прелази у континенталну, а на западу у типичну планинску. У таквим условима, север Канаде највећим делом је стално замрзнут, на коме је развијена само оскудна вегетација тундре, са поларним животињама (крзнаши и северни јелен или карибу). Према југу се надовезује огромно пространство четинарских шума - тајги, у којима такође живе бројни крзнаши. Четинарске шуме доминирају и на планинском западу. Око Великих језера и уз реку Свети Лоренц расту мешовите и листопадне шуме, док јужније делове Алберте, Сескечевена и Манитобе прекривала травната прерија, која је највећим делом преорана. Иако је разнолика природа Канада углавном ретко насељена и релативно добро очувана, ипак има простора где је угрожена или постоји могућност да то постане. Због тога и због очувања разноликих предела и екосистема, чак и у поларним условима, Канада је на различите начине заштитила поједине просторне целине, а међу њима посебно треба издвојити националне паркове.

Канада је своје националне паркове организовала по узору на САД. Први национални парк Канада је формирала 13 година после оснивања НП Јелоустон. Године 1885. проглашен је Банф национални парк. Касније је основан већи број националних паркова којих је 2000. године било 38. Поред тога, Канада има и четири национална резервата и два морска парка. Укупна површина заштићених подручја је око 260.000 km², што је 2,6% канадске територије. Треба додати да и провинције, у оквиру својих надлежности формирају заштићена подручја, те је укупна заштићена површина још већа. Но, федерална и провинцијске владе планирају проширивање заштићених површина на нове просторе. Проглашавањем великог броја националних паркова са великим површинама Канада је успела да у заштити и очува врло атрактивну и вредну природу, у којој ће моћи уживати и будућа поколења.

Национални паркови Канаде су разнолики по положају, величини, природним вредностима, броју посетилаца итд. Најпосећенији али и најугроженији су они у близини густо насељених и развијених подручја и они ближи граници са Америком. Паркови на острвима поларног и приполарног подручја су ретко посећени, али они чекају будућа поколења. Најпространији и најбројни су паркови у западном делу преријског подручја и на планинском западу. Највећи и један од најпространијих националних паркова у свету је Вуд Бафало (44.802 km²) - нешто мањи од половине Југославије.

Један од најинтересантијих и највреднијих предела Канаде је најстарији национални парк *Банф* (6.641 km²), који се налази у југозападном делу Алберте, уз границу са Британском Колумбијом и представља један од најбоље уређених и организованих заштићених предела на свету. Национални парк Банф се простире на источним падинама Стеновитих планина, које овде достижу висину 3.618 m. По њиховом гребену протеже се континентално развође. То је простор који је издигнут у другој половини мезозоика, а красе га планински гребени, бројни оштри стеновити врхови (најинтересантија је Долина десет врхова), одсеци, кањони (напознатији Џонстон и Мистаја), клисуре, простор под сталним снегом и ледом, ледници (најпознатији Колумбија глечер површине 300 km² и дебљине до 300 m уз границу са НП Џеспер), ледничке долине, ледничка језера (најзначајнија Луиза - зелене боје и дубоко 90 m, Миневанха - највеће, Морејн, Пејтон), чисте реке, водопади, брзаци, сумповити термални извори, четинарске шуме, патуљасто дрвеће (изнад 2.000 m), шумски плодови, лековито биље и планински пашњаци, ендемске и друге козе, карибу јелени, црни медведи, вукови, којоти, пуме, веверице те орлови и друге птице. Овде је много планинских простора погодних за планинарење и алпинизам, а такође и за скијање и друге зимске спортове. По језерима се могу возити чамци, а по рекама кану или кајак.

До појединих делова парка може се стићи аутомобилом, а има простора за кампере. У време оснивања (1885) Банф је имао површину свега 26 km², а основан је превасходно због заштите сумпоровитих термалних извора. Име је добио по градићу Банф, који је данас значајно туристичко место. Поред града Банфа у парку је познато и туристичко место Леик Луиза. У време насељавања ових простора парк је био познат и по великом броју шумских бизона (нешто мањи од преријских бизона), који су интензивно ловљени па су искорењени. Малобројни примерци шумских бизона, који се данас срећу у парку, потичу из националног парка Вуд Бафало.

На овом граничном сектору Алберте и Британске Колумбије није атрактиван само Банф, већ се у низу јављају још три национална парка. Са северозапада на Банф се надовезује национални парк *Џеспер* (10.878 km²), а уз југозападни обод у Британској Колумбији су национални паркови *Јохо* или *Јоухоу* (1313,1 km² - заштићен део прекрасне природе западних падина Стењака у Британској Колумбији) и *Кутенеј* (1406,4 km² - у изузетној природи посебно се наглашава заштита прекрасних радиумских врућих извора), па читав заштићени комплекс има површину 20.238,5 km². Сва четири национална парка располажу изузетним вредностима, посебно природним, па представљају баштину UNESCO-а. На ове паркове настављају се и четири провинцијска парка: Вилмор на северозападу, Робсон и Хамбер на југозападу и Есимбоун на југу, те велики шумски резерват са источне старне, па је заштићена природа занатно простарнија. Џеспер је основан 1907. године, а име је добио по истоименом градићу. И овај парк красе планински гребени и тешко приступачни врхови. Највиша је Робсон планина са 3.954 m, а за планинаре и алпинисте интересантна је и планина Идит Кавел. Подно снежних планинских врхова су ледничке долине и ледничка језера, реке, кањони, водопади (у долини низводно од Колумбија глечера су Санвапта и Атабаска водопад), пашњачке површине и шуме, те разноврсан животињски свет.

Национални парк Вотертон језера На крајњем југу Алберте, уз границу са Британском Колумбијом и са САД налази се релативно мали национални парк Вотертон језера (505 km²). Овај национални парк се наставља на парк Глејшер, који је уз границу на територији САД. Заједно чине Вотертон-Глејшер светски парк мира, први те врсте у свету, који симболизује добросуседску сарадњу и разумевање, а заштићује изузетне природне вредности. За национални парк Вотертон је проглашен 1895. године. Парк обухвата део разводног гребена Стеновитих планина, са највећом висином од 2.904 m и бројне планинске гребене и врхове преко 2.000 m. Мада су Стеновите планине издигнуте у мезозоику, овде се срећу и геолошке структуре из прекамбријума старе 1,6 милијарди година. У Вотертону су бројне интересантне глечерске и речне долине, те језера са бистром водом. Јужнији положај овог парка у односу на остале на канадском планинском западу, утиче и на нешто топлију климу (мада се зими температуре могу спустити и до -40°C), са више падавина (до 1.000 mm). На топлије зиме утиче појава топлијег и сувог ветра (Чинук), који дува са југа, те проузрокује отапање снега, а често и поплаве. Планински гребени, поред погодности за планинарење, обилују разноликим биљним врстама (преко 970 врста), међу којима је 16 заштићених (посебно месечева и медвеђа трава - симболи парка). Парк обилује и великим бројем животињских врста (преко 250 врста птица, 24 врсте риба, 60 врста сисара - најзначајнији су гризли, јелени и козе), 10 врста гмизаваца и друго. По парку су бројне уређене планинарске стазе, а до неких планинских сектора може се стићи и аутомобилима. На више локалитета постоје сектори за кампере и површине за пикнике.

Олавик национални парк (12.200 km²) је заштитио артичку дивљину острва Бенкс. *Ојуутук* (19.707,4 km²) је на Бафиновом острву у природним условима северних климатских и других природних екстрема. *Бриус полуострво* (154 km²) је парк уз источну обалу Хјурон језера са интересантним каменитим обалама у старим архајским стенама. *Кеип Бретон хаиленд* (948 km²) национални парк на североистоку Нове шкотске, где је истраживач Кабот почео своје познанство са овим континентом, а у парку се посебно истичу спектакуларни клифови. *Елк острво* (194 km²) је источно од Едмонт у Алберти, а заштићује преријску оазу и угрожене врсте. *Феитом Фаив* је национални парк под водом Хјурон језера, односно у његовом Џорџијан заливу, са спектакуларним

подводним светом. *Фоурилон* (240,4 km²) је на истоку Кебека (Квебек) на полуострву у заливу Светог Ловренца, подно Ноте Дам планина, а заштићује интересантан копнено-морски амбијент. *Фанди* (205,9 km²) уз истоимени залив у провинцији Нови Брансвик, са заштићеним делом атлантске обале у заливу са највишим плимским таласом на свету. *Оства Хордхијан залива* (25,6 km²) национални парк, којим је заштићено неколико малих острва у заливу Хјурон језера, са веома интересантном природом на старим стенама. *Глејшер* (1.349,3 km²) се налази у јужном делу Британске Колумбије, на преко 3.500 m високим гребенима Стеновитих планина, са изузетним глацијалним пределима и четинарском шумом. *Граследс* (906,4 km²) је парк на две издвојене површине у Сескечевену (уз границу са САД), са заштићеном преријском ретком травом, фосилима диносауруса и подручјим "бадландс". *Грос Моурн* (1.805 km²) је на северозападној обали Њу Фаунланда, са прекрасном природом припада баштини UNESCO-а. *Гваи Џанас* (1.103 km²) је парк на јужном делу острвске скупине Квин шарлота, са прекрасном обалом, планинском унутрашњости под бујном шумом. *Аивевик* (9.750 km²) је национални парк на северу Јукон Територије уз залив Мекензи и границу са Аљаском, а највећим делом прекрива га стално замрзнуто земљиште, поред реке Фирт и на обронцима Британских планина, по коме се крећу стада карибуа. *Кеџимкухик* (403,7 km²) у југозападном делу Нове шкотске са историјском рутом којом су преношени кануи. *Клоуен* (22.013,3 km²) национални парк и резерват у југозападном делу Јукон Територије, представља наставак Ренгел парка на Аљасци и заштићује прекрасне планинске врхове (највиши врх Канаде - планина Логан 5.959 m) са ледницима, ледничким језерима, речним долинама, изузетном вегетацијом и животињским светом, а припада баштини УНЕСЦО-а. *Коучибоуџак* (239,2 km²) у Новом Брансвику са интересантном академијском мешавином обалског и унутрашњег начина живљења. *Ла Маурицие* (536,1 km²) је национални парк у јужном Кебеку, са језерском природом, шумовитим брежуљцима и старим кануима. *Моунт Ривилстоук* (259,7 km²) у југоисточном делу Британске Колумбије, са влажном шумом кедре, у којој су поједина стабла стара 1.000 година, те са спектакуларним планинским гребенима. *Нахани* (9.300 km²) у југозападном делу Северозападне Територије, уз истоимену реку, где су заштићене четинарске шуме и животињски свет тајге. *Поинт Пели* (15 km²) у јужном Онтариу, представља најјужнији део Канаде. *Принц Алберт* (3.874,3 km²) је национални парк у средишњом делу Сескечевена, са очуваном четинарском шумом и дивљим животињама. *Острво Принца Едварда* (21,5 km²) је национални парк на истоменом острву, са заштићеним појасом прекрасне обале. *Поукескве* (1.877,8 km²) у Онтариу на североисточној обали Горњег језера, кресе дивни облици у старим стенама језерске обале. *Елсмер острво* (37.775 km²) по величини друг парк у Канади, на северном делу острва Елсмер, са изузетно разломљеним рељефом у поларним условима. *Ридинг моунтаин* (2.937,1 km²) је у југозападном делу Манитобе, са заштићеним делом стрмих старих планинских стеновитих површина. *Острва Сент Лоренца* (8,7 km²) је најмањи национални парк Канаде, у оквиру кога је неколико малих острва у кориту истоимене реке у Онтариу. *Пацифик рим* (493 km²) обухвата стрмо и каменито обалско подручје југозападног дела острва Ванкувер са интересантним чивим светом. *Тера Нова* (399,9 km²) је национални парк, са заштићеним најисточнијим каменитим деловима Апалача на источној обали Њу Фаундланда. *Туктут Ноугеит* (16.340 km²) у Северозападној Теритотрији, са простором у коме живе крда плавичастих карибуа. *Вунтут* (4.345 km²) се налази на северу Јукон територије, а у њему су заштићене јужне падине Британских планина. *Веинуск* (11.475 km²) на западној обали Хадсоновог залива, је једно од највећих светских станишта поларног медведа. *Вуд Бафало* (44.802 km²) је најпространији парк, који се налази у јужном делу Северозападне Територије и на северу Алберте, а представља баштину УНЕСЦО-а, са заштићеним крдима шумских бизона у очуваном простору прерије.

Огромно пространство Канаде са значајним атрактивностима, у неким другим околности (да је ближе Европи) вероватно би привукло још већи број туриста, али треба додати да би оставрене туристичке посете биле знатно мање да први сусед није најмоћнија држава на Земљи, односно САД.

ТУРИЗАМ СРЕДЊЕ АМЕРИКЕ

Средња Америка поред осталог, носи тај епитет «латинска» (заједно са Јужном) који је установљен на основу њеног историјског и друштвено-економског развитака. Конкретно, тим просторима културно-цивилизацијски печат дале су латинске нације - Шпанци и Португалци, а такву улогу у Северној Америци имали су Енглези.

Након великих открића, већ почетком XVI века, европска цивилизација и њена експанзија довела је све континенте по први пут у директни контакт, а све друге цивилизације и културе на Земљи, па ни америчка коју су представљале старе културе Астека, Маја и Инка, нису могле пружити више од слабог отпора. Како нас учи историја – до 1500. свет се углавном наметао Европи; од 1500. године Европа се наметнула њему. То наметање најпре је осетила баш Америка, поготово средња и јужна. Старе америчке цивилизације биле су уништене већ до 1535. године; европска експанзија се управо са њима најпре «обрачунала». Ернан Кортес (1485-1547), освајач Мексика и стваралац Нове Шпаније у средњој Америци, остао је забележен у историји као сурови рушитељ цивилизације аутохтоне Америке. Поткрај XVI века Шпанци и Португалци су већ створили велике империје, а демократиона линија између њих, која је уставновљена у Тордесиласу 1493. булом папе Александра VI, ишла је линијом север - југ која је удаљена од Капвердских острва (југозападно од Канарских острва) око 1,5 милион морских миља. Тако су се Шпанци отиснули из својих пробитних утврђених лука (Картагена, Вера Круз, Хавана, Сан Хуан - Порто Рико и др.) на северозапад (Калифорнија) и југ Северне Америке (Луизијана, Тексас, Флорида), те на југозапад поред пацифичке обале све до Огњене земље, а Португалци добијају превласт над целим Бразилом. Прво шпанско насеље на Пацифику била је Панама (1519), а на Атлантику португалско Баиа (Bahia, 1549). Остале европске силе (Енглеска, Француска, па и Холандија и Данска) укључиле су се у колонизацију Латинске Америке тек половином XVII века, циљајући најпре на Карипска острва као централни простор између двеју Америка. Иберијска надмоћ у обе Америке озбиљно је била угрожена. Готово свака европска држава која је излазила на атлантску обалу основала је плантаже у Карибима. Међутим, културни печати и традиција Латинске Америке остала је до наших дана «латинска» То се одразило на њен глобални друштвено-економски развој јер, Шпанија и Португалија, онда када су у развоју Латинске Америке морале највише учинити, оне су на европској историјској позорници спале на ранг другоразредних па на трећеразредних империјалних сила.

Данас се на латиноамеричком простору налазе углавном земље у развоју које због свога општег економског стања не могу много да улажу у туризам, као што и њихово становништво нема тих економских могућности које би му омогућиле да знатније учествује у светским туристичким токовима. Због тога се на том подручју јављају озбиљни проблеми туристичке привреде, као што је мањкање приватних туристичких капацитета, власнички односи у туристичкој инфраструктури у којима доминира северноамерички капитал, друштвена врења са захтевима да се изврши национализација хотела и других објеката јер добити од туризма и сл. Насупрот друштвено-економским проблемима стоје изванредни природни услови за туристичку привреду. То се нарочито односи на Средњу Америку која раздваја два океана и спаја два америчка континента и карипска острва, која су се као бисери расула у тропској и суптропској зони Карибског мора и Атлантика. Управо у том подручју туризам је делимично успео да се укључи у светску туристичку привреду са перспективом која обећава још већи успон. Зато о том подручју, полазећи управо са аспекта туризма, треба још понешто рећи.

ТУРИЗАМ МЕКСИКА

Мексико је федерална република (1.972.547 km²) у јужном делу Северне Америке; простире се на прелазу из Северне у уску превлаку Средње Америке. На северу граничи са САД, а на југоистоку с Гватемалом и Белизеом. Са запада је Тихи океан, а на истоку Атлански океан (Мексички залив). Према процени 2021. године у Мексику је живело око 125 милиона становника.

ПРИРОДНЕ ОСНОВЕ ЗА ТУРИЗМА У МЕКСИКУ

Северни део Мексика обухвата најшири део државног територија; састоји се од два планинска ланца Истична Сијера Мадре и Западна Сијера Мадре, који међусобно затварају Мексичку висораван (meseta). Источна Сиера Мадре (3664 m) спушта се према истоку у низију реке Рио Гранде, која отиче у Мексички залив, а Западна Сиера Мадре (3150 m) у врло уску приморску равницу Калифорнијског залива. Према југу се оба планинска ланца међусобно приближују и с низом вулкана (Попоцатепетл 5452 m, Оризаба 5700 m, Колима 3960 m, Толука 4558 m) окружују средишњу завалу, у којој се налази већи број језера. У томе крају врло је жива вулканска и сеизмичка активност. Најјужнији део Мексика заузима долина реке Балсас, коју с југа затварају планине Јужне Сијера Мадре (3703) и вулкански Чипас (Chipas). Мексику припадају два полуострва: Калифорнија (Encantada 3078 m) на западу и Јукатан на истоку. Јукатан је ниска (до 200 m) кречњачка плоча грађена од терцијарних кречњака, док је планинска Калифорнија грађена од старих стена, које су покривене млађим наслагама и изливима лаве.

Клима је на северу суптропска, а на југу тропска. Пресечна јануарска температура ваздуха износи на северу 10⁰С, на југу 25⁰С, а јулска у унутрашњости од 18⁰ до 20⁰С, у приморју од 26⁰ до 30⁰С. У котлинама и на равњацима планинских делова температура често падне у јануару и до -20⁰С. То су крајеви који имају карактеристике континентске климе с топлим летима и хладним зимама. Због влажног североисточног пасата, источно приморје и источни пристранци гора примају више падавина (од 4000 до 5000 mm) од приморја Тихог океана (око 1000 mm). Котлине и високи платои унутрашњих планинских делова примају од 200 до 500 mm, а северозападни делови Мексика око 100 mm. У југоисточном делу тропског Мексика, нарочито око залива Кампече (Campeche), разликују се три висинска климатско-вегетацијска појаса: најнижи појас (до 800 или 1000 m) је tierra caliente (врुћи појас, с високом температуром (23-27⁰С) и великом количином падавина од 3000 до 5000 mm), од 800-1000 m до 1800-2200 m је tierra templada (умерени) с умереном климом 18-23⁰С, која је повољна за живот и рад човека, и изнад 1800-2200 m (до 4000 m) је tierra fría или хладни појас (9-18⁰С), где су годишња доба (особито лето и зима) изразита.

Највеће су **реке** Северни Браво, Балсас и Сантиаго, које из средишњег планинског подручја теку према Тихом океану. Остале су реке Тихог океана кратког тока. Већа је река Мексичког залива Пануко; у залив Кампече утичу Рио Гранде де Чиапас и Усумакинта (Usamacinta). Реке које с унутрашњих планинских падина теку на Мексичку висораван, утичу у језеро Мајан (Mayán), или се губе у песку.

На северном и североисточном суптропском делу Мексика, нарочито по унутрашњим платоима и котлинама, превладава ксерофитна **вегетација** (кактуси, агаве и др.) пустињских степа и полупустиња, а нешто јужније саванска. На околним планинама су листопадне и четинарске шуме умереног појаса. У јужном и југоисточном делу, тропском делу нарочито у јужном приморју Мексичког залива и око залива Кампече су тропске кишне шуме, у приморју Тихог океана светле листопадне шуме, а на планинама листопадне и четинарске шуме умереног појаса. Највиши су планински врхови покривени снегом.

Обала океана је на западу отворена, без острва испред обале, слабо разуђена, има мало природних лука, стрма, готово целом дужином планински ланци спуштају се до Тихог океана, а

само је уски појас приморска низија. На северозападу је Калифорнији залив, који дубоко улази у копнени део Мексика. На истоку је обала Мексичког залива, такође слабо разуђена, претежно ниска, лагунаста, а уз обалу пружа се појас приморске низије. Обала полуострва Јукатана је ниска и мочварна с порстраном приморском низијом. Између Јукатана и континенталне обале је дубоки залив Кампече, а дуж обале је неколико мањих острва.

ДРУШТВЕНЕ ОСНОВЕ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА У МЕКСИКУ

Археолози су утврдили да су на тлу Мексика најстарије кулуре *Цакатенка* и *Тикомана*, чији остаци се везују за период између 3000. и 1000. година пре нове ере. Постоје претпоставке да су ове културе и много старије. О овим културама сведоче гробови из Копилка са глиненим фигурицама ("лепе даме"), као и најстарија пирамида у Мексику - Куикулка. Она представља претечу пирамида, са обликом који се назива маунд - једнаоставна вештачка хумка са језгром од камена, које је прекривено опеком сушеном на сунцу. Пирамида Куикуилка делимично је прекривена лавом при ерупцији вулкана Кситле, слојем дебљине 6-8 m. Сматра се да је ова природна катастрофа уништила ову културу. По анализи лава је стара 8.000 година, а ако је тај податак тачан, култура Тикомана била би старија 1000 година од било које познате културе. Према другој теорији ерупција Кситле била је нешто пре Нове ере, када се становништво иселава према североистоку и оснива Теотиуакан.

Поуздано је утврђено да се култура *Олмека* развијала од 500. до 100. година пре нове ере (по некима од 1200. године пре нове ере до 6. века). Реч "олмеци" је астечког порекла и означава народ топлих територија, који је живео на обали Мексичког залива (земља каучука). Њихови центри су били: Ла Вента, Трес Запотес и Серо де Лас Мезас. Имали су прво хиероглифско писмо и рачунање времена. Њихове скулптуре карактерише мешавина људских и животињских црта. Карактеристичан је мотив јагуара и велике камене главе са негроидним цртама лица. *Запотеци* се сматрају настављачима олмечке цивилизације, а живели су у покрајини Оаксака, западно од Теуанотепечке превлаке. Били су ратнички народ, који је поштовао култ јагуара. Са цивилизацијом Запотека стапа се *Мистечка* култура. Цивилизација *Теотиуакан* се развија од 200. године пре нове ере до 900. године, у близини данашњег главног града. Држава *Толтека* се развија између 7. и 12. века, са главним градом Тула. Толтеци наслеђују културу Теотиуакана.

У хаотичним приликама након пада Туле у 12. веку, појавиле су се супарничке државе *Чичмека* и градови - државе *Отоми* и *Кулуакан*. Сматра се да се култура Чичмека развијала од другог миленијума пре нове ере, али на знатно нижем нивоу од околних (примитивна земљорадња и лов) и без религијских утицаја. Средишта Чичмека су била северозападно од подручја данашњег главног града и средишње висоравни, у државама Колима, Халиско и Најарит. Након пада Туле Чичмеци насељавају средишњу висораван, прихватају Толтечку културу, језик и уметност. Планине североисточно од средишње (Анауачке) висоравни и обалу подно њих насељавали су *Хуастеци*, који су били део Маја, али су се одвојено развијали. На Мексичкој висоравни, све до доласка Шпанаца, развијала се и култура Толтека. Прва престоница Толтека била је Ел Тахин, а у време шпанског освајања средиште им је био град Семпоала. *Отоми* су старо племе средишње висоравни, који су касније потпали под утицај Теотиуакана, а у 13. и 14. веку оснивају своју државицу са седиштем у Ксалтокану.

Државе Чичмека, Отоми и Кулуакан покоравају нови освајачи *Тепанеки* и организују своју државу у средишњем Мексику, са главним градом Тлаксакала. Њу је 1428-31. обориио савез градова на челу с *астечким* градом Теночтитланом (данас Мексико). Иначе, Астеци или Месици постају значајан фактор од 1324. године, када се насељавају на острва у језеру Тескоко. Преузевши хегемонију у савезу (Теночтитлан, Тескока и Тлакопана) Астеци су своју власт проширили од Тихога до Атланског океана и до граница данашње Гватемале (38 покрајина).

На простору јужног Мексика (државе Чиapas, Кампече, Јукатан и Квинтана Ро), у Гватемали, Салвадору, Хондурасу и Белизеу, већ од 1000. године пре нове ере развија се цивилизација *Маја*, а од 300. до 1000. године је у периоду класичног раздобља. Ова цивилизација напредује уз значајну пољопривредну производњу и на бази наводњавања, а посебно важни производи су: памук, пасуљ и кукуруз. Раније се сматрало да је Старо царство Маја било на подручју Чиапаса, Гватемале и Хондураса, а да се у 9. веку померају на Јукатан. Међутим, у новије време, је доказано да су Маје и у "старом периоду" живеле на Јукатану, а да је у "новом периоду" Јукатан доживео процват.

У првој половини 16. века (1519) у Мексико стижу *шпански освајачи*, које предводи Hernán Cortés и 1521. након крвавих борби заузимају Tenochtitlán (Теночтитлан), руше астечку државу и до 1526. углавном довршавају освајање Мексика. У земљи, која је чинила највећи део тзв. Нове Шпаније власт су имали велепоседници и црква. Поред сукоба између индијанаца и белаца, Шпанци су своју колонијалну власт одржали до 1810, односно 1820. Од 1810. до 1821. водила се борба за независност, која је почела устанком сељака (угушен 1815), а наставља се као борба за независност (проглашена 1820). Године 1823. одваја се Гватемала и друге земље уз јужну границу, а 1824. Мексико постаје федерална република, чији развој обележују дуготрајне борбе за власт између конзервативаца и либерала. За диктатуре Antonija Lopeya de Santa Anna (1833-54), Мексико је у рату са САД (1846-48) изгубио подручје од Тексаса до Калифорније. Либералне реформе Venita Juárez (Устав 1857) узроковале су буну реакционарних групација и грађански рат (1857-1860). Међутим, проглашење двогодишњег мораторија за спољне дугове ради поправљања тешке државне ситуације довело је до оружане интервенције Француске, Шпаније и В. Британије, у којој су након 1862. устрајали само Французи (1863. ушли су у Мексико и прогласили 1864. аустријскога надвојводу Максимилијана мексичким царем), али су се и они морали 1866. повући (неуспеси у борби против Мексиканаца и политички пртисак САД). Диктатура Josea Porfirija Diaza (1877-1911) омогућила је богаћење велепоседника и иноземних капиталиста и довела становништво у велику беду. Такав је развој резултирао 1910. у револуцији (Pancho Villa, Emilio Zapata); борбе су се смириле тек доношењем демократског устава 1917. којем се посебно супроставила католичка црква. Нови рестриктивни закони против клера појачали су спор у који се умешао Ватикан и који је досегао врхунац 1919-31. Уочи II светског рата одлучније је провођена аграрна реформа, национализиране су железнице и петролејска индустрија. Мексико се истакнуо као противник европског фашизма и 1942. објавио је рат силама Осовине. Настојање да се земља друштвено и политички консолидира (студентски немири 1968. и 1971) те ојача (настављена подела земље беземљашима, национализација електроиндустрије и индустрије бакра) значајно је за послератни развитац. Желећи бржи развој Мексико је узимао кредите, па је данас једна од најзадуженијих држава света.

Данашње становништво Мексика највећим делом је сконцентрисано на средишњој висоравни (15% површине, 50% становништва). У структури становништва доминирају местици (мешавина индијанаца и белаца - преко 60%), док је чистокрвних индијанаца 30%, а 10% су Креоли - потомци досељених Шпанаца.

Најстарија уметничка дела очувана на подручју Мексика припадају култури Олмека (500-100. одина); то су дивовске камене главе високе 2,5 m, монолитне статуе и ситна пластика архајских обележја. И археолози су у дилеми да ли је комплекс храма Монте Албан, западно од превлаке Теуанотепек, припадао Олмецима или Запотецима који се сматрају настављачима олмечке културе. Мистечка култура, са центром у Митли, се стапа са запотечком, а врхунац достиже око 8. века. Мистеци су имали сликовно писмо и били су велики мајстори керамике, украса од злата и геометријских орнамената. Њихову уметност и науку преузели су Астеци, који су их поробили крајем 15. века. У доба културе Теотихуакан (200-900) настају велике степенасте пирамиде, храмови с пластичном и сликаном декорацијом. Култура Теотиуакан, по развијености, може се поредити са грчком цивилизацијом. Они су познавали календар, лечење травама, знакове за бројеве

и хиероглифе, фреско сликарство и друго. У овој култури први пут се појављује Квезалкоатл (Quetzalcoatl), врховни бог, такозвана "перната змија", које се касније среће и код Ацтека и Маја. Према легенди Квезалкоатл је био бели човек са брадом, који је дошао са истока да научи народ уметности, науци и привреди. Када је завршио свој задатак, вратио се на исток преко мора, али је обећао да ће поново доћи, што је за индијанце представљао долазак Кортеса и Шпанаца. На културу Теотиуакан наставља се култура Толтека (900-1200) и Ацтека (1324-1521). Толтеци су веровали у 52-годишње циклусе (4*13 година), које се смењују на Земљи. У овој ритмици смењивали су се периоди благог бога Квезалкоатла, бога мира, љубави и знања, са периодима таме, зла и смрти, представљених у богу Тескатлипока. Градња пирамида је текла такође кроз ове ритмове, односно сваке 52 године преко старе пирамиде подизали би нову (змијска пирамида код Тенејукте). Култура Толтека касније се спаја са културом Маја, што је посебно дошло до изражаја у граду Чичен Ица на Јукатану у 11. веку. Култура Толтека дала је доста споменика, а изузетну вредност има степенаста пирамида са 365 ниша, по једна за сваки дан у години. Толтеци су први изумели игру лоптом "пелоте" или "тлачтли" (слична великом тенису), која је имала ритуални значај и представљала игру богова са планетама. Ову игру су касније преузеле Маје и Астеци. Астечка (име по држави Азтлан из које су дошли и где су живели преко 1000 година) култура се формирала на темељу старих аутохтоних култура, а посебан печат дају јој околни верски обреди (људске жртве) вршени у храму (teocalli), на врху крње пирамиде. Преузели су врховног бога Квезалкоатла, уз свог бога Уицилопочтилију. Главни астечки град Теночтитлан представљао је особено урбанистичко решење; скулптуре обележавају монструозна остварења (статуе крвождерних божанстава, главе ратника, гротескне маске, керамика у облику главе).

Цивилизација Маја, која се развила у влажним тропско-суптропским условима проостора који је данас део јужног Мексика, Гватемале, Хондураса, Слвадора и Белизеа, достигла је велике културно-уметничке вредности (градови, пирамиде, храмови, хиероглифско писмо, календар), посебно на полуострву Јукатан, где се њихова култура у току столећа стапа с осталим мексичким културама, остварујући у свим гранама уметности посебан израз. Сматра се да Маје биле под великим утицајем Олмека, па се чак претпоставља да су Маје и Олмеци потицали из истог културног стабла, од којег су се Маје касније одвојиле, те да су Олмеци "пред Маје". Религија Маја била је савез између богова и људи. Богови су помагали људима у раду и обезбеђивали им храну, а заузврат су очекивали плаћање кроз молитве и приношење жртава. За Маје свет је био подељен у три хоризонта: Подземље, Земљу (Средишњи свет) и Небески свет. Кроз ова три подручја пролази небеска оса представљена светим дрветом сеибе (једна врстом дивљег памука). Небески свет је подељен на 13 делова, којима влада 13 богова под заједничким именом Окслахунтику (Тринаесторица). Подземље је подељено на 9 делова, којима владају Болонтику - деветорица богова. Између ова два хоризонта је Земаљски или Средишњи свет, који представља подручје преплитања и сукобљавања богова Неба и Подземља. Мајанско писмо хиероглифи представља врло сложен систем, који се може поделити у пет група: 1) бројчани, 2) календарски (сматра се да Маје време рачунају од 11. 08. 3114. године пре нове ере), 3) пиктографски (приказује предмете), 4) идеографски (приказује идеје) и 5) фонетски (за звукове и гласове). До сада је одгонетнуто око 800 хиероглифа, односно 30% знакова, од чега 5% чине бројеви. Маје су писале у колонама - одозго на доле и у блоковима - с лева на десно. Уз то, њихово писмо често је личило на ребус, који се читао асоцијацијом мисли на бази верске и митолошке традиције. Овим компликованим писмом и само делимично одгонетнутим, учене Маје су писале своје рукописе у којима су била скупљена знања о планетама, природи, религији и историји. Већина тих рукописа, који се називају кодекси, уништено је током шпанске владавине, а што нису уништили они уништила је џунгла и влажна клима, па је до данас знатно више очуваних споменика материјалне него духовне културе. Ипак, до данас су очуване три оригиналне књиге кодекса: Мадридски, Париски и Дрезденски. Мајански кодекси су свици, односно књиге које нису увезане већ су странице савијене као хармоника, израђене су од штављене коже или од коре једне врсте смокве, премазане соком каучуковца и странице

слепљиване фином облогом па се није могао приметити спој, а осликане танким перима и штапићима. Мадридски кодекс је састављен од два дела и када се рашири дугачак је 3,56 m. Сматра се да садржи неку врсту хороскопа и упуство свештеницима за његово коришћење. Чува се у Археолошко-историјском музеју у Мадриду. Париски кодекс, односно само фрагмент истог, дугачак је 1,45 m, а садржи неку врсту пророчанства. Дрезденски кодекс се чува у земаљској библиотеци у Дрездену. Сматра се да се овај кодекс састојао од веома великог низа листова и да вероватно потиче из Паленке, јер су неки цртежи у овом рукопису потпуно идентични са оним у храмовима у Паленки. Ако је то тачно, овај рукопис је стар око 2000 година. Дрезденски кодекс даје готово невероватне астрономске податке о путањама Месеца и планета, као и о њиховим помрачењима у прошлости и будућности. Једанест листова посвећено је кретању Венере. На два листа пише о кретању Марса, на четири о Јупитеру и његовим сателитима, осам о Месецу, Меркуру, Сатурну, Поларној звезди, сазвежђима Орион, Близанци и Влашићи, а пишу чак и о кометама. Више листова посвећено је борбама између планета, а на седам листова изнети су подаци о свим помрачењима Сунца и Месеца, која су се десила у прошлости и која ће се десити у будућности, тачно у дан, за стотине година унапред, укључујући чак и она помрачења, која се не могу видети. Из рукописа се закључује да су Маје знале за колико се Земља окрене око Сунца и то у четири децимале, односно за 365,2421 дана. Компјутери су израчунали да то време износи 365,2422 дана, док Георгијански календар рачуна са 365,2424 дана. Давни астрономи оперисали су са гигантским циклусима од 374.440 година са невероватном прецизношћу. Подаци о путањи Венере толико су тачни да у 100 година могу одступити највише 30 минута, а у 6000 година максимално један дан. Астрономска знања приказана у дрезденском кодексу представљају праву загонетку, јер Маје нису познавале телескопе или друге прецизне инструменте (или ми за то не знамо). Европски научници (Коперник, Бруно, Брахе, Кеплер, Галилеј и други) су до првих прецизних података о кржном кретању планета дошли тек у 16. и 17. веку, а у то време дрезденски кодекси били су већ старији од 1000 година. У периоду између 16. и 18. века појавило се релативно много књига у којима су учени индијанци записивали (на свом писму, али и на шпанском) историјске и религиозне текстове, односно све оно што се није смело заборавити. Тако су настала следећа веома вредна дела: Попол Вух (света књига), Тилам Балам (Књига о књигама, односно више књига о предањима, пророчанствима и ситоријским подацима), Анали Какчикела, Рабинал Аћи, Запис господара из Тотоникапана и друга.

Мексичка племена, упркос удаљености, недостатку возила и товарних животиња, нису живела изоловано, већ су путовала (ратови, трговина, ходочашћа) и створила нове културе, као спој различитих цивилизацијских достигнућа.

Шпански освајачи разорили су градове и насеља и уништили небројена дела пртколумбовске ере. У властитој активности они следе дух и стилске облике матичне земље – елементне готике, платереског стила а најпосле барока. Посебни мексички барок с преобиљем сликовитих декоративних детаља долази у XVII и XVIII веку до изражаја у архитектури великих катедрала, бројних цркава и палача раскошним интеријерима; у томе се деломце одржава и ликовна особеност древних мексичких култура. Сликарство и кипарство под јаким је утицајем шпанских барокних мајстора. Поткрај XVIII века јавља се каласицизам, а затим утицаји оновременских европских струјања, најпосле француског романтизма. Архитектура XIX века јавља се класицизам, а затим утицаји оновременских европских струјања, најпосле француског романтизма. Архитектура XIX века следи европски историцизам, а у сликарству и примењеној уметности долази до покушаја надовезивања на индијанске узор. Нагли развитак градова у XX веку има као последицу интезивну архитектонску активност, која иде укорак с европским и америчким функционализмом у градњи насеља, стамбених блокова и небодера, при чему се примењују железно-бетонске конструкције, често с поликромном оплатом. Међу најсавременије урбанистичко-архитектонске реализације спада насеље с небодерима “Ciudad satélite» те спортски објекти код града Мексика, а у самом вишемилионском граду репрезентативни управни, јавни, стамбени, хотелски и др. објекти. Од савремених архитеката истичу се J. O’Gorman, M. Pani и

натурализовани Шпанац F. Candela својим решењима, у којима се спаја монументалност с утилитарношћу. Посебно је занимљива теденција деломичног усвајања претконквистадорских традиција, како то показује нови Свеучилишни град у Мексико Ситију.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ТУРИЗМА У МЕКСИКУ

Сједињене Државе Мексика су планинска земља на северном рубу тропског света, а везе између рељефа и климато-вегетационих појасева, може се рећи, «живот значи». То је ударило печат начину живота у Мексику и без те вертикалне зоналности Мексико не би био оно што јесте, нити би у туристичком смислу могао да постигне оно што данас има. Овако, он представља својеврсну природну разноликост; он је тропско-приморска и хладна планинска земља, све то на једном релативно уском и издуженом географском простору који још, поред те разноликости, има изванредно значајану саобраћајно-географску, стратешку и цивилизацијску мисију између значајних географских подручја света. То су ресурси на којима Мексико настоји да изгради своју туристичку привреду и већ сада се може рећи да ће се на њиховим основама обезбедити њена перспектива.

У развоју туризма Мексика, посебно је важан период између 1950-60. године у којем је Мексико водио једну амбициозну политику туристичког развоја која би требало да привуче туристичку клијентелу. Као и свака земља у развоју, и Мексико је имао у виду чињеницу да развијена туристичка привреда може да допринесе разрешавању дебаланса у државним финансијама. Заиста, захваљујући тој политици, пораст туризма је био релативно брз и туристичка привреда се попела на друго место у спољној размени, чак су познати економисти очекивали да туризам буде својеврсни бум – да омогући већу спољнотрговинску размену и тако постане снажна брана за инфлацију а истовремено и покретач глобалног економског раста.

У последњих неколико година Мексико посећује око 20 милиона страних туриста. Међутим, у томе учествује велики постотак грађана САД. Иако већи део тих туриста стиже авионима, постоје четири велике аутомобилске руте, на тој такорећи отвореној граници преко којих се слива тај силни туристички свет из САД; Галт рута панамеричком аутострадом преко граничног места Nuevo Lareda, прва која је отворена и још увек је најважнија јер повезује амерички југоисток са мексичким североистоком и најбрже доводи америчке туристе у средиште Мексика. Друга иде преко мексичког пограничног града Pedras Negras и америчког Igl који Американци зову Igl пролаз; она такође гравитира источном Мексику и обалама Мексичког залива. Трећа је рута Sinbad Huarez или централна рута јер пресеца мексичко-америчку границу приближно на њеној половини између Мексичког залива и Калифорније. Четврта или западна рута иде преко Nogalesa, граничног места на крајњем северозападу и усмерена је према Калифорнијском заливу и дугој пацифичкој обали Калифорнијског полуострва. Ти дневни или викенд-туристи који користе те устаљене граничне прелазе задржавају се у Мексику у просеку 24 часа, углавном у пограничним областима. Нпр. градић Tihuana, насупрот америчком San Diegu прими до 130.000 америчких викенд-туриста недељно. Разуме се да многи туристи долазе више пута. Ради се заиста о отвореној граници, а с друге стране, о различитим друштвено-економским условима живота у две суседне државе. Американци у Мексику троше на сувенире, услуге које су овде јефтине, укључју се у забавни живот Мексика, користе повољније услове исхране (све оно што земља нижег животног стандарда може да пружи), све до коцкарница и ноћних клубова. Зато су туристи северног суседа добродошли. Мексикански туристички стручњак Наваро износи да мексички приход од пограничног туризма расте високом стопом од око 11% годишње, а очекује се да буде већи, што свакако зависи од умећа туристичке понуде домаћина.

Мексико је велика земља, а с обзиром да је земља у развоју и не може да пружи своје становништву масовна путовања као вид инсотраног туризма као што то могу економски развијене

САД и земље западне Европе. Мексико треба логично претходно да развије домаћи туризам. Мерећи европским стандардима, дистрибуција ботаства је као 10 : 90 у корист тих 10% становништва које има довољно висок животни стандард да би се евентуално упутило у инострани туризам. Као и другде, и у Мексику су путовања у иностранство знак статуса. Примећено је повећање туриста у иностранство, али највећи број Мексиканаца ипак остаје на домаћем терену. САД су поред домаћег туризма најчешће туристичко одредиште. Од оних 10% који имају статус иностраних туриста, преко 80% се креће по америчким просторима, а само мањи део стиће до Европе или других ванамеричких туристичких средишта. Од тих 10% добар део путује у иностранство из пословних разлога. За иностране туристе у Мексику, најфреквентији је период јуни - август, као и у Европи, што је везано за летњи школски распуст. Инострани туризам у Мексику концентриран је у релативно малом броју традиционалних туристичких центара. Мексико Сити, главни град велике државе и велика урбана агломерација (око 20 милиона становника са преграђима), најфреквентнији је туристички центар Мексика. Изграђен је на надморској висини око 2.250 m. У условима мексичке вертикалне зоналности има просечну годишњу температуру ваздуха од 15⁰С (као најтоплија подручја јужне Европе), али са дневним амплитудама и преко 10⁰С. Топлији период године је од априла до јуна, а најтоплији месец је мај са средњим минималним температурама 12⁰С и средњим максималним 27⁰С. За туризам није најповољније што је кишни период јун - септембар, када се просечно месечно излучи око 100 mm, мада се и у мају и октобру просечно излучи по 50 mm падавина. Просечна годишња сума падавина је око 850 mm. То је град великих контраста са много интересантних различитости: лепе грађевине, дивни паркови (Чапултепек, Аламеда и Хошимилко), арена за кориду (највећа на свету), богати музеји, импресивни остаци старе астечке културе која је била на врхунцу моћи поткрај XV века. Авенија Инсургентес је најдужа (30 km) у Мексико Ситију, и пресеца град (и Авенију Реформо) дијагонално од севера према југу, додирујући и туристичку зону Росе. Међу најпрометније и најважније спада и Авенија Бенита Хуареза са низом монументалних грађевина. Мексико Сити је подељен у 350 четврти (колонија), а најзначајнији делови су: Историјски центар, Зона Роса, Чепултепек и Паланко, Којакан, Сан Ангел и Хошимилко. Историјски центар је срце града (историјски, банкарски и пословни), а изграђен је на рушевинама астечког главног града Теночтитлана (био окружен водом). У средишту историјског језгра је главни градски трг Зокало и Аламеда централ (са истоименим парком), које окржује неколико блокова. Историјски центар је пун туристичких знаменитости из астечког и колонијалног периода, а око 1500 зграда је под заштитом. Трг Зокало је димензија 200 m пута 200 m, у време Ацтека са њега су водила три насипа која су спајала Теночтитлан на острву у језеру Тескоко, са осталим делом астечког царства. Центар Теночтитлана је био церемонијални зидом ограђени плато Теокали. У североисточном делу трга је археолошко налазиште са остацима главног астечког храма (Темпло мајор). Поред је Музеј Темпло мајор у коме су изложени ископани астечки предмети. На северној страни трга је катедрала Метрополитен (1573-1788) - највећа у Латинској Америци (висока 60 m, површине 5.208 m², са 16 капела и 27 олтара), подигнута кроз неколико архитектонских стилова, по узору на оне у Толеду и Гранади. Национална палата, седиште мексичке владе, заузима источну страну трга, а на јужној страни је зграда Владе федералног дистрикта. Национална палата је подигнута на месту палате астечког владара Монтезуме II, коју је Кортес срушио 1521. Прва палата је уништена 1692, а после тога је одмах подигнута друга на којој је 1920. дограђен горњи спрат. Палату красе живописне слике Дијега Ривере, које представљају његово виђење развоја мексичке цивилизације. На Зокалу се одвијају најважније јавне свечаносети и војне параде, а сваког 16. септембра овде је велика прослава Дана независности. Северно од Метрополитен катедрале је Трг Санто Доминго, на коме доминирају стубови колоне повезани луковима и барокна црква Св. Доминго из 1736. године. Црква је подигнута на месту палате астечког владара Чаутемока. Насупрот цркви је палата из 18. века у којој је у прошлости био штаб Инквизиције, а данас је у њој Музеј мексичке медицине. У Историјском центру је и Кућа плочица (1596), једна од најлепших мексичких барокних грађевина.

Источно од Куће плочица је барокна Палата Итурбиде (1780). Аламеда је велики парк у центру града, око кога су неке од најинтересантнијих грађевина, међу којима доминира Палата лепих уметности, од белог мермера (1904-1934). Поред галерије у палати су и позориште, велика концертна дворана, књижара и кафе. Северно од Аламеде је Трг три културе, који симболизује спајање астечке и шпанске у местичку културу, односно у културу савременог Мексика. Трг окружују остаци астечког града Тлателока (такође био на острву у језеру Тескоко), црква Св. Сантијага из 17. века и зграда Министарства иностраних послова. У астечком периоду у овом граду је била највећа пијаца повезана насипом са Теночтитланом. На овом тргу Кортес је победио Ацтеке које је предводио Чаутемок. У близини су остаци главне пирамиде Тлателока и других астечких грађевина. У близини Аламеде је и Трг Републике, на коме доминира Споменик Револуцији, са гробовима Панчо Виле, Франциска Модера, Каранка, Карденаса и других. На овом тргу је и Музеј Револуције. Места добре забаве су тргови Идалго и Хардин дел центенарио. На Тргу Идалго доминира споменик Мигуелу Идалгу, а ту је и Кортесова кућа - бивша Градска кућа. Док на Хардин тргу централно место припада Којот фонтани. На оближњем Тргу Толоса доминира бронзана статуа коњаника, која представља шпанског краља Карлоса IV. Мексиканци је радије називају Мали коњ, не желећи да помињу име краља. Неколико познатих споменика налази се на Авенији Реформа, која повезује Историјски центар, Зону Росо и Чапултепек. Овај булевар европског стила изградио је цар Максимилијан 1860. године. Уз ову авенију су неке амбасаде, хотели, банке, ресторани, трговине, као и бројне упадљиве грађевине, скулптуре и споменици. Ту је статуа мексичког председника Бенита Хуареза, затим Кристофора Колумба, споменик Чаутемоку, бронзани споменик жене стрелца - Диана Казадора и познати Споменик независности. Споменик независности чине високи стуб и на његовом врху позлаћена статуа победе - жена са раширеним крилима (Мексиканци је називају Анђео). На основи споменика су приказани закон, правда, рат, мир и борци за независност - Мигуел Идалго, Висенте Гвереро и Хосе Марија Морелес, а унутра споменика су бисте Идалга, Игнација Аљендеа, Хуана Алдама и Мариано Хименаза и урне са пепелом Морелеса, Гверера и других. Споменик деци херојима је на главном улазу у Чапултепек парк. Посвећен је шесторици храбрих кадета Националне војне школе, који су 13. децембра 1847. пред освајачким америчким трупама бранили своју школу (била у замку Чапултепек) и погинули умотани у мексичку заставу.

Чапултепек је највећа зелена површина у граду, а са четврти Поланко представља најексклузивнији део Мексико Ситија. Ту су: Замак Чапултепек (подигнут на брежуљку обрашлом шумом, где је некада била астечка тврђава, а окружује га прелеп врт; овде је била резиденција вице краља Максимилијана, те резиденција мексичког председника, те од 1940. Музеј националне историје), Лос Пинос - службена резиденција председника државе, Мексички музеј модерне уметности, Национални антрополошки музеј, а ту је и велики број амбасада, скупи хотели, ресторани и бројне трговине. Кајоакан је у јужном делу града, познат као богато колонијално предграђе са старим кућама и поплочаним улицама из 16. века (слична је и четврт Сан Ангел). Средиште чине тргови Идалго и Хардин, а ту је и црква Сан Хуан Батиста. Кајоакан је био престоница царства Тапанека. Зона Роса или Пинк зона је западно од центра, где се од 70-их година 20. века скупљају уметници и књижевници, те се отварају бројне књижаре и уметничке галерије. Ту су луксузни хотели, ресторани и бутици, бројне занатске радње и антикварнице, дискотеке и барови, са бурним ноћним животом. Многе улице су затворене и претворене у пешачке зоне. Два километра јужно од четврти Сан Ангел је Универзитетски град - највећи универзитет у Латинској Америци, са неколико модерних здања. Универзитет је основан 1550, али је био затворен од 1833. до 1910. године. Највећи део универзитета је изграђен између 1950. и 1953. Хошимилко, око 20 km јужно од центра, представља испреpletену мрежу канала оивичену баштама и кућама, познату под именом Пловеће баште - остаци некадашњих чинампаса. Астеци су у плиткој води Хошимилка дела језера Тескоко, правили баште чинампас. Чинампаси су прављене тако што је на сплавове од трске набациван плодни језерски муљ, на коме је сађено воће и поврће. Пошто је сваке године

додаван нови муљ сплавови су тонули и тако су настајала острва, често покретљива (пловећа). Пошто је било потребно доста плодног земљишта, грађено је много пловећих острва, која су често и спајана и тако је настала мрежа канала дуга 180 km, која углавном и данас постоји и представља једну од највећих атракција Мексико Ситија, а посебно је атрактивна возња гондолама. Поред гајења цвећа Хошимилко је познат и по кућама од цигала, сјајним радњама и ресторанима уз канале, по производњи крпара, одеће и керамике са етно мотивима. У Хошимилку се годишње одрже 422 манифестације или фестивала, најчешће верског карактера, Највећи број манифестација везан је за цркву Сан Бернандино из 16. века, у којој су најлепше олтарске иконе у читавој Америци. Недалеко је Еколошки парк и један од најзначајнијих уметничких музеја у граду - Музеј Долорес Олмедо Патино. У северном делу Мексико Ситија је Базилика Гвадалупе (подигнута 1532. на месту где се сиромашном индијанцу указала Девица Марија), посвећена је Девици Марији и представља најзначајније светилиште у целој земљи. У ствари ту су две базилике једна поред друге - Стара и Нова. Овде се сваког 12. децембра одржава велики фестивал посвећен Девици од Гвадалупе. На Тргу Мексико, западно од јужног дела Авеније Инсургентес, налази се једна од највећих арена за борбу бикова у целом свету (50.000 места). Важан део живота и изузетан угођај за туристе представљају фиесте - разнолика улична славља, веома живописна и пуна темперамента, а лепе их шаролике боје традиционалних ношњи, бројни украси, плес, музика, храна и пића. Фиесте су базиране на мешавини религије и прешпанске традиције и грађанских церемонија. У Мексико Ситију се готово сваки дан одвија нека фиеста, почевши од Новогодишње (1. јануар) до Божићне (25. децембар) и дочека Нове године (31. децембар) на Тргу Зокало. Читава држава па и Мексико Сити не могу се замислити без живе музике у извођењу Маријача (труба, гитара, виолина и певач), тортиље (танка лепиња од кукурузног брашна, пуњена сирем или ситно сецканим прженим месом, печуркама, воћем, умацама разних боја и укуса и са доста љуте паприке, а додаје се и салса, сос од лука, парадјза, лимуна и зачина) и текиле (ракија која се добија дестилацијом сока агаве).

Године 2000. Мексико Сити је посетило 9.256.000 домаћих и страних туриста (нешто више од четвртине свих туриста који су посетили државу Мексико), који су остварили 18.437.000 ноћења, а то значи да је просечна дужина боравка око два дана, што упућује на претежно транзитни туризам, који допуњују пословни и екскурзионо-излетнички. Ови гости су имали на располагању 590 хотела, од којих 40 са пет, 78 са четири, 129 са три, 149 са две и 175 са једном звездом. Уз то било је и 19 објеката без категорије. Сви ови објекти укупно су имали 44.021 собе. Без обзира на кратак боравак туриста у Мексико Ситију искоришћеност хотела у последњих десетак година креће се од 57% до 63,5%.

У околини Мексико Ситија има доста туристичких атрактивности, а највећа је Теотиуакан (100. године пре нове ере до 700. године). Теотиуакан се налази 50 km североисточно од Мексико Ситија. Мало се зна о народу који је овде живео и зашто је крајем седмог века напустио овај град. Сматра се да је ово био највећи град прешпанске цивилизације, који је између 250. и 600. године имао око 200.000 становника, а заузимао је површину од 20 km². Био је центар највећег предшпанског царства које је обухватало 2/3 јужног Мексика, Гватемалу, Белизе, део Хондураса и део Слвадора. Данас представља можда највећу атракцију читавог Мексика, а можда и ширег простора. До данас је очувана Авенија мртвих дуга 2 km. Уз Авенију мртвих је већи број објеката. Најзначајнији је Пирамида Сунца (по величини долази иза египатских и пирамиде Чолули код Пуебле) са основом од 220 m² и висином од 70 m. Изграђена је око 100. године, од 3 милиона тона камења, цигала и крша. Око 300. године завршен је храм Кецалкоатла, који је красио врх пирамиде. До врха води 260 степеница. Пирамида Месеца се налази на северном крају Авеније мртвих, а висока је 50 m. Завршена је око 300. године, а испред ње је Трг Месеца, око кога се са лепо уређеним платформама налази 12 малих храмова. У центру трга је жртвеник. Цитадела је централна акропола, нешто виши плато на коме се налази 15 пирамида, од којих је најзначајнија пирамида Кецалкоалта (Перната змија) и храм Кецалкоалта. Име Цитадела дали су Шпанци који су мислили да је то тврђава, а ради се о огромном тргу који је опасан са зидовима дужине 390 m.

Поред наведених грађевина у Теотиуакану се налазе и бројне палате, а најпознатије су: Квезалпапалотла (Палата птице лептир) у којој су живели свештеници и Палата Тепантитла - свештеничка резиденција. Око град је још око двадесетак археолошких локалитета. Међу значајније спада Уексотла, која је неких 50 km источно од Мексико Ситија. Археолошко налазиште Тепостеко је 30 km јужно од Мексико Ситија, а Тенајука 15 km северно од града. Око 70 km јужно од Мексико Ситија, код града Гвернавака налази се археолошко налазиште Акванкветцалко.

Остаци моћне индијанске државе Маја у јужном Мексику и на полуострву Јукатан (али и у Гватемали, Салвадору, Хондурасу и Белизеу) такође привлаче пажњу бројних туриста. Туристичку понуду овог подручја употпуњују пространства добро очуване природе (прашуме, реке, водопади, лагуне, лида, море, разнолики животињски свет - јагуари, тапири, мајмуни, тукани, игуанае, бое... - и на копу и у мору). У летњом периоду за туристе су најчешће проблем високе температуре (средња јулска температура достиже и 40⁰С, јануарска је око 20⁰С), падавине (просечна годишња сума падавина је 1000-2000 mm) и посебно непогодна влажност (изнад 85%). Но, све то не спречава све већи број туриста да упознају ово невероватно подручје, где се често упуштају у авантуристичке активности. Највреднији остаци мајанске цивилизације у мексичкој држави Чиапас су уз границу са Гватемалом. У резервату Агва Азул (Плава вода, са истоименим водопадом) је археолошки локалитет Бонампак, посебно познат по осликаним зидовима. Недалеко је и Јашчилан - изгубљени град у сред џунгле. Нешто југозападније је планинско подручје око града Комитана, са археолошком зоном Тенам Пуенте, у којој су цивилне и религиозне грађевине изизетне лепоте. Чинкуилтик је једно од вреднијих налазишта у овој области, са око 200 муанда, игралиштем за пелоту и познатим Плавим бунаром. Туристи могу обићи и кањон реке Грихалве (дуг око 20 km, дубок до 700 m), у коме је неколико пећина и познати водопад Ускршње дрво, језера Монтебело и Колон. На острвцима језера Колон такође има археолошких налаза мајанске културе. Недалеко, код града Окосинга, налази се Тонина, највеће археолошко налазиште из неолита (900. пре нове ере). То је лавиринт храмова, палата и степеница. У средишњем делу Чиапаса налази се локалитет Паленкве, једно од најпознатијих археолошких налазишта Маја. Паленкве је чувени центар културе древних Маја, посебно познат по Храму натписа и саркофагу краља Пакала. Поред Паленке је познати водопад Мисол-Ха (30 m), који пада у језеро. Северозападно од Чиапаса у држави Табаско, на обали Мексичког залива је археолошки локалите Комалкаико.

Северније од Чиапаса је мексичка држава Кампече, која заузима југозападни део полуострва Јукатана. И овде су за туристе прави изазов остаци културе Маја и очувана природа. Највеће вредности су у резервату природе Калакмул, у коме је највећи комплекс тропских шума Мексика, простор веома погодан за еко-туризам и водене спортове. У оквиру резервата су археолошка налазишта Калакмул, Баламук и градови Чикана, Икспуил, Бекан и Рио Бек. Ови градови подигнути су такозваном Рио Бек стилу (укупно око 40 градова у државама Кампече и Квинтана Ро) - две или три масивне куле са лажним храмовима на врху, које имитирају пирамиде Тикала. На обали Мексичког залив (Баиа де Кампече) је лагуна Терминос, са много птица селица, богатом понудом еко-туризма и могућности разноликих активности на води. Северно од резервата Калакмул је локалитет Етцна (у Чанес стилу - грађевине са маскама чудовишта и врата у облику животињских чељусти) са чувеном петоспратном пирамидом. Централни део Етцне представља Велики трг (160*100 m) окружен са неколико група грађевина, међу којима доминирају Велики и Мали Акрополис. Велики Акрополис (150 m²) је квадратна плаформа, којој се прилази великим степеништем, оивченим пирамидалним храмовима. На Акрополису доминира петоспратна пирамида (30,5 m). Јужно од петоспратне пирамиде је Кућа Месеца - пирамида са храмом на врху. Мали Акрополис (91*76 m) је јужније, а на њему је Храм Звезда и Храм Старице. Око Великог трга су бројне групе маунда, од којих су видљиви само делови, јер су углавном неочишћене или оштећене. Северније о Етцне, уз обалу су заштићене мангрове шуме и мочваре, те мало острво са археолошким локалитетом Хаина, познат по неколико стотина примерака глинених фигурица (кипова) - гробних прилога. На острву су и две срушене пирамиде.

На северном и источном делу полуострва Јукатан простиру се државе Јукатан и Квинтана Ро, са бројним и изузетним споменицима, у условима кречњачке плоче, са бројним центосима (језера у кречњачким вртачама) и тропске нешто сувље климе. Већина туриста који дођу на Јукатан долази преко главног града Мериде (Бели град) који је основан 1542. године и данас представља типичан колонијални град, са катедралом, управним зградама, музејима и парковима. Из Мериде води пет путева и сваким се стиже до познатих археолошких налазишта. Око 22 km северно је Хибилчалтун (на мајанском Место где су натписи на равном камењу) - један од најстаријих градова на Јукатану, са Палатом - бунаром (палата која је потонула и претворила се у бунар), Храмом седам лутака и бројним другим храмовима. У близини, на морској обали су атрактивни локалитети Прогресо, Телчак (туристички комплекс), Иksamбо (очуване пирамиде и платформе) и Ружичаста лагуна (бројне птице). Западно од Мериде уз обалу је Резерват природе Селестун са бројним дивљим животињама (посебно ружичасти фламинго), шумама мангрова, плажама и др. Јужно од Мериде је побрђе Пук, где је у прошлости (пре 1000 година) био развијен културни живот и грађевине Чанес и Пук стила (богато украшене фасаде са бројним маскама чудовишта). Ту је неколико веома познатих локалитета. Уксмал (на мајанском Три пута грађен - прво насеље основано око 800. година пре нове ере) се истиче чудесном Пирамидом чаробњака или Кућа патуљака (елипсасте основе 50*70, а грађена у пет етапа) и прецизном и декорисаном архитектуром. Ту су још Гувернерова палата, Кућа смрти, Сатричина кућа - светилиште са подземним ходницима, Астрономска опсерваторија, Кућа монахиња, Кућа корњача, Кућа голубова и друго. Недалеко је локалитет Кабах са, Палатом хиљаду маски (дуга 45 m), чију фасаду краси 250 маски бога кише Чака. Ту су још 32 мала храма и Велики храм Теокали. Оближњи Сајил чувен је по грађевини Ел Паласио - палата дуга 85 m и широка 40 m, са преко 100 просторија, а истичу се камени стубови богатог рељефа и маске бога Чака. Поред ове плате је Ел Мирадор - мали храм са кровом у облику кресте. Ту је и локалитет Лабна познат по Храму са луком, те по Палти у чак стилу. Поред Лабне је и пећина Лолтун, подземни комплекс у облук лотосовог цвета. На улазу у пећину је фигура Стражар људског облика, чије лице подсећа на јагуара, а на глави има шлем. Фигура је била посвећена култу фалуса (раширен на Јукатану између 200. и 500. године). У ходницима се крију дивови, патуљци и необичне животиње исклесане у камену. Пећина је служила за извођење обреда, а током Рата каста (1847-1901) и као склониште и као утврђење. Некада се налазила под морем. Нешто северније од ових градова (према Мериди) налази се Мајапан, последња мајанска престоница, те локалитет Мани где су 1562. спаљени мајански кодекси. Мајапан је основан 1007. године, а био је престоница лозе Коком и центар мајанске конфедерације више од 200 година. У Мајапану доминира средишњи церемонијални трг са великом пирамидом - Пирамида Кукулкана, имитација Кастиља из Чичен Ице, а посвећена је Кукулкану, митском вођи Толтека, који је наводно основао оба ова града. До главног храма на врху пирамиде воде степенице са све четири стране, а одавде се пружа поглед на многобројне мање храмове и стубасте правоугаоне грађевине, вероватно куће за становање. Главна група маунда састоји се од 120 грађевина, изграђених у касном посткласичном периоду. Источно од Мериде су такође бројни археолошки локалитети: Аке, Ицамал, Чичен Ица, Јахуна, Баланканче и други. Чичен Ица је свакако један од најзначајнијих и најстаријих локалитета на Јукатану, а уз то и најпосећенији. Изграђена је у 6. веку нове ере, али је највећи значај имао између 11. и 13. века, када су Толтеци протерани из Туле и прешли овамо и са Мјама развило мешовиту културу. Велике грађевине у Чичен Ици и у старој толтечкој престоници Тули показују јасну повезаност и сличност. У грађевинској зони Чичен Ице издвајају се две области: касно-класична зона јужно од пута за Мериду и рано-посткласична на северу. У грађевине касно-класичне спада група око истакнутог Каракола (или Пужева кућица - астрономска опсерваторија) и вишеделни Калуђерски комплекс, који укључује Иглесију, Моњас, Акаб циб, Храм зидних слика, Црвену кућу, Кућу јелена, Пирамиду и Гроб високог свештаника. Око 1,5 km јужно од Калуђерског комплекса налази се група грађевина позната као Чичен Виејо или Стари Чичен. У овом комплексу су грађевине: Храм три горње греде, Храм са четири горње греде, Храм фалуса и

Кастиљо Старог Чичена. Посткласична зона представљала је церемонијални и трговачки центар, који су Толтеци обновили. Најзначајнија грађевина посткласичне зоне је степенаста пирамида посвећена богу Кукулкану, позната под именом Кастиљо (висока 30 m, квадратне основе са страницама од 55,5 m). Састоји се од девет платформи, које се нижу једна изнад друге, а средином сваке стране иде степениште. Источно од пирамиде Кастиљо налази се чувени Храм ратника, са бројним стубовима, које красе портрети ратника, изграђен по угледу на храм Кедалкоатла у Тули. Јужно од Храма ратника је Палта 1000 стубова (Двориште 1000 стубова), а поред њега трг и мање игралиште. У близини је и највеће игралиште (146 * 37 m) Средње Америке, са зидовима (8 m), са рељефом играча лоптом који представљају богове Подземља. Мали храмови су на обе стране игралишта, а уз јужну страну је Храм јагуара. Источно од игралишта је платформа Тцомпантли, где су вршена жртвовања Богу ватре. Северно од пирамиде Кастиљо налази се Свети бунар Чичен Ице, место ходочашћа народа Средње Америке, много пре него што су Ица Маје крај њега подигле свој град. Бунар је био и место жртвовања у које су поред дарова бацане и младе девојке. Око 5,5 km јужно од Чичен Ице је обредна пећина Балан Кенчен (Олтар јагуара). Када су Шпанци заузели Јукатан и увели хришћанство, Маје су привидно били прави хришћани, а у стварности су "сишле под земљу" где су славили своје богове и палиле копал. Један од таквих природних пећина у кречњаку је и Балан Кенчен.

Уз источну обалу Јукатана простире се мексичка држава Кинтана Ро, коју такође красе бројни археолошки локалитети, али и многе природне вредности. Значајна туристичка зона је око главног града ове државе, односно око Четумала (значајна лука, друмови, аеродром). Западно од њега је стари мајански град Коунлич, а северније је Седмобојна Лагуна и археолошка зона Бакалар, где је и тврђава Сан Фелипе (1729) и Историјски музеј са уметничким делима старих Маја. Још северније је резерват природе Сиан Кан (под заштитом UNESCO-а), са изузетно атрактивним коралима (део Великог Мајанског коралног гребена другог по величини (1200 km) у свету - после Великог коралног гребена уз источне обале Аустралије), хиљадама птица, јагуарима, оцелотима, крокодилима, тапирима и другим животињама и са преко 1200 биљних врста. Северније од овог резервата, уз обалу су веома позната археолошка налазишта: Тулум, Танках, Иксела, Акумел, Искарет, Иксацел, Чемувил и Паумил. Уз обалу је Козумел са 30 km плажа на којима је ситни бели песак. Острво је после Канкуна, најзначајније туристичко подручје источног Јукатана, на коме су била и насеља Маја (сачувани остаци два објекта: Кастиљо реал - осматрачница и Каракол - опсерваторија или светионик). Даље према северу је туристичко подручје са плажама око града Кармен и још северније град Канкун, луксузни туристички центар једанод најмодернијих и најзначајнијих у Мексику. Као туристички центар почиње да се развија 70-их година 20. века, а до тада једине значајније грађевине у њему су биле храмови посткласичног периода - Јамил Лум и Сан Мигуелито, те Археолошки музеј Ел Реј. Данас су ту и модерни хотели (више од 20.000 соба) са великим могућностима за организовање конгреса, трговачки центри, а може се уживати на прекрасним плажама, у разгледању корала, у сурфовању и другим активностима на води. Нови туристички центар је острво Мухерес. Тулум (на мајанском Тврђава) или Зама (Град јутарње румени) је на клифу поред кога је лепа плажа. Све грађевине Тулума, керамика, зидно сликарство и рељефи су из средњег или касног пост-класичног периода (1200-1520). Ово је један од ретких мајанских градова који је опасан зидом (Велики зид са севера, запада и југа, висок 2-5 m, широк просечно 6 m, са осматрачницом, затвара простор 385 * 165 m). Најстарије грађевине унутар зидина су: Кастиљо (храм и светионик), Кућа стубова и Палата Халач. Ту су још Храм Бога пророка, Храм ветра, Кућа извора, Храм фресака и др. Икселха је еколошки рај где се мешају морске воде и воде лагуна, а у прошлости је било свето место и важан центар на трговачком путу Маја. Искарет је стари мајански град, који је подигао и модерне садржаје у циљу развоја туризма. Коба је археолошко налазиште око 40 km северозападно од Тулума, а смештен је на обали два мала језера. Изграђен је између 632. и 800. године, а у њему доминира пирамида Нохоч Мул (висока 42

m, састоји се из надграђених делова, а на врху је мали храм), те уз друге старе грађевине, интересантни су Инглесија (имала функцију цркве) и игралиште.

Осим археолошких локалитета Маја и очуване природе у јужном Мексику, изузетне вредности налазе се и у суседним државама. Међу најатрактивније свакако спада Тикал - археолошки локалитет у Гватемали, за који се сматра да је најстарији град Маја (8. век пре нове ере) и да је из њега почело ширење ове цивилизације (он је географско средиште историјске територије Маја). Обредно средиште Тикал садржи преко 3.000 архитектонских дела (храмова - Храм IV висок 70 m, гробница, олтара, стела и др.), а обухвата 16 km² у оквиру националног парка Тикал (576 km²). У гватемалском граду Вашактун налази се најстарија пирамида Маја и вероватно потиче из 2. века пре нове ере, а сматра се за једну од најлепших пирамида Средње Америке. У унутрашњости ове пирамиде налази се још једна мања. Вашактун је познат по томе што је на једној од његових стела (камена плоча које су Маје подизале испред храмова или других значајних грађевина и на њих урезивали приказе богова и владара или неке значајне датуме) дешифрован датум од кога су Маје почеле да рачунају време. Копан је најзначајнији локалитет у Хондурасу, а називају га Александрија Новог света, јер је био научни центар Маја у коме је астрономија достигла свој врхунац. Копан је у долини реке Монтагве и поред тога имао је систем канала и резервоара за воду. На површини од 24 km², овде лежи око 3.500 маунда, укључујући и чувену скупину грађевина Централне акрополе (обухвата бројне палате, храмове, пирамиде и терасе, те у средини игралиште за пелоту са гуменом лоптом). Поред ове главне скупине грађевина дуж долине реке налази се још најмање 1000 маунда. Уз наведене локалитете још је читав низ веома вредних и атрактивних.

Туристичка сезона у Мексику је најактуелнија између новембра и марта, што је правило за суптропске области у коју се може уврстити и локација Мексико Ситија с обзиром на његову надморску висину. Поред главног града Акапулко је изборио другу позицију у мексичкој иностраној туристичкој понуди. У време шпанског освајања Мексика то је био мали лучни град, у ствари, заштићено средиште, крајња постава шпанских бродова из Маниле (Филипини) према Европи, с обзиром да су се због пиратских упада морали кретати у конвојима и под заштитом војних бродова. Данас је то град уз обалу са бројним заливима и протеже се на око 16 km облског простора. У граду је преко 250 хотела, солитерно и високо грађених да би до њих допро поветарац, толико благотворан у топлој и влажној tierra caliente. Хотели су пренатрпани у јануару и фебруару. Али, поред хотелског комплекса, град има и других пикантних туристичких понуда - малих радњи које пружају разноврсне услуге, ноћну расвету која замењује дневно сунце и обасјава све важније објекте у граду, ноћне клубове, спортске објекте као што су голф-клубови и локалне музеје који представљају давни живот околине. На дугој обали има преко двадесетак уређених плажа са финим песком златасте боје на којима је купалишна и риболовна сезона (у Хемингвејевом стилу) отворена целе године. Акапулко је само једана од туристичких центара на средишњој пацифичкој обали Мексика, Северно и јужно од њега су још многи мањи туристички центри: Хуатулко, Енсенана, Ла Паз, Гвајмас, Пуерто Ваљарта, Манзаниљ, Мазатлан, Сан Хозе Вејате, Пуерто Ариста и други. На источној обали, обали Мексичког залива и Карибског мора туристички су врло активна острва Козумел и Мухерес, те градови Мерида, Канкун и други.

ТУРИЗАМ КАРИПСКИХ ОСТРВА

Тражећи поморски пут за Индију Колумбо је 1492. допловио до Карипских острва (мислио да је стигао до Индије), а тада је у ствари стигао до Бахамских острва, Кубе и Хиспаниоле (на којој се налазе Доминиканска Република и Хаити), мислећи да је открио део Азије. На свом другом доласку у ово подручје 1493-94. он је истражио јужну Кубу и приказао је као полуострво кинеског копна. У трећем доласку 1498. године открио је Тринидад и обалу Венецуеле, а 1502-04. истражио је обалу Хондураса, Никарагве и Панаме. Данас се понекад, мада непотребно, за острвске скупине између континенталног дела Северне и Јужне Америке (Бахамска, Великоантилска и Малоантилска острва). употребљава назив Западна Индија, што код људи који не познају добро географски простор може да створи забуну. Цело подручје, с обзиром да залази у Карипско море, назива се и подручје Кариба.

Од Колумбових истраживања па све до почетка XVII века простором Кариба доминирају Шпанци. Остали Европљани се јављају као кријумчари а затим, са развијањем трговине за свој рачун. Организација са којом су се најчешће служили за прекоморску трговину, па и насељавање, било је овлашћено деоничарско трговачко друштво, облик трговине који није био нарочито познат Шпанији и Португалији. Друштва су могла бити овлашћена од своје матичне државе за трговину, насељавање, освајање, управљање и одбрану. Пентрацији других европских колонијалних држава на подручје Кариба допринело је и то што је у то време сишла са шпанског престола династија Хабзурговаца. Поставило се питање шпањолске и португалске колонијалне баштине на које је највише полагала право Француска. Међутим, с тим се нису сложиле Енглеска и Холандија. И тако је почела раздеоба острва Западне Индије која и данас имају веома сложену политичку структуру. Ипак, и поред првобитног иберског освајања тих острва, она данас имају претежно англосаксонску политичку струкутру и латински традиционални печат.

У туристичкој делатности неопходно је знати макар елементарну историју тога подручја, баш зато што је историја све до данас оставила своје аргументе, неопходне за разумевање актуелне друштвено-економске стварности тога подручја. Јер, то је подручје толико физички и политички раздробљено да када се разматра његова географија, па и туристичка активност, мора се упитати које је то острво, којем острвском низу географски припада, под чијим је политичким и економско-финансијским утицајем, каква му је историја без обзира на то који политичко-организациони статус има у садашњем моменту. Сигурно је само једно, не ради се о државама које су у довољном степену самосталне да би им се и једна привредна активност као што је туристичка, могла са тог аспеката и валоризовати. Штавише, и степен развоја њихове туристичке привреде треба анализирати кроз призму неких економско-политичких утицаја са стране. А истини за вољу, њихова туристичка привреда тешко да би била укључена у светску у туристичку привреду да није било тих утицаја са стране.

Острва Кариба или Антилска и Бахамска острва су туристички највалоризованији простор Латинске Америке. «Вечито лето», температура морске воде која ни у јануару не пада испод 25⁰С, идеалне плаже и острвски мир, то су чиниоци који сами по себи поромовишу туризам у овом подручју. Није случајно да су острва Западне Индије још двадесетих година овог века сматрана оазама богатих туриста. Али, ситуација је почела након II светског рата да се мења, а још више се мења у првцу масовног туризма у последње две деценије. Туристичким тржиштем доминира северноамерички туриста – туристи САД, Канаде, али се примећује и туристички интерес Европљана, нарочито Британаца и Немаца. Ако се искључе Бахами, Карибска острва посећује око 10-12 милиона туриста годишње, а на Бахамима и Девичанским острвима која контролишу САД, туризам је основна привредна делатност, у шпици пропулзивних приврдених грана је и на Јамајки и Порторику, а на преосталим острвима он је у сваком случају перспективна привредна делатност. Уз перманентно летње доба и никад превруће и никад хладно поднебље, изобиље инсолације, уз прелепе и разноврсне пејзаже са много изванредних плажа, затим оптималне услове за пливање и

водене спортове јер је море релативно мирно, ту је и богата културна позадина са много локалне обојености. Природне привлачности Западне Индије једва да се могу наћи игде другде на Земљи. А томе треба придодати и близину великог северноамеричког туристичког исходишта; за неколико сати богати Американац или Канађанин може да замени непријатну летњу врућину или хладну зиму за иделане климатске услове на Карибима. Трајни послератни економски просперитет САД и Канаде и заједно са олакшицама у превозу који нуде многе компаније ваздушног саобраћаја, били су значајни агенси брзог туристичког развоја овог подручја.

У развоју комерцијалне туристичке привреде чини се да је најдаље отишао Порторико и Девичанска острва као делови САД. У случају Порторика где је комерицијални туризам започео још четрдесетих година овог века, број туриста-посетилаца стало је растао, тако да се сада креће преко један милион годишње, а туристичка привреда запошљава око 15 хиљада људи. Основа туристичког просперитета је природна лепота острва и није случајно што Порториканци зову своје острво La Isla del Encanto (острво чаролија), али у том просперитету садржана и велика брига власти да се туристичка привреда перманентно равија (изградња карипског Хилтон хотела). Владине инвестиције биле су подстицај приватним инвестицијама: чак је и Лоренс Рокфелер, амерички богаташ изградио хотел за 9 милиона \$, односно хотел врхунског луксуза. Кубанска револуција и после ње револуционарни метежи у средњој и тропској Латинској Америци за кратко време су зауставили туристички развој не само у Порторику већ и шире. Након кратке рецесије, туризам се опет развија. Главни туристички центар на малом острву је San Juan, истовремено и главни град на острву.

ДЕВИЧАНСКА ОСТРВА

Девичанска острва, која су у поседу САД, чине Сент Томас, Сент Крој, Сент Џон (St. Кроа, St. Тома, St. Дџон) и већи број малих острваца, са изузетно очуваном природом (метаморфне стене и кречњаци, ниски брежуљци, највиши врх 474 m), веома погодном суптропско-тропском климом под утицајем северо-источних пасата (између маја и новембра јављају се оркани), али са мало шуме (исечена) и са грмљем, те уз недостатак питке воде. Иако је у питању мали простор, формирана су и два национална парка (један подморски у плитком мору). Пошто су острва у поседу САД туристички промет је, за ову малу површину (346 km², и око 103.000 ст. 2015), значајан, мада је 70-их и 80-их година XX века био већи него данас (2015), јер је овај простор тада имао израженију трговину као слободна трговинска зона. Већ у 1977. острва су имала око 1,25 милиона туриста, а 2015. око 600.000, али зарада је слична и у об годинр јизносила око 1,2 милијарде \$.

Карта 13. Девичанска острва

ЈАМАЈКА

Јамајка (10.991 km² и 2,7 милиона ст.) краљевина на истоименом острву, у скупини Великих Антила у Карипском мору.

Састоји се од млађих набраних планина с највишим Плавим врхом (Blue Mount, (2256 m), те високих заравни (300-600m) на северу и обалне низије на југу. Планине су грађене од кристаличне основе, коју покривају мезозојски и терцијарни кречњаци с местимичним продорима вулканских стена. На високим кречњачким платоима развијени су каршки облици. Изнад алувијалних низија дуж јужне и западне обале настале су постепеним издизањем острва обалне тарасе. Доста чести земљотреси условљени су млађим тектонским покретима. Клима је тропска с просечном јануарском температуром од 24,3⁰С и јулском од 27,6⁰С. Годишња количина падавина износи на највишем делу острва од 1800 до 2000 mm; највише кише (до 7000 mm) падне на планинским пристранцима северноисточног дела острва, а најмање (760 mm) у јужном делу. Година се дели на два кишна (мај - јуни и септембар - октобар) и једно суво доба (од јануара до априла). Клима је на обалној низији врућа и влажна, а у планинама блага и једнолична. У североисточном и југозападном делу острва доста су чести оркани. Од многобројних река веће су Црна, Слеит (Slat) и Кебарит (Cabarit). Црна река је пловна само у доњем току (око 40 km). Биљни покривач састоји се од тропске кишне шуме на пристранцима планина, ксерофитне вегетације (кактеје, грмље и траве) на кречњачким заравнима и саване у обалној низији. У биљном покову има много флорних елемената. Северне, Средње и Јужне Америке, а многе биљне врсте су ендеми. У фауни превладавају јужноамерички типови. Обала је слабо разуђена, изузев југоисточног дела, где има неколико залива и затона. Јамајци припадају и Велика козија острва (Grat Goat Island) у заливу Портланд брајт (Portland Bight) те гребени Педро кајс и Морант кајс (Pedro Cays, Morant Cays).

Карта 14. Јамајка

Староседеоце Аравак индијанце углавном су побили и искоренили (1505) Шпаци, а на њихово место довели робове из Африке. Оство су 1655. запосели Енглези. Велика Британија укинула је 1807. трговину робовима, а након великог устанка робова 1831. укинуто је и само ропство. Године 1866. Јамајка је стекла статус крунске колоније; 1944. добила је бирану народну скупштину и 1953. аутономну владу. Од 1958. до 1961. налазила се у саставу Западноиндијске Федерације из које је иступила након референдума 1961. Независност је прогласила 1962.

Јамајка је постала позната као туристичко острво још почетком 20. века. На острво се обично долази морем јер је у центру тзв. крстарећег туризма бродовима. Раније је туристички центар је била лука Порт Антонија, али и извозна лука банана. Педесетих година 20. она је постала омиљено одредиште северноамеричких туриста који су били све масовнији – чак око 85% свих туриста чинили су Американци, око 4% Британци и нешто осталих. Али, Британци показују све већи туристички интерес за Јамајку, а са њима и други богатији Европљани. Јамајку последњих година посети око два милиона страних туриста (2015. око 2,1 милион), а зарада је око 2,4 милијарде, па је по значају туризам трећа привредна делатност, иза руде боксита и извоза шећера. Кингстон (Kingston), Монтего Беј (Montego Веј) и Ојо Рио (Oho Rios) су главни туристички центри. У Монтего Беју је отворен међународни аеродром и веома је фреквентан управо због туризма, посебно туриста више класе јер обала пружа изванредне услове за купање и водене спортове. Али, туризму се отварају и нови центри, нарочито на северној обали између Фелманта и Порт Маие, као и на западној обали у Негрил дисктрикту. У вези са развојем туризма на Јамајци треба одати посебно признање «Секцији за туризам Јамајке», за коју кажу да је једна од најбољих туристичких агенција у Карибима. Она се, поред осталог, побринула да туристи презентира историјске привлачности Порт Ројала, егзотичне плаже са жућкастим и белим песком и шљунком, занимљиве облике кречњачке ерозије у Кокпит Кантрију, шумовите «плаве» планине и чудесну Ферн Долину у којој се смењују кањони и сутеске, а за оне који желе узбуђења – једрење на Рио Колораду.

БАРБАДОС

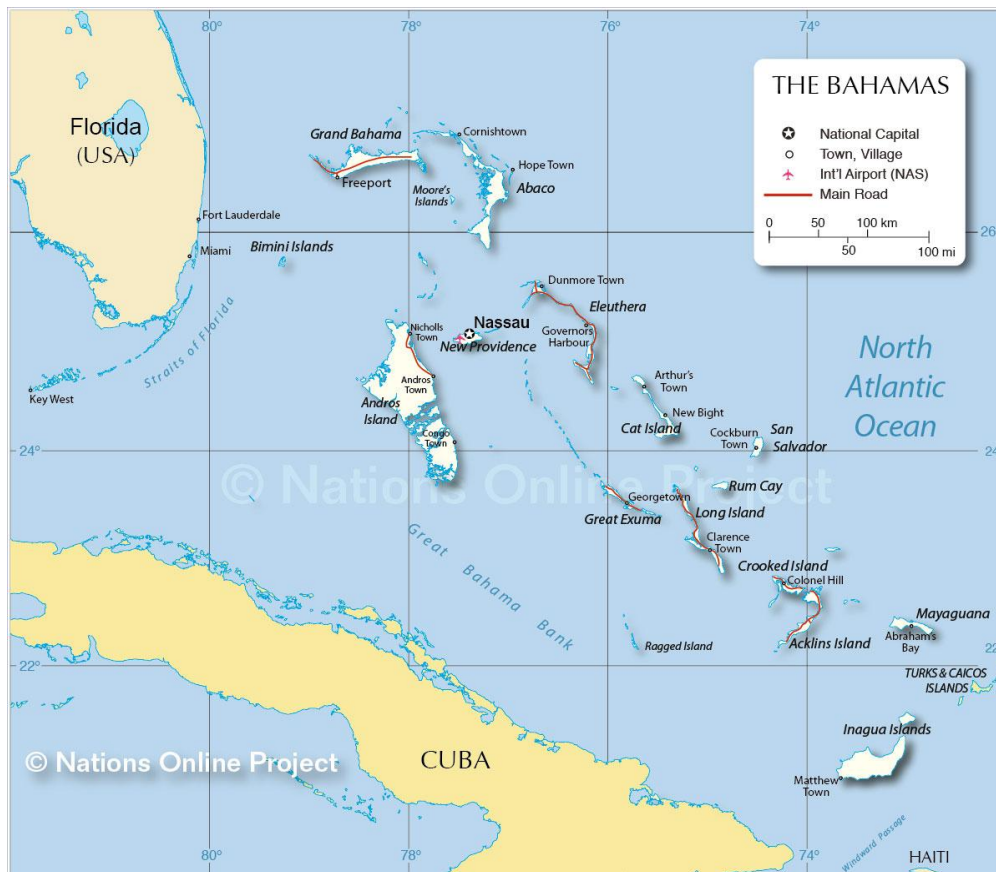
Барбадос (439 km², 285.000 ст. 2015) је мало острво у низу Малих Антила, углавном је равно, са мало брда у унутрашњости, а клима је тропска и на њему се налази већи број мочвара. У унутрашњости острва су плантаже шећерне трске. Има више од 70 хотела, организовану трговину према захтевима туриста и смишљену забаву фестивалског типа и ноћног живота. То је условљено туристичком клијентелом коју махом чине Американци, око 8% Британаца и у последње време нешто Немаца и Француза. Енглези чак почињу да инвестирају у туризам Барбадоса. популарне активности су купање, сурфовање, рођење и играње голфа. Модерни аеродром у Сивелу, удаљен само 18 km од Брицтауна, главног града на острву, на директоној је ваздушној линији између Лондона и неких ваздушних терминала у САД, што се свакако одражава и на туристичку привреду острва. Године 2015. Барбадос је посетило 592.000 страних туриста, а зарада је износила 922 милиона \$.

Карта 15. Барбадос

БАХАМИ

Бахамска острва (12.878 km², 390.000 ст.). Бахамска острва не припадају Карибима, али имају сличне услове за туристичку привреду. То је архипелаг од око 3.000 острва, острваца и стена разбацаних по пучини, коралног порекла, а по облицима углавном дугачка, узана и ниска. На острвима преовладава суптропска клима - зими их загрева голфска струја, а лети доминира свежи морски поветарац. Зимско време је посебно цењено за одмор и рекреацију. Уз климу ту у све лепоте суптропских копнених и поморских пејзажа, коралне плаже, спортски риболов, рођење итд. На острвима туризам је убедљиво најважнија делатност, а још се може поменити риболов и саобраћај. Прва туристичка експанзија је почела педесетих година 20. века, када су многи Северноамериканци покуповали терене на острвима и почели да граде туристичке објекте. Већ шездесетих година било је годишње преко 500.000 туриста, махом из САД и Канаде, а број туриста се значајно смањивао у време рецесије америчке привреде крајем седамдесетих година 20. века када је наступио такорећи тотални застој у инвестицијама у туристичкој привреди Бахама, као и смањени прилив туриста. Од бројних острва посебно је туристички атрактивно Њу Провиденс, а престоница Насау је главно туристичко средиште. И друга острва су увидела значај туризма па се он развија готово на свима, а истичу се острво Велики Бахами на северу (гдје је смештен по величини други град Бахама, Фрипорт) као и острво Инагва на југу. Бахамска острва последњих неколико година посећује од 1,35 до 1,43 (2015) милиона страних туриста, а зарада се креће нешто преко две милијарде \$ (2015. око 2,4).

Карта 16. Бахамска острва

ХАИТИ

Хаити је република у Средњој Америци, на западном делу острва Хиспањола (скупина Великих Антила) у Карипском мору; на истоку граничи с Доминиканском Републиком (310,5 km). Обухвата 27.750 km², а има обалу дугу 1771 km. Према процени 2015. овде је живело 10,4 милиона становника.

Највећи део читавог острва обухвата планина Централни кордиљери која се према југу спушта у ниже приморске пределе делом покривене саваном. На западу долина заршава заливом Гонаивес. Северни део Хаитија заузима Северни масив и Северна равница. Северни масив је наставак Централних Кордиљера из Доминиканске Републике. Северне равнице се протежу дуж северне границе са Доминиканском Републиком, између Северног масива и Атлантског океана. Средишњи део заузимају две низије и два планинска венца. Средишња висораван протеже се дуж обе стране реке Гвајамок, јужно од Северног масива. Он се протеже од југоистока ка северозападу. Јужно од Средишње висоравни су Црне планине (2.680 m), које се на северозападу спајају са Северним масивом (кречњаци, шкриљци, гнајс). На југоистоку Хаитија налази се низија Кил д Сак, док југозапад државе заузима полуострво Тибирон. Низија Кил д Сак је природна депресија у којој су слана језера, као што је Тру Кајман, и највеће језеро Хаитија, Етан Соматр. Клима је уз обалу тропска, а у планинском простору је умерена; просечна температура ваздуха током јануара износи 24°C, у јулу 26°C; просечне годишње количине падавина су 1300-2000 mm, мада су затворене долине и котлине доста суве. Речна мрежа је веома густа, а реке су планинске и веома кратке. Највећа река је Артибоните (237 km), која је једним делом и пловна, а изграђен је систем за наводњавање. Највеће језеро је слано језеро Сумат (Saumâtre, 290 km²). Природна вегетација у влажим деловима била је тропска шума, која је искрчена (данас само 1%), па су пространстав углавном огољена. Морска обала је разуђена, делимично стрма, а море уз обалу доста дубоко. Осим мањих острва, Хаитију припадају два већа острва Гонабе (Gonâv) у истоименом заливу и Торту (Tortue) уз северозападну обалу.

Карта 17. Хаити

Острво је открио Колумбао 1492. и назвао га Еспањола. Истребивши већи део индијанског становништва, Шпанци су у XVI веку из Африке довели црнце-робове за рад у рудницима и на плантажама. Северозападни део острва, на који су се населили француски плантажери, постао је

1697. француска колонија. Под утицајем идеја француске револуције црнци и мулати дигли су 1791. устанак против плантажера и робовласника. Под вођством Франциска Доминка (François Dominique) освојили су и шпански део острва који је 1795. присвојила Француска. Када је Бонапарте дао затворити Франциска избио је нови устанак и 1804. проглашена је независност Хаитија. Након унутрашњих сукоба и подељености острва, 1822. је уједињена држава, али се 1844. одвојио њен источни део као Доминиканска Република. Након изградње Панамског канала, за Хаити су се заинтересовале САД које су га окупирале (1915-34) и подвргнуле својем политичком и државном утицају. Године 1941. Хаити је ступио у рат на страни савезника, а након рата несређене прилике и борба за власт резуртирала су у окрутној диктаури Франсоа Дувалијера (François Duvalier, 1967-71), којега је наследио син Жан Клод (Jean Claude). Године 1986. извршен је војни удар и смењен диктатор Жан Клод Дувалије, а на власт је дошао генерал Хенри Намфи (Henry Namphy), што није последњи државни удар.

ДОМИНИКАНСКА РЕПУБЛИКА

Доминиканска Република заузима средишњи и источни део острва Хаити (Hispaniola) у Великим Антилима. На западу граничи с републиком Хаити (310 km), а на северу је заплјускује Атлантски океан и на југу је Карипско море.. Обухвата 48.442 km², а има 10 милиона становника (2015).

Доминиканска Република се састоји од три планинска ланца који се пружају од северозапада према југоистоку, а грађени су од палеозојских шкриљаца, еруптивних стена и кречњака. Највиши је врх Тина (3410 m) у Централним кордиљерима. Између северног и средњег планинског ланца пружа се алувијална долина Реал. Клима је тропска, с просечном годишњом температуром од 25,5⁰С до 25,8⁰С. Највише падавина имају источни и северноисточни планински пристранци (око 1900 mm). Околни крајеви страдају често од оркана. На источним пристранцима развијена је бујна тропска шума, а у осталим крајевима ксерофитна вегетација. Реке кратка тока користе се за натапање. У долинама се узгаја шећерна трска, пиринач и кафа. Морска обала је дуга око 1400 km, разуђена је, највећим делом је стрма, са клифовима, а местимично и терасама. На ушћима река обала је засута речним наносима. Море је уз саму обалу највећим делом дубоко, па је могућа обална пловидба.

Слика 10. Доминиканска република

Острво је 1492. открио Колумбо, а био је као колонија Хиспањола у шпанској власти до 1697. када је миром у Рисвику (Ryswiku) подељен између Француске (данашњи Хаити) и Шпаније (данашња Доминиканска Република). Миром у Базелу (1795) Шпанија је свој део уступила Француској, која је изгубила надзор над острвом за црначког устанка Франсоа Доминика и Жан-Жак Десалина (Jean-Jacques Dessalines). Године 1808. острво је пало под шпанску власт; након побуне 1821. независан и 1822-44. јединствена република. Тада се одвојио источни део и прогласио Доминиканском Републиком, која је 1861-65. поново пала под шпанску власт. Друга половина XIX века и почетак XX века испуњени су унутрашњим борбама у које су се умешале САД и 1916-24. окупирале острво. Након диктатуре Молине (1930-38. и 1942-52) прилике су се нормализовале када је на председничким изборима 1962. победио представник Доминиканске револуционарне странке Хуан Бош (Juan Bosch), који је дао нови устав, омогућио нормалан политички живот и зацртао умерен политичко-државни програм реформи и развоја. Због тога су га конзервативне силе обориле у војном удару 1963, укинуле Устав и распустиле парламент. Након грађанског рата и америчке војне интервенције тзв. Актом помирења, прилике су се смириле и касније се углавном на изборима бира председник.

Најзначајнији туристички центар је главни град Санто Доминго, као најстарије европско насеље у Америци (1502), са изузетним колонијалним центром (под заштитом Унеска), са универзитетом најстаријим у Америци, тврђавом Озама, са Колумбовим музејем, Золошким вртом итд. Интересаантна насеља су градић Игиј (ходочаничко место са базилоком Ностра Сињора де ла Алтаграција), Харабако (килматско одмаралиште), Сантијаго де лос Кабалерос (старо колонијално језгро, утврђење, музеј дувана итд) и др. Атрактивни су и национални паркови Армандо Бермудес (највиши део Кордиљера), Лос Хаитиес (тропска шума, крашки предели и пећине са индијанским цртежима, птичији свет итд), а туристе привлаче и слано језеро Енриквиљо те археолошки парк Изабела Вјеја.

ПОРТОРИКО

Порторико је посед САД у источном делу Великих Антила и Средњој Америци. Обухвата острва Порто Рико (8785 km²), Виквес (134 km²), Мона (50 km²), Кулебра (28 km²) те мала острва Кулебрита, Кајо норте, Паломирос, Каја де Муертос и др. Укупна површина је 9104 km², а има 3,6 милиона ст. (2015).

Главно и највеће острво Порто Рико састоји се од Средишњег планинског гребена (Cordillera Central) с највишим врхом Пунта (1341 m), које се према северу и југу спушта у обалну равницу. Планина је грађена од старе језгре покривене кредним кречњацима. Клима је тропска с просечном годишњом температуром од 24⁰С до 28⁰С и годишњом количином падавина од 1400 до 2500 mm, а на јужним пристранцима до 800 mm. Од јула до октобра изложен је тропским циклонима. Реке обилују водом, али су кратког тока. Северни планински пристранци покривени су увек зеленом шумом, а јужни ксерофитним шикаром и саваном.

У доба кад је острво открио К. Колумбо (1493), Порто Рико је био насељен индијанцима којих је, према неким проценама, било око 60.000. Злостављано од Шпанаца, извргнуто суровој експлоатацији и тешким условима живота, аутохтоно становништво је до краја XVI века изумрло, док је један део побегао с острва. Његова побуна 1511. била је окрутно угушена. У недостатку радне снаге Шпанци су доводили на оток црнце, робове из Африке. Понсе де Леон (Ponce de León) који је 1510. постао први гувернер острва, основао је насеље Сараги. У XVI веку због напада гусара започела је градња утврде у Сан Хуану. Године 1554. Французи су уништили град Сан Жерман, а 1595. Френсис дрејк (Francis Drake) без успеха је напао Сан Хуан. За шпанско-низемског рата Низемци су 1625. делимично освојили и спалили Сан Хуан. Године 1870. порто Рико је постао шпанска провинција и добио право бирања заступника у шпански парламент. Године

1874. поново је стављен под управу гувернера, а 1897. добио је аутономан положај. За америчко-шпанског рата 1898. америчке трупе окупирале су острво које је након тога прешао под власт САД. Године 1900. успостављена је цивилна управа, а 1917. тзв. Џонсовим законом, Пуерто Рико постаје територија САД («организиран, али неукључен»), а становницима се признаје америчко држављанство али без права избора за Конгрес. За америчке управе развила се привреда. Светска економска криза 1929-33. тешко је погодила острво и довела до знатне незапослености. У Другом светском рату изграђени су на острву аеродроми и цесте, углавном за војне потребе. Године 1950. на острву је избио устанак који је угушен војном интервенцијом САД, а 1952. острво је добило статус слободне придружене државе САД. Порториканци су грађани САД, немају права гласа, али су војни обвезници. Године 1967. на плебисциту већина бирача изјаснила се за статус придружене земље САД. Комитет за деколонизацију УН прихватио је 1972. резолуцију којом се Порто Рику признаје право на самоупредељивање и независност.

Карта 18. Порторико

Најатрактивнији простори и локалитети су: главни град Сан Хуан (утвђење, катедрала, гувернерова палата, колонијални део града), град Понсе (катедрала, музеји), Рио Ками (парк природе), Кагуана (археолошко налазиште), Опсерваторија у граду Аресиба итд.

КУБА

Куба је Република на истоименом острву, највећем у скупини Великих Антила у Средњој Америци. Смештена је између Атланског океана, Карипског мора и Мексичког залива. Острво је издужено правцем северозапад - југоисток (1275 km), а има највећу ширину око 200 km. Кубу окружују важни морски пролази: Флоридски пролаз између Кубе и САД, пролаз Јукатан (широк 108 наутичких миља) и пролаз Виндвард (Windward) широк 40 наутичких миља). Обухвата 110.992 km²; а има око 11,2 милиона ст. (2015).

Куба се састоји од кречњачке плоче, која на југоистоку прелази у планински масив Маестра (2.560 m), а на западу Органос. На средишњем делу платоа издиже се ниска планина Санта Клара (1.156 m). Због издизања острва у квартару, развио се у кречњацима крш с подземном хидрографијом; у непропусним слојевима реке су усекле дубоке долине. Тектонским су покретима у исто доба настали раседи, посебно у подручју планине Маестра. Клима је тропска с просечној

јануарском температуром од 22,2⁰С и јулском од 27,8⁰С; годишња количина падавина од 1000 до 1500 mm. Највише кише падне лети од маја до октобра. На југозападном су делу Кубе чести оркани. Северни део острва изложен је хладним ветровима (northers) из САД, који снижавају температуру на 100С до 110С. Реке су кратког тока, али обилују водом, па су у доњем току пловне; највећа је Саото (241 km). На подручју кречњака има неколико понорница. Морска обала је ниска и добро разуђена, осим на југоистоку и мањим делом на југу средишње Кубе, где се стрмо спушта у море. Велики део јужне обале је под мочваром; дуж обале, особито на северу и југу простире се око 1000 острва и коралних спрудова; највеће острво је Pinos (2.200 km²). Природна се вегетација сачувала само у планинама. Планина Маестра покривена је тропском шумом, а платои (висоравни) травом (саване) с мимозама, акацијама и палмама. Наплавне обале обрасле су мангровама, а пешчане кокосовим палмама.

Карта 19. Куба

Острво је открио Колумбо 1492. године, а од XVI века шпански је посед (осим за време Седмогодишњег рата, када је 1762-63. било под британском окупацијом). У XVIII веку избило је неколико буна против шпанске власти, а у XIX веку више црначких побуна за ослобођење од ропства, које је било укинута 1886. Након протившпанскога устанка (1895), због стратешког положаја Кубе на улазу у Мексички залив, САД су 1898. искористиле експлозију свога бојног брода Маине у луци Хавани као повод да оборе шпанску власт. Након рата Шпанска се исте године мировним уговором у Паризу одрекла Кубе, која је постала независна држава под врховиштвом САД, на чији захтев су 1901. у кубански устав ушли тзв. Платови амандмани (укунути 1934), који су усигуравали амерички државно-политички и војни надзор (по уговору од 1903. САД и данас држе поморско-војну базу Гвантанамо (Guantánamo). Унутрашњи немири и устанци пружили су 1906. и 1912. повода САД за војне интервенције, а државни су живот земље упропашћавали корупција, криза и незапосленост. Године 1934. у политички је живот ушао Фулгенсио Батиста (Fulgencio Batista), који је убрзо постао стварни диктатор. Након избора 1944., који су на власт довели Сан Мартина, Батиста је емигрирао али се 1952. вратио на власт. Његову је диктатуру оборио на почетку 1959. Фидел Кастро (један од вођа револуције био је и Че Гевара), који је дотада против њега водио герилски рат. Кастровим доласком на власт Куба је постала социјалистичка земља и тако уређена постоји до данас и за време његових наследника.

Неколико векова шпанске владавине, уз сазнање да је ово за Шпанце стратешки најзначајнија територија у Новом Свету, допринели су томе да је на овом острву, уз значајне природне атракције (планине, кречњачки терени, плаже, реке, корална острва, заливи, топло море, подводни свет, мочварни предели, итд) и изузетне културно-историјске вредности. Последњих десетак година Куба значајно улаже у развој туризма, кроз градњу саобраћајница, нових хотела и туристичких центара (на пример туристички центар Бразис на североистоку острва у близини града Олгина), те и кроз уређивање и заштиту природе и кроз презентацију аграрно-индустријског наслеђа (шећерна трска, кафа, сточарство). Најзначајније културно-историјске вредности сконцентрисане су у Хавани (некадашња престоница Новог Света), где се након година стагнације и урушавања, обнављају бројне велелепне грађевине (цркве, управне зграде, палате, музеји, тврђаве – четири су у Хавани, итд), што уз познати кубанско-колонијални шарм, музику, храну и пиће, као и уз изузетно гостопримство привлачи све већи број туриста из целог света (најбројнији су Канађани и Шпанци). Поред Хаване, значајне културно-историјске вредности и амбијенталне целине, укомпоноване у нову туристичку понуду, постоје и у градовима Сантијаго де Куба, Бајамо, Манзаниљо, Камагвеј, Санти Спиритус, Тринидад, Варадеро, Санта Клара, Сиенфуегос, Пинал дел Рио, Матанзас итд. Поред тога, у туристичку понуду све више се укључују аграни предели и кубанска села са свим специфичностима.

Туризам се на Куби интензивније почиње развијати на самом почетку 90-их година XX века. Међу страним туристима најбројнији су Канађани око (850.000 хиљада), испред Италијана, Шпанаца, Немаца и Француза и Британаца. И док Куба није имала дипломатске односе са САД (америчка власт је забранила путовање у Кубу) туристи из САД у Кубу стизали преко канадских агенција.